

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ

Рада молодих науковців

Випуск I

За загальною редакцією Р. О. Дубровського

Дизайн та верстка:
Киричок С. В.

Підп. до друку 16.08.2016 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк RISO. Гарнітура Arial.
Ум. друк. арк. 8,37. Обл. вид. арк. 7,52.
Наклад 50 примірників.

Видано та виготовлено
Видавець ФОП Цюпак А.А.
Україна, м. Хмельницький, вул. Ломоносова, 17
e-mail: tzupaka@gmail.com, тел. 0673932668

Свідоцтво про держреєстрацію видавців, виготівників
та розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ХЦ № 019 від 25.02.2002 р.

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ

Випуск 1

ФОП Цюпак А. А.
м. Хмельницький

ББК 74.58+88.4
К79

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ :
збірник наукових статей. Випуск І. / [за заг. ред.
Р. О. Дубровського]. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А.,
2016. – 144 с.

*Друкується згідно з рішенням Ради молодих науковців Кременецької
обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 24 травня 2016 р.).*

Для внутрішнього використання.

Збірник містить статті молодих науковців, представлені в рамках
роботи І семінару-турпоходу «KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR,
АБО НАУКА В КРОСІВКАХ». Публікації стосуються проблем
національної ідентичності та інших актуальних питань
гуманітаристики.

Редакційна колегія:

Дубровський Р. О., кандидат філологічних наук, голова
циклової комісії гуманітарних дисциплін Кременецького
педагогічного коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Мороз О. В., кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри української філології та суспільних дисциплін
КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Омельчук О. В., кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри теорії та методики технологічної освіти та
інформатики КОГПА ім. Тараса Шевченка.

Дизайн та верстка:
Киричок С. В.

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат,
статистичних даних, імен та інших відомостей несуть автори
публікацій.

ББК 74.58+88.4

© Автори статей, 2016

Нікіфорчук Т. В.,
УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ ЗЕЛЕНОГО КЛИНУ (ЗА РОМАНOM
«ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО)67

Леник Т. В., Мовшук Ю. О.,
ПРОБЛЕМА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ72

Мельник Ю. С., Яцюк Н. М.,
РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ....80

РОЗДІЛ ІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРИСТИКИ ОЧИМА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Мороз О. В.,
СВІТОГЛЯДНІ ПОГЛЯДИ КРЕМЕНЧАНІНА МИХАЙЛА
ВЕРИКІВСЬКОГО88

Joanna Elżbieta Śliczyńska,
ATENY WOŁYŃSKIE VERSUS XIX-WIECZNE WYCHOWANIE
«PANIEŃ Z DOBREGO DOMU» NA PRZYKŁADZIE "DOBREJ
GOSPODYNI.(...)» – MARII DISSLOWEJ97

Швець О. В.,
ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ
ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ105

Якимович В. А.,
ІМАГОЛОГІЯ: ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ
ЯК НАУКОВОЇ ГАЛУЗІ116

Леськів-Бондарчук Г. В.
НАРОДНІ РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ
РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ122

Рожко-Павлишин Т. А.,
УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ: ШЛЯХ ДО
МАЙСТЕРНОСТІ ТА УСПІХУ129

ФОТОЗВІТ СЕМІНАРУ-ТУРПОХОДУ137

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ

<i>Бешлей М. Ю.,</i> ШЕВЧЕНКО ЯК МОВНИЙ МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	4
<i>Бабій Н. Б.,</i> РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОКИ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА	12
<i>Омельчук О. В.,</i> ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	18
<i>Швець І. В.,</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	25
<i>Дячук І. М.,</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ КАРТИНА СВІТУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	31
<i>Шородок Х.С.,</i> МОТИВИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ В РЕЛІГІЙНИХ КОЛЯДАХ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ	41
<i>Дубровський Р. О.,</i> НАЦІОНАЛЬНЕ В ЕСТЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ	47
<i>Терп'як О. П.,</i> ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ НА УРОКАХ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ГУМАНІТАРНИХ КЛАСАХ ЛІЦЕЮ	54
<i>Шульган В. В.,</i> НАЦІОНАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ	62

РОЗДІЛ І.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ

УДК 82.09

Бешлей М. Ю.,
студентка 61-М групи
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ШЕВЧЕНКО ЯК МОВНИЙ МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядається поняття національної ідентичності. Консолідуючою засадою будь-якого суспільства, у тому числі України, є загальнонаціональна ідентичність – ототожнення себе людиною з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами. Причому йдеться про прийняття цієї ідентичності не лише на суто раціональному рівні, а й на емоційному.

Важливим стабілізуючим чинником такого поняття, як ідентичність, є зв'язок з мовою. Мова є важливим засобом вираження і формування етнічного самоусвідомлення, вона задовольняє культурні потреби народу, є однією із найважливіших етно-консолідуючих ознак ідентичності.

Велика увага приділяється постаті Тараса Шевченка та його впливу на становлення національної ідентичності українців на основі аналізу музичних творів українських композиторів та наукової літератури.

Тарас Шевченко стає першим в історії, хто розглянув поняття національної ідентичності як важливу складову української державності.

Також було здійснено короткий огляд поезії Тараса Шевченка та її впливу на творчість композиторів ХХ століття.

Ключові слова: ідентичність, мовна ідентичність, національність, Тарас Шевченко, поезія, вокально-хорові жанри, музичне мистецтво, «Кобзар», творчість.

The concept of national identity is considered in the article. The consolidating principle of any society, including Ukraine, is national identity that is an identification of himself with a person of a certain community, its symbols, values, history, territory, culture, state and legal institutions, political and economic interests. Thus the question is whether this identity is accepted not only at a particularly rational but also an emotional level.

The important stabilizing factor of such concept as an identity is connection with a language. Language is an important means of expression and forming of ethnic self-awareness, one of the most important ethno-consolidating signs of identity, it satisfies people's cultural necessities.

Considerable attention is concentrated on the figure of Taras Shevchenko and his influence on the formation of Ukrainians' national identity on the basis of

the analysis of the Ukrainian composers' musical compositions and scientific literature.

Taras Shevchenko became the first in history who considered the concept of national identity like an important constituent of the Ukrainian state system.

A short review of Taras Shevchenko's poetry and its influence on the composers' creative works of the XX century was also carried out in the article.

Key words: identity, national identity, nationality, Taras Shevchenko, poetry, vocal and choral genres, musical art, «Kobzar» work.

Постановка проблеми. Тарас Шевченко (1814-1861) в історії загальносвітової культури є винятково рідкісним явищем.

Побутує думка, що саме істинно геніальні письменники пов'язують свою творчість із поняттям «народність». Лише кращі представники еліти здатні досягнути глибини національної душі. І тому поет є тим могутніший, чим більше він пов'язаний з нацією. Взірцем у цьому розумінні є постать Т. Шевченка, посередництвом творів якого – генія духу і слова – маємо необхідність сьогодні вкотре піднімати проблеми національної свідомості, історичних знань українців, національно-культурної спадщини [5, с. 50].

Саме Т. Шевченко був першим, хто звернувся до пам'яті українського народу, до глибин його національної душі, до його ним самим витвореного скарбу його національної культури, творчості, рухів, щоб пізнати всю його минувшину, тим самим і його національну душу.

Мета статті – висвітлення національного самоствердження Тараса Шевченка та його впливу на становлення мовної і національної ідентичності українців на основі аналізу музичних творів українських композиторів та наукової літератури.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- висвітлити поняття національної ідентичності;
- розглянути поняття «національної ідентичності» у творчості Т. Г. Шевченка;
- проаналізувати прояв мовної ідентичності у творчості Т. Г. Шевченка;
- окреслити загальну характеристику творчої спадщини Тараса Шевченка та її вплив на формування мовної і національної ідентичності.

Актуальність даної теми можна сформулювати, наводячи слова французького письменника Шарля Стебера: «Тараса Григоровича Шевченка, завдяки його надзвичайній творчій обдарованості і глибокій гуманності, можна назвати поетом світового значення. І якщо він найсильніше промовляє саме до душі

українця, то проблеми, порушені в його творах, становлять інтерес для всіх народів». Більш ніж століття тому Шевченкове поетичне слово із проникливою силою збуджувало до боротьби за свою свободу та незалежність народи із різних куточків світу. І тепер, зважаючи на ситуацію, що склалася упродовж останніх років, Україна як ніколи потребує цього справжнього та сильного слова.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй діяльності людина свідомо визначає себе членом відносно великої кількості суспільних утворень: сім'ї, етносу, релігії, мови, держави, країни, партії, громади, нації, місця проживання тощо. Це самовизначення, ідентичність може набувати найрізноманітніших форм, іноді дуже екзотичних.

Українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній – тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній – оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці – не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам. Українську ідентичність мають також представники численної діаспори – і західної, і східної. Крім того, Україна, як і всі країни, теж має свою неповторну природну та соціокультурну ідентичність, на підставі якої формується і внутрішній, і міжнародний імідж та бренд [10, с. 158].

Як суспільному явищу мові завдяки її інерційності притаманна більша стійкість. На відміну від національної ідентичності, яка, за висловом Е. Ренана, є свого роду «щоденним плебісцидом», мова вже за своєю природою не може бути предметом оперативного вибору [1, с. 138-139].

Мова як знаряддя формування і вираження думки є основою духовності народу, міцною й надійною опорою самоусвідомлення особистості, імпульсом до творчого самовираження людини не тільки в національній культурі, а й у світовій цивілізації [1, с. 75-78].

У наш час у світі існує майже 6 тисяч мов. Серед них українська мова, як і будь-яка інша, посідає своє унікальне місце. Саме у мові нація зберігає історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї. Мова кожного народу не лише є витвором багатьох поколінь, вона, за М. Гайдеггером, є визначальною для сутності людини.

Німецький філософ Вільгельм фон Гумбольдт стверджував, що мова впливає на духовний розвиток народу. Вивчаючи мову

іспанських басків, яка відрізняється від мов індоєвропейської сім'ї, він дійшов висновку, що різні мови – це не лише різні оболонки загальнолюдської свідомості, а й різні бачення світу.

Гумбольдт зазначав: У кожній мові закладено самобутнє світоспоглядання. Як окремий звук постає між предметом і людиною, так і мова в цілому виступає між людиною і природою, впливаючи на неї і зсередини, і ззовні [6, с. 37].

На думку О. Потебні, слово – це не просто мовний засіб, а засадничий, базовий принцип свідомості нації; в ній, мові, вже закладене усе розмаїття національного бачення світу (наочного, абстрактного та міфологічного) [9, с. 377].

Одним із тих, хто вперше заговорив про українську ідентичність, і, так би мовити, став першим, хто побачив світ національними очима України, став Тарас Шевченко.

Уперше феномен української ідентичності як проблема національного будівництва згадується у кириломефодіївців і Т. Шевченка. Лише у Шевченка з'являється сучасне поняття «народу» як уявленої ідеалізованої спільноти «і мертвих, і живих, і ненароджених», яка включає в себе всі стани, зтираючи, як пише М. Рябчук, драматичний розлом між козацькою Україною (кочовою, лицарською) та селянською (осілою, землеробською). Ідеологічні настанови братства виходили із пріоритету таких важливих для формування модерної української нації принципів, як народний суверенітет, національна держава, федеративний устрій, народоправство, заперечення деспотизму й абсолютизму тощо. Усе це сприяло становленню доволі окресленої демократичної течії в українському націєтворчому, процесі [10, с. 159].

Т. Шевченко став відомим в Російській імперії з виходом могутньої книги «Кобзар» (1840 р.), яка принесла поету світову славу.

Микола Костомаров у своїх спогадах зазначав, що своєю справжньою поезією Т. Шевченко воскресив народ, наче Прометей, що він і є уособленням народу, який прагне нового життя. Поет у своїх віршах виразив те, що народ довго не наважувався сказати, але був готовий заговорити та чекав, щоб «із його середовища знайшовся творець, який оволодів би його мовою і його тоном». Костомаров зазначав, що Т. Шевченко «був обранцем народу в прямому значенні цього слова; народ немовби обрав його співати замість себе» [5, с. 134].

Він гостро виступав проти будь-яких форм деспотизму і поневолення народу; осуджував системи імперського законодавства і судочинства, покликані захищати інтереси панівних

класів; закликав до боротьби за національне і соціальне визволення, соціальну рівність, політичні свободи, що ґрунтуються на вселюдській справедливості; до самоуправління народу й колегіальної форми реалізації влади, ліквідації національного гніту і утвердження державної самостійності українського народу; до встановлення рівноправності слов'янських народів, справедливого життя всіх людей на Землі [8, с. 320].

Важливою передумовою справді людяного суспільства він вважав наявність «праведного закону», який би відповідав поняттям «право», «істина», «справедливість» [8, с. 321].

Участь Т. Г. Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві була знаменним етапом у житті українців. Товариство проіснувало лише 15 місяців, але воно було важливою умовою забезпечення визвольної боротьби українського народу.

Кожна епоха творила свій образ Шевченка. Його забороняли в царські часи як найнебезпечнішого політичного злочинця, за радянських часів майже щороку перевидавали канонізованого поета величезними накладками, ретельно прополюючи спадок генія, вишукуючи в ньому крамольні рядки, прибираючи двозначності й додаючи свої тлумачення до того, що прибрати було неможливо. Ці проблеми залишилися важливими для процесу самоідентифікації українців.

Усе своє життя Шевченко цікавився музичним мистецтвом, бо пісня й поезія в його творчості були нерозривні. Поет прекрасно був обізнаний з різними жанрами народної і професійної музики. Про це свідчать спогади сучасників, записи в «Щоденнику» та й самі твори поета. Натхненні рядки Шевченка про музику переконують, що була вона для нього життєво необхідною й давала велику духовну насолоду.

На початок ХХ століття провідними в українській музиці були вокально-хорові жанри. Фундамент цього жанру заклали М. Лисенко та М. Леонтович. Вони визначали національне обличчя української композиторської школи.

Улюбленим поетом, до чиїх віршів звертаються українські композитори в той час, був і залишається Т. Шевченко. Композитори підхопили і внесли у свою творчість хвилю глибини і патріотизму.

Першим видатним інтерпретатором поезії Т. Г. Шевченка був саме Микола Лисенко. Композитор звертався до поезії Шевченка протягом усього творчого життя, знаходив усе нові виражальні музичні засоби для виховання самосвідомості народу, готовності до боротьби за перемогу, справедливість, свободу.

ФОТОЗВІТ СЕМІНАРУ- ТУРПОХОДУ

Завдяки зверненню М. Лисенка до творчості великого Кобзаря в українській музиці на повний голос зазвучала громадянська тема, отримало правдиве відображення життя народу, його страждання й визвольна боротьба.

Перлиною української музичної колекції є два видання «Музики до Кобзаря», написаної М. В. Лисенком. Цей цикл був створений ним на замовлення львівської громади у 1868 р., коли композитор був студентом Лейпцизької консерваторії.

«Музика до Кобзаря» охоплює твори різних жанрів, масштабів і форм: кантати (3). Їх написано три – «Б'ють пороги» (1878), «На вічну пам'ять Котляревському» (1895) та «Радуйся, ниво неpolitая» (1883) (кантата – це вид ліричної поезії, урочистий багаточастинний твір) [4, с. 15].

М. Лисенко був одним із найкращих інтерпретаторів творчості Шевченка. Він зумів у своїх канатах яскраво і майстерно втілити в музиці гнівний заклик поета до помсти за поневолений і знедолений народ, намалювати епічні, героїчні картини боротьби за народне щастя, передати глибокі філософські узагальнення Шевченка і ніжні, зворушливі ліричні почуття в його віршах.

У 1860–80-ті роки Лисенко звертається до поезій Тараса Шевченка. Вони привабили композитора передусім глибокою народністю, правдивістю зображення подій, палким революційним пафосом, щирістю висловлювання. Для ранніх романсів Лисенко вибрав тексти, в яких ідеться про важку жіночу долю, соціальне гноблення.

У романсі «Ой одна я, одна», наприклад, передано скаргу дівчини-сироти, яка не зазнала щастя, не відчула тепла батьківського дому і не має майбутнього. Вже у фортепіанному вступі композитор подає поспівки-зерна, в яких міститься музична характеристика образу. Солоспів в цілому пронизаний народними інтонаціями. Головне в цьому солоспіві – широка мелодія, сповнена глибокої ніжності і теплоти.

Поезія Т. Шевченка приваблювала видатного композитора К. Стеценка емоційною насиченістю, тонким розкриттям почуттів і настроїв. Усенародне визнання, завдяки проникливості, щирості й динамічній компактності музичних гармоній, судилося хоріві К. Стеценка «Заповіт», який є художньою обробкою мелодії Г. Гладкого. К. Стеценко створив також лірико-драматичні солоспіви «Плавай, плавай, лебедонько», «І золоті, й дорогої», дуєт «Тополя» і кілька хорових творів. Найвищим досягненням у доробку композитора є його музика до поеми «Гайдамаки». Вона

складається із 23 вокальних і оркестрових номерів, що являють собою цілісну музичну драматургію.

Одним із композиторів, який захоплювався творчістю Т. Шевченка, був С. П. Людкевич.

Творчість митця позначена винятковою ідейною спрямованістю. Головна ідея його музики – боротьба й свобода народу – дуже співзвучна поезії Т. Шевченка, якого композитор досить часто бере у співавтори. Громадянське й мистецьке кредо С. Людкевича найповніше розкривається в музиці до Кобзаря. Стил С. Людкевича яскраво самобутній та індивідуальний з досить своєрідно перевтіленою народно-національною основою та ніби «романтизованими» фольклорними інтонаціями.

Тематизм «Заповіту» і «Кавказу» побудований на національному фунті, але пропущений крізь призму романтичного висловлення автора.

Унікальним явищем загального творчого процесу є Шевченків «Заповіт»: до нього зверталися 42 композитори, серед них – М. Лисенко, М. Вербицький, К. Стеценко, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, С. Людкевич, С. Прокоф'єв.

Висновки й перспективи подальших досліджень. В Україні проблема національної ідентичності має свої особливості, зумовлені передусім тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, тривалою мовно-культурною асиміляцією українського населення.

Т. Шевченко по правді вважається речником національно-естетичної парадигми в національно-історичному контексті, бо реакція на соціальні кривди народжувала твори, в яких сконцентрувався духовно-моральний світ національно-історичних, християнсько-естетичних цінностей українського народу

Поезія українського генія є настільки глибокою, справжньою, національною, вона не може не подобатись чи подобатись бути актуальною чи ні вона як істина як наша вікова історія, як наша правда написана однією людиною.

Т. Шевченка – один із письменників та громадських діячів, котрі доволі гостро поставили питання самоусвідомлення українців себе як нації, яка має право на самовизначення та власну державу. Особливо гостро ця потреба відчувалась на території сучасної України, яка перебувала під владою Російської імперії, де особливо відчувалось застілля абсолютизму та русифікація українського народу, що накладає свій відбиток на сучасність.

студентів. Це збагачує індивідуальний досвід людини, дає можливість дізнатися більше про інші моделі створення та поширення знань, дозволяє їй розширити свої контакти та спілкування, удосконалити знання іноземної мови, тобто стати конкурентноздатнішою на ринку праці як фахівцю, досліднику, викладачу, працівнику. Мобільність сприяє тому, щоб освіта була відкрита для нових тенденцій, знання стали транснаціональним явищем, що є найбільш результативним та оптимальним щодо розвитку педагогічної майстерності викладача в контексті інтернаціоналізації вищої освіти.

Висновки. На підставі теоретичного аналізу та практичного досвіду можна зробити висновок, що вдосконалення педагогічної майстерності викладача повинно відбуватися шляхом системного підходу. Реалізація усіх компонентів забезпечить здійснення навчального процесу на високому науковому, методичному та організаційному рівні з врахуванням відповідних психолого-педагогічних аспектів. Творча співпраця та співробітництво педагога і його вихованців сприятимуть креативному саморозвитку та самореалізації усіх учасників навчально-виховного процесу, в тому числі й удосконаленню фахової майстерності викладача в процесі професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахруцева Т.Ю. Інтерактивні технології навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності / Т.Ю. Вахруцева // *Нові технології навчання*. К. : НМЦВО, 2007. Вип. 47. – С.64-69.
2. Вітвицька С.С. *Основи педагогіки вищої школи: підручник* / С. С. Вітвицька. – [3-тє вид., випр. й доповн.]. – Житомир : Поліграфічний центр, 2012. – 384 с.
3. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність: підручник для вищих навч. закл.* / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
4. *Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року №1556 – VII // Відомості Верховної Ради України, від 19.09.2014р. /№37-38/ стр.2716, ст.2004.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. *Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
6. Туркот Т. І. *Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
7. Фіцула М. М. *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.* / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.

інший розуміє того, хто рефлексує. Рефлексія – своєрідний подвоєний процес дзеркального відбиття індивідами одне одного, при якому той, що рефлексує, усвідомлює внутрішній світ співрозмовника з відбиттям себе. Перцептивно-рефлексивні здібності передбачають три аспекти:

- почуття об'єкта;
- почуття міри і такту;
- почуття причетності;

Реалізація усіх компонентів забезпечить якісний навчальний процес, творчий саморозвиток та самореалізацію викладача в процесі педагогічної діяльності. Методи й способи науково-педагогічної діяльності носять індивідуально-суб'єктивний характер і їх використання залежать від здібностей кожного викладача. Психолого-педагогічні здібності зазвичай включають у структуру розглянутих вище гносеологічного та організаційного компонентів, хоча ці здібності можуть існувати й окремо один від одного.

Сучасний педагог має спрямувати свою діяльність на формування наукового мислення, розвиток внутрішньої особистої потреби у постійному саморозвитку, самоосвіті впродовж усього життя. На актуальності даної проблеми наголошується і останніх документах щодо реформування освітньої галузі, зокрема в Законі України «Про вищу освіту» та Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. Так, у законі зазначено (ст. 57, 58, 60), що науково-педагогічні працівники мають право і зобов'язані не рідше одного разу на п'ять років підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію, результат якої враховується при обранні на посаду за конкурсом чи укладанні трудового договору [4]. Окреслюючи сучасні підходи до організації навчального процесу, у Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років зазначається на необхідності розробити до 2016 року сукупність принципово нових моделей підвищення професійної кваліфікації викладачів, що ґрунтується на поліваріантності схем організації та змісту навчання, просування кращих освітніх практик. Пропонується також запровадити комплекс заходів, спрямованих на заохочення академічної мобільності викладачів (міжнародної та внутрішньої), розширення практик творчих відпусток та стажування (в т.ч. за кордоном) [5].

Стажкування, на нашу думку, дало б корисний обмін науковими ідеями, дослідницькими методами, досвідом педагогічної роботи, а також сприяло б реалізації одного із базових принципів сучасної європейської освітньої політики – мобільності викладачів та

Спадщина Т. Шевченка як націєтворчий чинник розглядається багатьма літературознавцями. Усі вони сходяться на думці, що національна ідея – домінанта творчості Кобзаря. Сучасний дослідник Г. Клочек переконаний, що «ідеологічна концепція будівництва української України неможлива без опори на головні постулати Шевченкової національної ідеї» [7, с. 60].

Еміль Дюран казав про Шевченка, що «він настільки великий поет, що його слава вийшла за межі батьківщини й пролунала по всій Європі». Твори письменника не можна було зупинити, як не можна зупинити рух Землі, затьмарити світло Сонця. Народ, який народжує таких геніїв, як Тарас Шевченко, вже через це не приречений на забуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. Національна ідентичність і мова в українській діаспорі / Б. Ажнюк // *Сучасність*. – 1999. – № 3. – С. 128-140.
2. Бородин В. С., Павлюк М. М. Спогади про Тараса Шевченка / В. С. Бородин, М. М. Павлюк. – К. : Дніпро, 1982. – 130-137.
3. Бялик М. Г. Л. Ревуцький. Риси творчості / М. Г. Бялик. – К. : Муз. Україна, 1973. – 186 с.
4. Василенко О. Сонце української музики : Миколі Лисенку – 160 / О. Василенко // *Освіта*. – 2002. – № 18-19. – С. 15.
5. Василюк В. І. Національна ідея у творчості Т. Шевченка / Валентина Василюк // *Вітражі. Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових читань* / [за ред. В. Т. Чайковської, Г. Д. Левченко, О. О. Юрчук, В. І. Василюк]. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – С. 50-54.
6. Гумбольд В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества (1830-1835) / В. Гумбольд // *Избранные труды по языкознанию*. – М. : Прогресс, 1984. – 360 с.
7. Клочек Г. До істинного Тараса Шевченка. Національна ідея – домінанта творчості Шевченка / Г. Клочек – *Літ. Україна*. – 2001. – 17 травня.
8. МIRONENKO О. М., ГОРБАТЕНКО В. П. Історія вчень про державу і право. // О. М. МIRONENKO, В. П. ГОРБАТЕНКО. – К. : Академія, 2010. – С. 320-321.
9. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. / А. А. Потебня – М.: Искусство, 1976.
10. Степики М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степики. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.

УДК 159.924.7

Бабій Н. Б.,
асистент кафедри педагогіки та психології
КОГПА ім. Тараса Шевченка

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОКИ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

У статті обґрунтовано роль інституту сім'ї у процесі формування етнічної ідентичності особистості в дошкільному віці; стисло репрезентовано результати теоретико-емпіричного вивчення впливу сімейного фактора на розвиток зазначеного психологічного феномену.

Ключові слова: етнічна ідентичність, етнічна свідомість, етнопсихологічні уявлення, особистість дошкільника, вплив сімейного фактора.

The article reveals the role of institute of family in the process of forming preschool personality's ethnical identity. The results of theoretical and empiric studying of family's influence on the development of the mentioned psychological construct naves been briefly represented.

Key words: ethnical identity, ethnical consciousness, ethnopsychological presentations, preschool child's personality, family influence.

Постановка та актуальність наукової проблеми. Реалії сучасного життя ставлять пріоритет інтелекту над духовністю, нівелюють роль етнічності в процесі самореалізації особистості, тим самим порушуючи її цілісність. В умовах невпинного зростання кількості міжетнічних контактів, а також хаотичного насичення первинних етапів етнізації індивіда елементами іноетнічних культур, розвиваються явища етнічної та культурної маргінальності, зв'язок із етнічним корінням втрачає актуальність у життєвому просторі особистості. Ці та суміжні їм тенденції у розвитку ціннісно-орієнтаційної сфери особистості мають деструктивний характер та породжують низку проблем у процесах етнічної ідентифікації, становленні та розвитку етнічної свідомості й самосвідомості. Підвалини формування зазначених психологічних конструктів залягають у чуттєво-емоційній сфері особистості на початкових етапах її формування, тобто в роки дошкільного дитинства. Оскільки в зазначеному віці з-поміж усіх соціальних впливів фактор сімейного виховання є домінуючим, реалізація потенціалу сім'ї у напрямі формування позитивної етнічної ідентичності підростаючої

оптимальний і ефективний; чуття до наявності проблеми там, де здається все вже вирішено; ідейно-креативна результативність мислення та ін.

3. Організаційний компонент включає: структурування інформації в процесі повідомлення її студентам; організацію різних видів діяльності студентів для досягнення поставлених цілей; організацію власної діяльності і поведінки у процесі безпосередньої взаємодії із студентами.

Стосовно цього компонента у студентів є найбільша кількість зауважень до педагога, а саме використання звичних форм і методів роботи, однотипна структура кожного заняття, монотонність викладу змісту навчального матеріалу. З метою подолання цих недоліків пропонуються інтерактивні технології навчання, особливо на практичних заняттях. Ці технології дають змогу студентам [2, с. 67-68]: виробляти стратегію і тактику досягнення цілей; самостійно знаходити можливі ресурси для вирішення проблеми; вчитися формулювати, висловлювати та відстоювати власну думку, слухати іншу людину, поважати її погляди; моделювати різні соціальні ситуації та збагачувати власний досвід через їх «програвання»; знаходити спільне розв'язання проблем, вчитися будувати стосунки та діяльність у групі; здійснювати проектну діяльність, реалізувати задуми, розвивати навички самостійної роботи.

4. Комунікативний компонент передбачає налагодження педагогічно доцільних стосунків як зі студентами для досягнення дидактичної мети («взаємини по горизонталі»), так і тими, хто виступає в ролі керівників даної системи («взаємини по вертикалі»). Спілкування в діяльності викладача виступає не тільки засобом наукової та педагогічної комунікації, але й умовою вдосконалення професіоналізму в діяльності й джерелом розвитку особистості викладача, а також засобом виховання студентів. До комунікативних відносяться здібності: здатність всебічно й об'єктивно сприймати людину-партнера за спілкуванням; здатність викликати в нього довіру, співпереживання в спільній діяльності; здатність передбачати й ліквідовувати конфлікти; справедливо, конструктивно й тактовно критикувати свого товариша із спільної діяльності; сприймати й враховувати критику, змінюючи відповідно свою поведінку й діяльність.

5. Перцептивно-рефлексивний компонент тісно пов'язаний з комунікативним, спрямований до суб'єкта педагогічного впливу. Рефлексія – усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнером зі спілкування, припускає знання того, як

Науковець Т. Туркот вважає, що педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється, основу якого складають професійні знання, вміння і здібності. Педмайстерність ґрунтується на педагогічних здібностях (дидактичних, організаторських, комунікативних, перцептивних, сугестивних, науково-пізнавальних, прогностичних, дослідницьких), а також на емоційній стійкості та здатності до педагогічної імпровізації [6, с. 463-464].

На думку вченого М. Фіцули, педагогічна майстерність - сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, складовими якої є професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості (доброзичливість, об'єктивність, вимогливість, порядність, оптимізм, самоконтроль) та зовнішня культура. Всі ці компоненти створюють передумови для перетворення педагогічної діяльності на мистецтво, що є тривалим на складним процесом. Завершальним етапом цього процесу є педагогічне новаторство, коли викладач вносить у навчально-виховний процес принципово нові ідеї, розробляє нові методичні системи, створює нові педагогічні технології [7, с. 57-58].

До основних структурних компонентів формування педагогічної майстерності Н. Кузьміна відносить гностичний, конструктивно-проективний, організаційний, комунікативний, перцептивно-рефлексивний [2, с. 68-69].

1. Гностичний компонент пов'язаний із сферою знань педагога. Мова йде не тільки про глибоке і свідоме знання дисципліни, яка викладається, але й про вміння працювати із змістом навчального матеріалу. Важливим аспектом цього компоненту є аналіз власного педагогічного досвіду та досвіду інших викладачів, узагальнення його і перенесення ефективних форм, методів і прийомів у практику своєї роботи, самоосвіта та самовиховання. Адже знання з психології, педагогіки і методики – найслабша ланка у вищій школі.

2. Конструктивно-проективний компонент відображає особливості планування педагогом власної діяльності та роботи студентів у відповідності до поставлених цілей. Психологічним механізмом цього компоненту служить уявне моделювання навчально-виховного й наукового процесів з відповідним дозуванням часу. В основі проективної і конструктивної діяльності лежать здібності до інтелектуальної праці: відкинути звичайні методи і стандартні рішення, шукати нові, оригінальні; ясно бачити кілька різних шляхів рішення і подумки вибрати найбільш

особистості не повинна залишитися поза увагою сучасних науковців і практиків.

Очевидна актуальність окресленої проблеми та її недостатня розробленість визначають доцільність нашого дослідження, **мета** якого полягає у з'ясуванні впливу сім'ї на формування позитивної етнічної ідентичності особистості в дошкільному віці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні науковці суголосні в тому, що у дошкільному віці розпочинається процес етнічної ідентифікації особистості. Спрямування його в позитивному або ж негативному руслі великою мірою визначається впливом сімейного фактора. У колі сімейного спілкування та виховання вибудовується структура особистості дитини, зокрема її настанова щодо світу, інших людей, самої себе. В процесі етнізації дитина набуває типових особистісних рис і якостей, які невидимо, але глибоко й міцно пов'язують її зі своїм історичним корінням, впливають на формування пам'яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому, на зародження національної свідомості, почуття відданості Батьківщині. Окремі дослідники зауважують, що людині, яка не відчуває нерозривного зв'язку зі своїм народом, важко визначитися, досягти успіху, реалізуватися в житті.

Згідно з результатами теоретико-емпіричних досліджень окремих науковців, стиль спілкування з дітьми в родині визначається соціокультурними та сімейними традиціями (А. Варга), залежить від особливостей віросповідання сім'ї (Т. Крилова, М. Нухова, Ю. Тищенко). За спостереженнями Н. Зикової, В. Торохтій, А. Дашдамірова, вплив сім'ї на дитину має етнопсихологічний аспект, особливості ж цього впливу визначаються звичаями, традиціями як усього народу, так і конкретної родини.

Кожна сім'я належить до того чи іншого етносу, а кожна етнічна спільнота продукує свої уявлення про те, якими мають бути внутрішньосімейні стосунки і прагне підтримувати їх в етнічній свідомості, відображати в народних традиціях, звичаях, вчинках, відносинах (Ю. Бромлей, А. Давлетова, Н. Зикова, В. Столін, С. Шабаліна).

Етнодетермінованість притаманна виховному простору кожної сім'ї, родини. Завдяки цьому, на думку Н. Міщенко, в названих інститутах соціалізації дитини формується її етнічна ідентичність; крім того, реалізується одна з найважливіших функцій етносу – виховання нащадків, які забезпечать його збереження та розвиток через відтворення й оновлення специфічної культури та менталітету [4].

Як припускає Н. Горбунова, особливості сприйняття етнічного світу дорослими з найближчого оточення дитини неминуче позначаються на формуванні її власної картини світу. Цей зв'язок простежується і в системі емоційно-оцінювального ставлення дитини до представників свого та інших етносів [2].

Згідно з міркуваннями В. Юрченко, ментальність родини сприятливо впливає на становлення особистості дитини, бо має чи не найбільший потенціал для відтворення культурно-історичного середовища етнотрупи, її традицій, звичаїв і обрядів. Автор зауважує, що кращі моральні якості, закладені батьківським вихованням у дошкільному віці, в більшості випадків, стають морально-ціннісним підґрунтям для формування «Я-ідеального» особистості. Аналогічні міркування висловлює В. Лаппо, підкреслюючи, що ціннісні орієнтації, засвоєні дитиною в родинному колі, трансформуються нею у риси своєї особистості [3; 6]. І. Бушай називає сім'ю осередком збереження та передачі народних традицій, поваги до історії родини, своєї країни [1].

На підставі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що етнічний колорит притаманний виховному простору кожної сім'ї. Однак не кожна сім'я усвідомлює достатньою мірою силу споконвічних засобів впливу на підростаючу особистість, завдяки яким забезпечується трансмісія традицій та звичаїв народу, розвиток сімейно-побутової та суспільної культури етносу. Ця суперечність стимулювала нас до з'ясування теоретико-емпіричних аспектів впливу сім'ї на зародження етнічної ідентичності особистості в дошкільному віці.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За звичайних умов у сімейному вихованні не акцентується особлива увага на формуванні етнічної ідентичності дитини, особистість якої ще тільки починає формуватися. Однак усвідомленою є позиція батьків чи ні – процес етнізації відбувається, а в його ході дитина отримує знання етнічного змісту, у неї виформовується відповідне ставлення до категорії етнічного та закладається модель поведінки, адекватна конкретному етносу.

Кожній зі сфер сімейного життя притаманна етнічна забарвленість, яка сприяє формуванню відповідних уявлень у свідомості майбутнього етнофора, носія етнічних цінностей. Так, джерелом етнопсихологічних уявлень дошкільників постає матеріальна культура (побут, одяг, зокрема, національний костюм, прикраси, національні страви, транспортні засоби, знаряддя праці, трудова діяльність із врахуванням її специфіки для конкретного

підході до організації, структури, змісту, форм і методів удосконалення педагогічної майстерності викладачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна праця педагога є особливою формою професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання і розвиток студентів, сприяння формуванню у них фахових знань, умінь і навичок, активної життєвої позиції, що дасть змогу майбутньому випускнику активно включитися у суспільну, культурну, політичну та інші сфери життя суспільства. Результатом викладацької діяльності є розвиток студента, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, самовизначення особистості, затребуваність відповідного фахівця не тільки на національному ринку праці, але й на міжнародному.

Викладач вищого навчального закладу свою професійну діяльність здійснює у кількох напрямках: педагогічна, методична, наукова, виховна [7, с. 48-50]. Педагогічну складову прийнято вважати пріоритетною, але вона не може бути повноцінною при ігноруванні трьох інших аспектів роботи. Організуючи навчальну діяльність студентів відповідно до нормативних вимог, викладач визначає мету і завдання конкретної дисципліни у взаємозв'язку з іншими предметами, обирає оптимальні форми і методи роботи, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студента, форми контролю. Основними видами цієї діяльності є лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації, заліки, екзамени, керівництво практикою тощо. Але високого рівня професійних знань не досить для володіння студентською аудиторією. Значний вплив має загальний розвиток особистості викладача, його вміння пов'язувати матеріал із сьогоденням, із власним досвідом, незалежність поглядів, розуміння інтересів молоді, культура мовлення, використання інноваційних методів у організації навчального процесу тощо. Сучасний викладач має бути спроможним до саморозвитку та самовдосконалення в ситуації, яка постійно змінюється, готовим до якісної реалізації знань умінь та навичок у професійній діяльності.

Педагогічна майстерність є важливою складовою професійної діяльності викладача. За визначенням І. Зязюна, педагогічна майстерність – це вияв високого рівня педагогічної діяльності, синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистих якостей педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної роботи. Компонентами структури педагогічної майстерності, на думку зазначеного вченого-педагога, є гуманістична спрямованість, професійні знання за фахом, педагогічні здібності та педагогічна техніка [3, с. 35, с. 79-80].

так і національної систем вищої освіти. Шляхи модернізації вищої освіти України визначені європейськими та світовими тенденціями розвитку цієї галузі. Прагнення до безперервного розвитку, входження у світовий освітній простір, подолання всіх деформацій попереднього періоду повинні стати визначальними ознаками української освітньої реформи. Мета вищої освіти сьогодні – це підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства, через інновації у навчально-виховному процесі та науково-методичній роботі. Тому основним завданням діяльності сучасного вищого навчального закладу в Україні має стати формування інноваційного освітньо-виховного середовища, що передбачає не тільки зміни в організації навчання, а й удосконалення професійної майстерності викладачів. Для того, щоб вища освіта України максимально задовольняла вимоги часу, такі чинники, як компетентність, професіоналізм, інтелект, творчість повинні відігравати провідну роль у функціонуванні цієї сфери. Усі ці риси можна вважати необхідними ознаками сучасного креативного педагога, перед яким постійно постає проблема удосконалення, підвищення своєї педагогічної майстерності, особливо у контексті інтернаціоналізації вищої школи.

Питання формування професійної майстерності аналізуються у наукових дослідженнях В. Андрущенка, Ю. Васильєва, С. Вітвицької, Г. Єльнікової, І. Зязюна, Б. Кобзаря, Н. Ничкало, І. Підласого, О. Пометун, О. Пехоти, О. Савченко, В. Сухомлинського, М. Фіцули та ін. Структуру педагогічної майстерності досліджували у своїх працях В. Кан-Калик, Д. Крамушченко, І. Кривонос. Питання, пов'язані із підготовкою науково-педагогічних працівників, підвищенням їх кваліфікації та педагогічної майстерності розкриті у науковому доробку В. Гриньової, К. Корсака, М. Романенка, Н. Селіверстової, В. Семиченко та ін. Підвищення педагогічної майстерності як умова, що сприяє академічній мобільності педагога, ще не була предметом дослідження.

Метою статті є проаналізувати основні складові педагогічної майстерності педагога та вказати на деякі шляхи її удосконалення в контексті її інтернаціоналізації.

Актуальність проблеми викликана необхідністю врахування нових вимог до вищої освіти в умовах трансформації суспільства, критичним аналізом якості роботи викладачів вищих навчальних закладів на сучасному етапі, що обумовлює потребу у новому

народу), духовна культура (народні свята, звичаї та обряди, мова, народна творчість (казки, прислів'я та приказки, дитячі ігри, музика), мистецтво (пісні, танці, художні твори, декоративно-прикладне мистецтво, література)) та нормативна культура (загальнолюдські моральні якості, правила спілкування між людьми в середовищі етносу та за його межами) [5].

Дошкільник зростає у соціумі, серед членів певної етнічної спільноти, поступово залучаючись до різних аспектів її життя та діяльності, оволодіваючи важливими знаннями та навичками, переймаючи способи поведінки. Соціалізуючись в етнічній спільноті, дитина засвоює її правила, норми, своєрідність, відмінності від інших етносів, в результаті чого набуває здатності в майбутньому приймати рішення щодо важливих життєвих цілей, котрі мають значення і для неї особисто, і для етносу загалом. Дорослі з близького оточення дитини повинні підвести її до розуміння того, що вона, перебуваючи у тісній взаємодії з етнічним світом, має займати у ньому активну життєву позицію.

Етнізація дошкільника має здійснюватися природно і просто, без штучно створюваних ситуацій. Так, в умовах родинного виховання доцільно і цілком доступно розвивати у малюків любов до рідного народу, його мови за допомогою колискових, забавлянок, пестушок й потішок, українських народних казок, що також дає можливість збагачувати пасивний та активний словник дитини, і, що дуже важливо, налагоджувати тісний емоційний контакт з рідними. Оздоблення інтер'єрів українською вишивкою, народними іграшками, виробами народних умільців, приготування національних страв – усе це забезпечує умови для отримання знань, які складають основу уявлень дітей про свій народ, країну, сприяє формуванню позитивного ставлення до національних і загальнолюдських духовних цінностей.

Уявлення дитини, що стихійно формуються у процесі життєдіяльності сім'ї, можуть надовго зберігатися в її пам'яті, бути чіткими та яскравими за умови інтегрування в процес їх утворення емотивної складової. Якщо сприймання інформації етнічного забарвлення відбуватиметься на фоні позитивних емоцій, то процес етнічної ідентифікації буде йти природним шляхом, у правильному руслі.

З метою з'ясування окремих емпіричних аспектів поставленої проблеми, нами було проведено експериментальне дослідження на базі дошкільних навчальних закладів м. Кременець Тернопільської області. Вибірка склала 68 дітей старшого дошкільного віку. У досліджуваних групах фактично на одному рівні реалізовувались

завдання національного виховання дошкільників, тому можна вважати, що вагомі розбіжності в рівнях сформованості етнопсихологічних уявлень дітей визначальною мірою залежать від сімейного фактора.

На основі використання в експериментальній роботі методів спостереження та бесіди нам вдалося диференціювати рівні сформованості етнопсихологічних уявлень дітей, що дозволило зробити висновок про важливі аспекти протікання процесу етнічної ідентифікації респондентів. Високим рівнем розвитку етнопсихологічних уявлень ми наділяли дітей, у яких виявились достатньо сформованими уявлення про свою етнічну приналежність; які могли адекватно оцінити себе як представника свого народу; активно включались у структуру родинних зв'язків; виявляли бережливе ставлення до рідної природи (16% від кількості респондентів).

До середнього рівня ми віднесли дошкільників, які володіють фрагментарними знаннями про рідну культуру, звичаї та традиції; їх знання про життя, побут свого етносу мають несистематизований характер, інтерес до усної народної творчості є поверховим. Цим дітям властиве досить стійке уявлення щодо власного «Я», проте відсутнє цілісне сприймання себе як представника етносу. Респонденти із зазначеним рівнем спілкуються рідною мовою, проте можуть і не послуговуватись нею. Щодо реальних дій по відношенню до себе самих та родичів, то вони не завжди спрямовані позитивно (їх частка відповідно – 63%).

Низький рівень спостерігався у дітей, які виявляли пасивне пізнавальне ставлення до рідноетнічної культури, слабку зацікавленість народними казками, іграми, традиціями, звичаями. Ці респонденти володіють неточними та недостовірними знаннями щодо характерних рис свого народу, не виявляють бажання спілкуватися рідною мовою, у них ледь помітний інтерес до родинних відносин (21%).

Отримані дані ілюструє наступна діаграма:

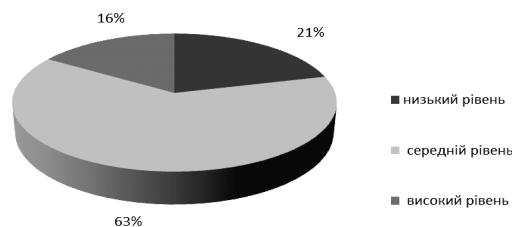

Рис. 1 Рівні сформованості етнопсихологічних уявлень дошкільників

7. Жданова О.М. Організація та методика оздоровчої фізкультури і рекреаційного туризму / О. М. Жданова, А.М. Тучак, В.І. Поляковський, І. В. Котова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 248 с

8. Хоули Э.Т. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса / Э. Т. Хоули, Б. Д. Френкс. – К. : Олимпийская литература, 2004. – 376 с.

9. Круцевич Т. Ю. Рекреация у физичній культурі різних груп населення / Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня. – К. : Олімп. л-ра, 2010. – 248 с.

УДК 378(477):371.14

Рожко-Павлишин Т. А.,
к. пед. н., старший викладач кафедри
педагогіки вищої школи
КОГПА ім. Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ: ШЛЯХ ДО МАЙСТЕРНОСТІ ТА УСПІХУ

У статті розглянуто особливості та шляхи формування педагогічної майстерності викладача. Проаналізовано основні напрями удосконалення професіоналізму викладача шляхом підвищення ефективності його компонентів. Підкреслено роль стажування як способу підвищення кваліфікації сучасного працівника вищої школи та реалізації одного з основних засад європейської освіти - принципу мобільності викладачів та студентів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагог, компоненти педагогічної майстерності, стажування, академічна мобільність.

This article considers the features and ways of forming pedagogical skills of pedagogue. Analyzed the definition of pedagogical skills in the works of different scientists. Considered structural components of pedagogical skills and their importance in forming that lector's skills.

Analyzed basic directions to increase teacher's skills by improving the efficiency of its components. Emphasized the role of internships as a way to rise qualification of the university staff, and implementation one of the basic principles in European education – the principle of mobility of lectors and students.

Keywords: pedagogical skill, pedagogue, teaching mastery components, internships, academic mobility.

Постановка проблеми. Кінець 20-го – початок 21-го століття – період надзвичайно стрімкої і глибокої трансформації як світової,

впливають на діяльність серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, збуджують апетит і сприяють міцному сну.

Народні рухливі ігри задовольняють потребу організму людей третього віку в русі, сприяють збагаченню їх рухового досвіду. За допомогою народних рухливих ігор підтримуються такі важливі фізичні якості як швидкість, спритність, витривалість.

Також цінність народної рухливої гри полягає у тому, що вона викликає позитивні емоції, почуття задоволення, життєрадісність, активність, позитивно впливає на психічний та фізичний стан.

Чітко продумана методика проведення народних рухливих ігор і розваг та майстерність тренера повинні забезпечити оздоровчий ефект, що сприятиме залученню до витоків національної культури та духовності.

За умови оптимального поєднання з іншими засобами фізичного виховання народні рухливі ігри забезпечують різносторонній фізичний розвиток особистості і збагачення його духовної культури шляхом пізнання культурної спадщини предків і народних традицій та обрядів, що були характерними для українського народу в давнину, а деякі з яких збереглися й до нинішнього часу, а високий фізичний розвиток створює хороші передумови для повноцінної та активної трудової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Komunikat komisji do parlamentu europejskiego, rady, europejskiego komitetu ekonomiczno-społecznego i komitetu regionow; sprostanie wyzwanom związanym ze skutkami starzenia się społeczeństwa w UE (Sprawozdanie na temat starzenia się społeczeństwa, 2009) (COM(2009) 180).* – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0180:PL:NOT>.

2. Максимчук Б.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи : автореф. дис. канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Б. А. Максимчук; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 18 с.

3. Леськів-Бондарчук Г.В. Підготовка фахівців галузі фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи в зарубіжних країнах / Г.В. Леськів-Бондарчук // *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.* – Вінниця, 2015. – №19. – С. 655-660.

4. Цюль А. В. Українські народні ігри та забави : навч. посіб. / А. В. Цюль. – Луцьк : Надстир'я, 1994. – 96 с.

5. Єфімова Н.Г. Методика проведення рухливих ігор. – К. : Знання, 2003. – 104 с.

6. Приступа Є. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: Методологія, теорія, практика / Приступа Є., Слімаковський О., Лук'янченко О. – Дрогобич : Вимір, 1999. – 449 с.

Наступний етап нашого дослідження передбачав роботу з батьками – проведення опитувань та бесід. Пропоновані питання групувались блоками, які відповідали складовим етнічної свідомості особистості. Когнітивний блок включав питання типу: «Чи проводите Ви зі своїми дітьми тематичні бесіди, у яких поглиблюєте знання дітей про рідний край, малу батьківщину та Батьківщину», «Чи розповідаєте дітям, з якого вони роду», «Чи вважаєте обов'язком кожного українця знати рідну мову та спілкуватися нею» і т. ін. До емотивного блоку ввійшли питання, які допомогли розкрити позиції батьків щодо власної етнічної приналежності, що слугують зразками емоційно-оцінювального ставлення дітей («Чи вбачаєте Ви естетичність в українському національному вбранні?», «Які почуття – негативні або ж позитивні – викликає у Вас культура свого народу?», «Як Ви оцінюєте свою етнічну приналежність?» тощо). Конативний компонент передбачав постановку наступного типу питань: «Чи дотримуєтесь Ви українських звичаїв та традицій, залучаєте дітей до участі в родинних обрядах?», «Чи присутні в інтер'єрі Вашого помешкання символи українства?», «Чи звертаєтесь Ви до народної творчості у вихованні дітей?» і т. п.

Проаналізувавши отримані дані, ми побачили, що в тих сім'ях, де приділяється достатня увага питанням етнізації, рівень етнопсихологічних уявлень дітей вищий, у порівнянні з тими дітьми, сім'ї яких не обтяжують себе осмисленням ролі етнічного в житті людини, не актуалізують зв'язку особистості з етнічним корінням. Крім того, до респондентів із високим рівнем сформованості етнопсихологічних уявлень в основному належали ті діти, у родинах яких спостерігалась активна участь їх членів у відтворенні традицій та звичаїв народу, родинні обрядовості тощо. В сім'ях вихованців, де превалювали вербальні методи впливу на підростаючу особистість та не надавалось значення активізації її діяльності, творчого потенціалу, показники, що становлять наш інтерес, були дещо нижчими.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, а також емпіричне її вивчення дозволяють стверджувати, що період дошкільного дитинства є сенситивним для формування етнопсихологічних уявлень, які становлять ядро етнічної ідентичності особистості. Становлення та розвиток цього психологічного конструкту зазнає впливу великої кількості факторів, серед яких окрему групу займають соціальні. В структурі останніх чільне місце відводиться сім'ї, оскільки цей інститут соціалізації є первинним по відношенню до інших. Вплив сім'ї містить етнічну

ознаку, а тому неодмінно позначається на протіканні етнічної ідентифікації. Оскільки природа зазначеного феномену є досить складною та недостатньо вивченою на даному етапі розвитку вітчизняної психологічної думки, перспективи подальших розвідок вбачаємо у з'ясуванні та структуруванні чинників етнічної ідентифікації особистості на ранніх етапах її онтогенезу, пошуку шляхів оптимізації формувальних впливів, що дозволяють спрямувати окреслений процес у позитивному руслі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушай І. М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів. Монографія / І. М. Бушай. – Чернігів : Держ. підприємств. «Чернігівс. держ. центр наук.-тех. і економіч. інформації», 2007. – 382 с.
2. Горбунова Н. В. Особливості розуміння дошкільниками явищ, подій, оточуючих / Н. В. Горбунова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2009. – Вип. 22, Ч. 2. – С. 9-15.
3. Лаппо В. В. Формування етнічної самосвідомості дітей 5-6-річного віку в умовах дошкільного освітнього закладу / В. В. Лаппо // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – №8. – 2004. – С. 180-185.
4. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05. «Соціальна психологія» / Н. І. Міщенко. – К., 2002. – 19 с.
5. Крутій К. Педагогічна технологія освітньої роботи в полікультурному середовищі з дітьми старшого дошкільного віку [Електронний ресурс] / Катерина Крутій. – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/2007>
6. Юрченко В. І. Етнопсихологічні чинники формування «образу-Я» особистості [Електронний ресурс] / В. І. Юрченко. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>

УДК 323.1

Омельчук О. В.,

к. пед. наук, старший викладач
кафедри теорії та методики технологічної
освіти та інформатики
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті висвітлюється вплив науково-технічного прогресу на національну ідентичність українського суспільства. Зазначається, що та чи інша сторона суспільного прогресу пов'язана з певною сферою життя

щоб в них могли брати участь люди з різними рівнями технічної майстерності. Коли активність охоплює великі групи людей, необхідно часто змінювати її види для підтримки інтересу. Крім розминки і заключної частини тренування необхідно змінювати види активності з підвищеною і пониженою інтенсивністю, щоб не виникала перевтома. Потрібно періодично перевіряти частоту серцевих скорочень, щоб впевнитись, що учасники не перевищують межі своєї частоти серцевих скорочень [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасна система фізичного виховання людей літнього віку передбачає широке використання різних засобів спортивно-оздоровчої роботи, зокрема народних рухливих ігор, які є не тільки одним з основних засобів підвищення рухової активності людей, а й формують позитивну мотивацію до занять фізичними вправами. Національні рухливі ігри найповніше відображають спосіб життя і світогляд нашого народу. Аналіз навчальних посібників та практики фізичного виховання показує, що національні рухливі ігри використовуються епізодично, без достатнього наукового обґрунтування їх впливу на фізичний стан літніх людей.

Систематичне застосування українських народних рухливих ігор за характером рухової діяльності у спортивно-оздоровчій роботі позитивно впливає на рухову діяльність людей третього віку.

Проведення занять із застосуванням народних рухливих ігор сприяє не лише вдосконаленню рухових якостей, а й вихованню позитивних рис особистості, вивченню звичаїв і традицій свого народу, виховує любов і повагу до рідного краю, до праці. Рухливі ігри за народним календарем являють собою могутню рушійну силу естетичного, морально-етичного, культурного виховання, їх педагогічне значення полягає в тому, що вони є результатом виховних зусиль народу протягом багатьох століть, і як незамінний виховний засіб передаються із покоління в покоління. Використання українських народних рухливих ігор з людьми третього віку має велике оздоровче, гігієнічне, освітнє та виховне значення.

Граючи в народні рухливі ігри, люди загартовуються, відображають накопичений досвід, пізнають світ в процесі діяльності, збагачуються новими відчуттями. У такі грі літня людина відволікається від буденних турбот, наповняються позитивними емоціями.

Народні рухливі ігри - важливий засіб оздоровлення літніх людей. Правильно підібрані ігри сприяють гармонійному оздоровленню організму. Різноманітні рухи та ігрові дії ефективно

життєрадісність, активність, позитивно впливає на психічний та фізичний стан, що не аби як потрібно літнім людям.

Широке застосовуються українських народних ігор у спортивно-оздоровчих заняттях, окрім оздоровчого ефекту, супроводжуються зміною середовища діяльності, різноманітністю непередбачуваних ситуацій, викликають позитивні емоції, приносять задоволення, забезпечують активний відпочинок. Якщо вони проводяться на обладнаних майданчиках у паркових, лісових зонах або на березі водоймища посилюється їх рекреаційний вплив за рахунок ландшафтного рефлексу [7].

Для регулювання фізичного навантаження у грі застосовують різні методичні прийоми: зменшують або збільшують її тривалість, кількість повторів гри, ускладнюють зміст та правила гри, змінюють кількість перешкод, скорочують або збільшують дистанцію бігу тощо. Закінчувати гру потрібно тоді, коли люди отримають належне фізичне навантаження.

Народні ігри є емоційним засобом рухової активності різних вікових груп населення. Щоб ігри стали не тільки засобом розваг, але й оздоровлення, необхідно враховувати наступні елементи занять: задоволення (раціональне співвідношення співпраці і суперництва, довготривала участь кожного і можливість для кожного стати переможцем); включення (ключовим компонентом для гри з метою фізичної підготовки є можливість включення кожного); енергія (основна частина тренування повинна включати ігри з постійною активністю всіх учасників в межах цільової частоти серцевих скорочень); спільне вирішення проблем невеликими групами учасників із метою досягнення завдань фізичної підготовки (приносити задоволення і зміцнювати здоров'я); змагання (слід уникати елементу змагань, але інколи необхідно робити деякий акцент на перемозі і не слід виключати учасників із гри); технічні навички (з метою фізичної підготовки можуть вимагатись певні мінімальні рівні технічних навичок, які навчають в якості елементу фітнес-програми).

Розминку і заключну частину ігрових занять можна проводити з людьми із різним рівнем фізичної підготовленості. Однак, при більш енергійних іграх відмічається висока інтенсивність, зупинки, старти і швидкі зміни напрямків. Розминка повинна включати додаткові розтяжки і легкі рухи в різних напрямках [8].

При виборі видів активності необхідно враховувати місце проведення, кількість учасників, обладнання і т.п. Керівник повинен надавати особливе значення техніці безпеки і терміново змінювати правила, якщо щось не виходить. Необхідно пропонувати різні ігри

суспільства, в тому числі і національної ідентичності. Вказується на те, що у зміст національної ідентичності входить і прогрес всього суспільства або суспільний прогрес в цілому, стороною якого є і науково-технічний прогрес.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, національна ідентичність, українське суспільство.

The article highlights the impact of technological progress on national identity Ukrainian society. It is noted that one or the other side of social progress is associated with certain areas of society, including national identity. Specifies that the content is national identity and progress of the whole society or social progress in general, the side of which is scientific and technological progress.

Keywords: technological progress, national identity, Ukrainian society.

Постановка проблеми. На сучасному етапі прогресу науки і техніки, в умовах упровадження новітніх технологій людина володіє унікальною здатністю і можливістю на вищому рівні матеріалізувати своє мислення і тим самим бути істотою не тільки мислячою, але й активно перетворюючою. Саме цим науково-технічний прогрес вступає в серйозну конкуренцію з іншими ціннісними уявленнями. Глибинне і вражаюче за своїми наслідками розгортання потенціалу науки і техніки впливає на всі сторони соціального життя.

Змінюється не тільки зміст праці, суттєві перетворення відбуваються і у всьому ладі культури і сучасної цивілізації. Технологічні нововведення впливають на соціальну структуру суспільства. По суті, народжується новий цивілізаційний устрій, перед нами нова закономірність нашого життя [1, с. 115].

Стрімкі зміни світу, пов'язані і зростаючими і вельми суперечливими процесами глобалізації, різко актуалізують і загострюють насамперед проблему національної ідентичності, оскільки розмивають її традиційні основи. Ніколи раніше у світовій історії ця проблема не стояла так доленосно, навіть фатально, як сьогодні. І ніколи раніше вона не торкалася практично всіх держав і народів світу. Криза національної ідентичності набула таких форм і масштабів, що її подолання для багатьох із них означає вже не тільки вибір адекватної конкурентноспроможної стратегії розвитку. Вона перетворилася у проблему національного виживання [3, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що існує думка, що науковий і технічний прогрес узагалі знімає проблему національної ідентичності. Як зауважив Ф. Фукуяма, усі країни, що зазнали економічної модернізації, мають бути дуже схожими одна на одну; в них має існувати національне єднання на базі централізованої держави, вони урбанізуються, замінюють традиційні форми організації суспільства на кшталт племені, секти

та клану економічними раціональними формами, заснованими на функції та ефективності, й забезпечують своїм громадянам універсальну освіту [5, с. 13]. Однак аналіз наукових джерел виявив явну недостатність праць, спрямованих на дослідження проблеми впливу науково-технічного прогресу на національну ідентичність на тлі трансформації українського суспільства.

Отже, **мета статті** полягає у розкритті впливу науково-технічного прогресу (глобалізаційних процесів) на національну ідентичність українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історичній діяльності люди і суспільство в цілому, здійснюючи прогресивні зміни в кожній із сфер життя, досягають конкретних результатів, які визначають рівень прогресу даної сфери. У відповідності з основними сферами життя суспільства можна виділити наступні сторони або види прогресу – науково-технічний, економічний, соціальний, політичний, духовний, екологічний та інші. Ці сторони характеризують прогрес в цілому, вони обумовлені і разом з тим вони самостійні, тобто мають поряд із загальними закономірностями і свої особливості. Як зазначалося, та чи інша сторона суспільного прогресу пов'язана з певною сферою життя суспільства, в тому числі і національної ідентичності. Відомо, що зміст трактується в широкому і у вузькому сенсі. У першому випадку в неї включають все суспільство, і тоді в зміст національної ідентичності входить прогрес всього суспільства або суспільний прогрес в цілому, стороною якого є і науково-технічний прогрес.

Надзвичайно гостро проблема національної ідентичності постає перед Україною, котра перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації і національно-етнічного, державного уособлення, модернізації і постмодернізації, орієнтації на Захід чи на Схід. Сегментованість українського соціуму, яка відображає різноспрямованість устремлень та наявність кількох субкультур, значно ускладнює внутрінаціональний діалог, зумовлює неузгоджені дії владних структур. Все це створює ситуацію «системної кризи суспільства», частиною якого є проблематичність національної, державної, культурної, соціальної та ідеологічної ідентичності [3, с. 8-9].

З'ясування сутності впливу науково-технічного прогресу на національну ідентичність вимагає передусім характеристики поняття "ідентичність".

Аналізуючи питання національної ідентичності, варто враховувати як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники, вплив як внутрішньополітичних, так зовнішньополітичних чинників. Більшість

Українські народні ігри відображають соціальне життя кожної епохи. Вони збереглися і дійшли до наших днів із глибокої давнини, передаючись з покоління в покоління. Із етнографічних джерел відомо, що у слов'ян були поширені ігри, здебільшого пов'язані із змінами пір року та ритуалами до християнських свят. Літописці називали такі ігри «грищами», які вплітались в дозвілля літніх людей, молоді і дітей. Жодне свято не обходилося без них в різні пори року [4].

У сучасній методиці фізичного виховання, народні рухливі ігри, як і рухливі ігри в цілому, поділяють за ступенем фізичного навантаження на ігри великої, середньої та малої рухливості. До ігор великої рухливості відносять ті, в яких бере участь одночасно вся група. Зміст цих ігор становлять інтенсивні рухи: різноманітні стрибки, біг у поєднанні з метанням [5].

Ігри середньої рухливості передбачають активну участь у них всієї групи. Характер рухової діяльності гри відносно спокійний (метання предметів у ціль, перестрибування через предмети). Під час ігор малої рухливості не всі люди виконують рухи одночасно. Іноді активно рухається лише частина з них. Рухи, які становлять зміст цих ігор, виконуються спокійно, в повільному темпі.

Розподіл ігор за ступенем навантаження дозволяє нам якнайкраще підібрати рухову діяльність для кожної людини індивідуально.

Використання українських рухливих ігор у спортивно-оздоровчому процесі з людьми літнього віку має свою специфіку. У першу чергу, при виборі народної гри необхідно враховувати всі вимоги, що стосуються вибору рухової гри, зокрема: рухової підготовленості, рухового досвіду, інтересів та уподобань, місця в режимі дня, пори року, температури повітря та умов проведення.

Правильно підібрані ігри ефективно впливають на організм людини, а саме зміцнює мускулатуру, включаючи в роботу різні групи м'язів і масу тіла в якості протидії, покращує діяльність дихальної, серцево-судинної системи, збільшує рухливість суглобів, міцність зв'язок, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність організму до простудних захворювань.

Народні рухливі ігри задовольняють потребу організму людини в русі, сприяють збагаченню її рухового досвіду, підтримуються такі важливі фізичні якості як швидкість, спритність, гнучкість, витривалість [6]. Також цінність народної рухової гри полягає у тому, що вона викликає позитивні емоції, почуття задоволення,

Мета і завдання досліджень. Оскільки в умовах демографічного старіння суспільства, люди літнього віку або «третього віку», як їх прийнято називати в Європі стають однією із самих значних категорій населення, які активно беруть участь в економічному та соціальному житті, необхідно формувати теоретичну базу для розробки методів, що забезпечували б максимально тривале повноцінне життя людини. Для виконання цієї мети потрібно розглянути та запропонувати комплекс заходів спортивно-оздоровчої роботи, спрямованих на поліпшення здоров'я людей літнього віку. Оскільки характеристика цієї групи населення може стати характеристикою всього суспільства, на людей похилого віку сьогодні звертається особлива увага [3]. Необхідність зміцнення здоров'я людей третього віку в умовах сьогодення завдяки використанню багатого досвіду українських народних рухливих ігор дозволить розв'язати протиріччя, що виникло між великим соціальним, освітнім і виховним значенням українських народних рухливих ігор та недостатньо розробленою методикою їх використання у фізичному вихованні з літніми людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Склалось так, що у світі інтенсивно розвивається здебільш східна народна медицина. Слов'янська ж етнічна культура оздоровлення перебуває в занедбаному стані. Разом із тим, за часів дохристиянського та християнського періодів розвитку суспільства сформувався потужний базис для розвитку оригінальної системи оздоровлення населення. Науково доведеним є факт, що «фактори довкілля, які оточують людину і до яких вона адаптована, мають більше оздоровчих властивостей, ніж імпортовані». Тому використання етнічних традицій, їх вивчення і систематизація дадуть можливість значно підвищити ефективність оздоровлення громадян України.

Останнім часом активно відроджуються культурні цінності нашого народу, які донедавна були забуті та викоринені зі свідомості українців. Одним із таких культурних надбань є народна гра, яка відображає характер, темперамент, почуття, побут, звичаї українців. Народні рухливі ігри – неоціненний скарб, який залишили нам наші пращури. У результаті життя й побуту мільйонів людей протягом віків в Україні сформувалися самобутні народні ігри, які шліфувались і перевірялись досвідом людей багатьох поколінь. У них, як у дзеркалі, відображаються звичаї нашого народу, його побут й уявлення про світ. Кожна гра, кожна забава має свої специфічні функції, розвиває та підтримує фізичні й моральні якості.

науковців наголошує, що національна ідентичність має кілька вимірів: психологічний, культурний, територіальний, історичний, політичний. Ми притримуємося думки автора де національна ідентичність – це колективне відчуття, яке спирається на віру у належність до однієї нації, та спільність національних атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй [4, с. 168].

Постіндустріальний світ перебуває лише на початковому етапі становлення. Суспільства з головними ознаками постіндустріалізму тією чи іншою мірою затвердилися лише в декількох державах, хоча його вплив на світовий розвиток набагато ширший географічно і має глобальний масштаб. Це дає змогу в розрізнених і суперечливих явищах світового буття виділити загальні тенденції. Історія показала, що завжди успішніше розвивалися ті співтовариства, у яких самоорганізація забезпечувала більш ефективне використання і розподіл того, що давала їм природа. Самоорганізація знаходила зовнішні форми втілення: від державності і законодавства до національної ідеї. Як приклад – у Сполучених Штатах Америки або Китайській Народній Республіці, коли національна ідея сприяла динамічному розвитку. В Україні в середині першого десятиріччя XXI ст. пошук національної ідеї, що визначила б майбутнє, не закінчився. А тим часом цей вибір обмежений усього двома варіантами. Перший припускає, що, за прикладом розвинених країн, Україна самостійно реалізує стратегію свого постіндустріального розвитку на основі демократизації економіки і формування відповідної інноваційної мотивації її громадян. Другий варіант пророкує перетворення країни в індустріальний придаток і транспортно-буферну зону для Європейського Союзу і Росії із фактичною консервацією вже сформованих економічних відносин на основі монопольної концентрації капіталу у вигляді його матеріальних і фінансових активів [6].

В Україні поки ще є підстави для входження в постіндустріальний світ, але часу на це залишається усе менше і менше. Катастрофічно слабшає той науковий і науково-технічний потенціал, що був створений у часи СРСР. Саме він міг би забезпечити країні «рух на випередження» – варіант сучасного науково-технічного розвитку, який одержав нині поширення у розвинених країнах. Його мета – створення принципово нових високих технологій, яких не має ніхто. Для цього формуються великі колективи, що об'єднують фахівців різних галузей знань і часто розташовані в одному просторовому мегаполісі. Прикладом може бути відома Силіконова долина у Сполучених Штатах або Центр

високих технологій в індійському місті Пуні. Така модель дає певні перспективи для тих країн, чії позиції у науково-технічному плані не можна назвати надто сильними. Раніше вважалося, що спочатку треба наздогнати передові країни приблизно тим же шляхом, яким ті пройшли, а лише потім планувати свої особливі шляхи прориву вперед. Зараз такий підхід не вітається, бо, прагнучи наздогнати лідерів у звичайний спосіб, можна відстати від них ще більше, бо вони рухаються вперед прискореними темпами. Такі темпи зумовлені принципово новими технологіями. Звичайно, це не відкидає можливості скористатися досвідом тих, хто йде попереду. Проте чи схочуть вони поділитися своїми здобутками? До того ж, ґрунтуючись на запозиченнях, можна рухатися шляхом прискореної індустріалізації, але не можна увійти у постіндустріальне суспільство, у якому найважливішими є інтелект і творчість. Конче необхідні розробка і реалізація довгострокової стратегії постіндустріального розвитку, що передбачає створення відповідної інфраструктури і формування інноваційної мотивації у більшій частині українського суспільства. Глобалізація – це можливості, які виборюються у конкурентній боротьбі. А в такій боротьбі успіх найчастіше на боці сильних гравців.

Як показує історія сучасного світу, основна проблема прискорення прогресу окремих країн в освоєнні цінностей постіндустріального розвитку полягає не у ретельному і тотальному копіюванні Заходу, а у пошуках ефективного поєднання просторово-національної ідентичності з цінностями постіндустріалізму, тобто у забезпеченні власної, самобутньої відповіді па єдині «виклики історії». Це відповідає двом тенденціям, які нині діють у розвитку світу. Перша – процеси глобалізації під впливом науково-технічного прогресу. Друга – прагнення до культурної і національної своєрідності, бажання зберегти історичну спадщину, національну і регіональну ідентичність. Визнаючи як провідну тенденцію інтеграційний процес, тобто об'єктивний процес зближення, доповнення, взаємозбагачення різних соціальних спільнот, в той же час не можна те, що людство як і раніше складається з різних народів, самобутніх цивілізацій, кожна з яких створює свою модель світу, що виявляється в особливостях історичного поступу того чи іншого суспільства. Взаємодія цих тенденцій є втіленням закону діалектики «єдності та боротьби протилежностей». Однак насправді – це не тільки умоглядна побудова. Це – основа чималої кількості гострих проблем сучасного світу, частину з яких можна визначити як загрозу міжнародній безпеці [6].

розв'язати протиріччя, що виникло між великим соціальним, освітнім і виховним значенням українських народних рухливих ігор та недостатньо розробленою методикою їх використання у фізичному вихованні з літніми людьми.

Ключові слова: люди третього віку, працездатність, народні рухливі ігри рухова активність, фізична культура, спортивно-оздоровча робота.

The article analyzes the national outdoor games as means of sports and fitness classes to people of the third age. The combination of the need to strengthen health conditions in Third Age today with rich experience Ukrainian national mobile games in the past will resolve the conflict that arose between great social, educational and educational value of the Ukrainian national mobile games and insufficiently developed technique they use in physical education the elderly.

Keywords: people of the third age, performance, popular mobile games physical activity, physical education, sports and health work.

Постановка проблеми. За даними експертів ВООЗ, тривалість життя людей у всьому світі зросла в середньому на 6 років (порівняно з 1990 роком). Так, тривалість життя жінок тепер становить близько 73 років, а чоловіків – 68 років. Внаслідок зниження народжуваності у більшості європейських країнах зросла кількість осіб літнього віку. Прогнозують, що до 2060 року співвідношення осіб літнього віку до осіб репродуктивного віку становитиме не 1 : 4, а 1 : 2 [1]. Причиною цього є різке зниження передчасної смертності від багатьох інфекційних та хронічних захворювань упродовж цього століття. Також свій внесок в цю тенденцію зробило покращення житлових умов, харчування і медичні інновації, в тому числі й заняття спортивно-оздоровчою роботою. Тому однією з важливих складових політики кожної європейської держави стає турбота про здоров'я і добробут людей третього віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що багато науковців (Батіщева М. Р., Лукянова Л. П., Круцевич Т. Ю. та інші) стверджують, що за допомогою спортивно-оздоровчої роботи можливе покращення ситуації зі здоров'ям літніх людей. Зокрема, вона розглядається фахівцями, як один із основних напрямків упровадження фізичної культури в середовище, спрямована на підтримання та зміцнення здоров'я, пропаганду здорового способу життя та здійснюється з урахуванням стану їх здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку [2]. Як один із засобів спортивно-оздоровчої роботи ми можемо використати народні рухливі ігри.

6. Королева С. *Миф о России в британской культуре и литературе (до 1920-х годов): монография* / С. Королева. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 314 с.

7. Лірсен Дж. *Имагология: історія і метод* / Джоел Лірсен // *Літературна компаративістика*. – Вип. IV: *Имагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми*. – Ч. II. – К.: ВД «Стилос», 2011. – С. 362-376.

8. Наливайко Д. С. *Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст.* / [Електронний ресурс] / Дмитро Наливайко. – К.: Основи, 1998. – 578 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm>

9. *Національні варіанти літературної компаративістики* / Національна академія наук України; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, О. В. Дубініна та ін. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2009. – 750 с.

10. Ничко Оксана Яромірівна. *Имагологічні особливості художньої прози та публіцистики Джона Стейнбека: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.05* / Оксана Яромірівна Ничко. – Тернопіль: Б. в., 2008. – 20 с.

11. Папилова Е. *Имагология как гуманитарная дисциплина*. / Елена Папилова // *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова. Филологические науки* – 2011. – №4. – С. 31-40.

12. Папилова Е. *Художественная имагология: немцы глазами русских* [Електронний ресурс] / Елена Папилова. – Режим доступа к автореферату диссертации: <http://cheloveknauka.com/hudozhestvennaya-imagologiya-nemtsy-glazami-russkih>

13. Поляков О. *Принципы культурной имагологии Даниэля-Анри Пажо* / Олег Поляков // *Филология и культура*. – 2013. – № 2 (32). – С. 181-184.

14. Хорев В. *Имагология и изучение русско-польских литературных связей* / Виктор Хорев // *Поляки и русские в глазах друг друга*. – М.: Индрик, 2000. – С. 20-32.

УДК 394.3

Леськів-Бондарчук Г. В.

викладач Кременецького педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

НАРОДНІ РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

У статті проаналізовано народні рухливі ігри як засіб спортивно-оздоровчих занять з людьми третього віку. Поєднання необхідності зміцнення здоров'я людей третього віку в умовах сьогодення з багатим досвідом українських народних рухливих ігор у минулому дозволить

Ускладнення соціальної дійсності і відсутність у молоді достатнього соціального досвіду стали певною передумовою для того, щоб в уявленнях про сьогодення й майбутнє, побудові системи цінностей орієнтуватися на те, що пропонують ЗМІ, віртуально реалізовувати себе за допомогою комп'ютерних ігор, надаючи перевагу віртуальному спілкуванню замість реального. Орієнтація на цінності матеріальні й гедоністичні, зведення принципу задоволення в абсолют, що пропагують ЗМІ, транслювання вульгаризованих версій культури інтелектуалів у масову свідомість (зокрема трансформація мистецтва постмодернізму в масове) продукує в молоді чітку ціннісну настанову: «добре те, що мені подобається». Така позиція спричиняє те, що починається гонитва за багатством і насолодами, які й стають основними цілями життя [2, с. 193].

А досягнення цих цілей, на думку багатьох, стає можливим через науково-технічний прогрес (один зі способів глобалізації), відтак головною цінністю стає новизна. Остання модель товару – завжди найкраща. Чим новіше – тим престижніше, а той, хто цим володіє, за всіма параметрами перевершує інших. Про це повторює всюдишуща, всепроникна, глобальна реклама, одночасно пояснюючи, як поводитися, що красиво, що гідно. Відбувається своєрідна персоніфікація предметів споживання, людина стає ніби додатком до них. Таке ставлення поширюється і на мистецтво.

Класичні форми мистецтва, які могли б стати джерелом соціального досвіду і чинити опір негативному впливові масової культури, найчастіше просто не сприймаються молоддю саме тому, що це «колишнє», виявляється, несучасне, непопулярне. Відбулася підміна критеріїв, коли найціннішим вважається те, що популярно, а в умовах комерціалізації мистецтва популярним стає те, в що вкладено гроші, які повертаються потім в усе зростаючій кількості. До того ж масова культура, зокрема мистецтво, рівняє всіх за нижньою планкою (комерційно це вигідніше), що призводить до деперсоналізації особистості, її моральної й естетичної деградації. Тим більше, що масове мистецтво активно використовує теми порушення соціальних норм, естетизації насильства і статевої розбещеності, негативної героїки.

Розвага і комфорт – головні принципи нігілістичного гедонізму, який звільняє задоволення від категорій заборони, обмеження й обов'язку. А оскільки при постійному повторенні того самого задоволення поступово зменшується і виникає нудьга, то виникають і різного роду переключення, садо-мазохістські імпульси у сфері мистецтва і розважальної індустрії. Процеси глобалізації й

інформатизації сприяють появі комп'ютерної комунікації, роль якої стрімко посилюється. Інтернет не тільки забезпечує корпоративну й особисту комунікацію, звужуючи поле дійсної інтеракції, але й створює ніби нове середовище перебування. І навіть у родині прагнення до безпосереднього спілкування поступається бажанню поринути у віртуальний світ за допомогою комп'ютера чи телевізора, що не сприяє реалізації однієї з головних функцій родини – функції соціалізації.

Змінюються деякі сутнісні аспекти соціалізації як набуття соціального досвіду і його інтеріоризації, що зумовлено й інформаційними чинниками. Стрімко зростає доступність видів і обсягів інформації, Інтернет-комунікації змінюють уявлення про простір і час, універсалізується шоу-культура, яка формує нове ставлення до самореалізації й самопрезентації; інституціоналізується гегемонія зовнішності, що стає критерієм життя й успіху. Такі прояви глобалізації як стандартизація освіти, інформації, розваг, серійність духовної продукції, її вульгаризація, що впливає на процес соціалізації (аж до цілком можливого перетворення на асоціалізацію), породжують проблему становлення суб'єктності молодого людини, її здатності зберігати власну ідентичність під впливом уніфікуючих чинників [2, с. 194].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Наслідки впливу науково-технічного прогресу для національної ідентичності дуже суперечливі, адже глобалізація з точки зору технічного прогресу ставить під сумнів роль національної держави і все, що пов'язано із національним розвитком. Безперечно, науково-технічний прогрес розмиває національну ідентичність українського суспільства, розчиняє її у процесах міграції наукових кадрів з нашої держави.

Отже, під впливом науково-технічного прогресу, в поєднанні з трансформаційними процесами в Україні, відбувається зрушення в суспільному житті як на колективному, так і на індивідуальному рівнях, що зумовлює зміну ціннісних настанов людей, особливо сучасної молоді, що у подальшому потребує наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володін П. В. Науково-технічний прогрес як об'єкт соціально-філософського дискурсу / П. В. Володін // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 52. – С. 115-124.

2. Золотарьова Ю. І. Вплив глобалізаційних процесів на соціалізацію молоді / Ю. І. Золотарьова // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Вип. 38. – Харків : ХДАК, 2012. – С. 189-195.

За твердженням О. Дубініної, «імагологія доводить, що національні образи виникають, формулюються, повторюються, розповсюджуються саме в сфері імажинарної та художньої творчості. Так, європейська література може розглядатися як один великий каталог таких образів, стереотипів та ставлень» [5, с. 80].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У сучасному світі в рамках національних, континентальних і глобальних процесів та взаємін посилюються діалогічні тенденції. Саме тому для успішного спілкування між представниками різних культур і країн важливими є взаємні уявлення учасників такого спілкування. Стосовно літератури, ці проблеми пов'язані з відносно новою галуззю компаративістики – імагологією.

На сьогоднішній день є багато дефініцій імагології. Проте, насамперед, науковці підкреслюють, що у сфері досліджень імагології – образи «чужих» країн і народів. Так, Н. Михальська вважає імагологію одним із важливих напрямів у літературознавстві на сьогоднішній день. Основним завданням, на її думку, являється вивчення образного сприйняття іншої країни та її народу, особливості національного характеру [6, с. 27].

Отже, завдання цієї галузі компаративістики полягає у з'ясуванні як справжніх, так і неправдивих уявлень про життя інших народів, дослідженні національних стереотипів, зокрема, їхньої ролі та естетичної функції в художньому творі. У подальшому плануємо проаналізувати на прикладі конкретних текстів особливості імагологічного дискурсу та порівняння і протиставлення образів «свій-чужий».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алієва З. Архетипні риси ментальності в імагологічних літературознавчих студіях / Заміна Алієва // Філологічні науки. 2012. № 12. – С. 52-60.

2. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / В. Будний // СІЧ. – 2007. – № 3. – С. 52-63.

3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник / Василь Будний, Микола Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 432 с.

4. Дізерінк Х. Імагологія та питання етнічної ідентичності. / Хуго Дізерінк // Літературна компаративістика. – Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. II. – К. : ВД «Стилос», 2011. – С. 382-396.

5. Дубініна О. Імагологічні студії Генрі Джеймса / Олена Дубініна // Літературна компаративістика. – Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. II. – К. : ВД «Стилос», 2011. – С. 72-108.

Д.-А. Пажо досліджував взаємні культурні уявлення народів, його цікавили, наприклад, образи португальців у французькій літературі (про що свідчить однойменна праця). Етнічні стереотипи масової літератури стали предметом аналізу у книзі «Від культурних уявлень до політичного міфу – Пригоди Галла Астерікса» (1979). У праці Д.-А. Пажо «Перспектива дослідження у порівняльному літературознавстві: культурні уявлення» (1981) відображається національна психологія у компаративістиці.

Серед сучасних дослідників імагології слід назвати румунського літературознавця Александру Дуту (Бухарест), американського науковця Пітера Бернера (Індіана, США) та італійського літературознавця Франка Мерегаллі (Венеція).

В українській компаративістиці імагологія, яка є однією з нових для української науки методик вивчення літератури, ще не склалася у визначений напрям. Хоча Н. Ничко стверджує, що «підступи до наукової імагології знаходимо в таких історіософських пам'ятках XIX ст., як “Дві руські народності” М. Костомарова й “Три національні типи народні В. Антоновича”, “Світогляд українського народу” І. Нечуя-Левицького» [10, с. 2].

Сучасні вітчизняні дослідження в галузі імагології представлені, в першу чергу, працями Д. Наливайка («Літературознавча імагологія: предмет і стратегії», «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст»), Г. Грабовича («Грані міфічного...»), В. Будного («Розгадка чарів Цірцеї...»), розділом у підручнику В. Будного та М. Ільницького «Порівняльне літературознавство», четвертим випуском «Літературної компаративістики», який присвячений імагологічній проблематиці та відповідними статтями у двох випусках «Волинь філологічна» (2011р.).

У статті «Літературна компаративістика вчора і сьогодні» (видання «Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія») Д. Наливайко підкреслює, що безпосередній предмет імагології – «літературні образи (іміджі) інших народів та індивідів-іноземців, які створюються в певній національній (або регіональній) свідомості й утілюються в літературі; за своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною сталістю, але не лишаються незмінними» [9, с. 69].

Становленню української імагології сприяли також наукові розвідки О. Веретюк, Т. Денисової, Т. Дзядевич, Л. Задорожної, М. Зимомрі, А. Нямцу, М. Ткачука та ін.

3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. / М. А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

4. Луцишин Г. Проблема національної ідентичності в умовах глобалізації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка», Національна академія наук України, Інститут народознавства, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – Випуск 25. – С. 166-171.

5. Фукуяма, Ф. Конец історії і останній членок / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: «ХРАНИТЕЛЬ», 2007. – 588 с.

6. Історія сучасного світу: назва з екрану. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.history.vn.ua/book/suchasnogo/1.html>. – Назва з екрана.

УДК 159

Швець І. В.,
викладач педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті окреслені основні аспекти розвитку професійної ідентичності студентів в сучасних умовах розвитку суспільства. Автором наголошується, що повноцінний розвиток професійної ідентичності можливий лише за умов наявності професійної освіти, реалізації своїх можливостей у трудовій діяльності за обраною професією, можливості входження до професійної спільноти, формування образу Я у власній професійній діяльності. Акцентується увага й на тому, що дослідження професійної ідентичності сприяє формуванню умов, спрямованих на усвідомлення своєї особистості, свого образу, а в майбутньому – на покращення виконання професійної діяльності та сприятиме професійному розвитку в цілому.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійний розвиток, ідентичність, самоактуалізація, професійна діяльність, професійна спільнота.

The article outlined the main aspects of professional identity of students in modern conditions of society. The author states that full development of professional identity is possible only if the presence of professional education, realize their opportunities in work in the chosen profession, the possibility of joining the professional community, the image of I in their own careers. The attention and that the study of professional identity contributes to conditions

aimed at understanding his personality, his image, and in the future - to improve the performance of professional activities and promote professional development in general.

Key words: *professional identity, professional development, identity, self-actualization, professional activity, professional community.*

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком наукової діяльності, появою нових спеціальностей, для реалізації яких необхідні висококваліфіковані професіонали, котрі в значній мірі відповідатимуть вимогам конкретної професії. Означена тенденція розвитку суспільства сприяє підвищенню вимог до підготовки спеціалістів, зокрема, викликають інтерес до проблеми формування професійної ідентичності. Сучасний спеціаліст повинен вміти вирішувати завдання сучасної науки та техніки, відкривати щось нове, швидко орієнтуватись у інформаційній потоці, максимально ефективно здійснювати пошук та засвоєння нових знань, а на їх основі й формувати у себе певні практичні вміння. Актуальність обраної проблематики зумовлена й тим, що висококваліфіковані професіонали потрібні не лише суспільству, а самому індивіду задля якісної інтеграції в суспільстві шляхом само актуалізації в системі професійних відносин. Здобуття професійної освіти у вищому навчальному закладі (надалі – ВНЗ) підвищує соціальний статус майбутнього випускника, збільшує його шанси на отримання роботи.

Відзначимо, що в межах психологічної науки досить широко розглядається проблема професійної ідентичності, зокрема, відносно конкретної професійної діяльності. Прикметно, що професійна ідентичність виступає засобом самопізнання у розвитку особистості професіонала, тому так важливо досліджувати основні аспекти формування позитивної ідентичності у студентів ВНЗ.

Модернізація сучасної вищої освіти, пов'язана із залученням України до Болонського процесу, передбачає принципово новий підхід до підготовки майбутніх фахівців, особливо майбутніх вчителів.

Удосконалення підготовки майбутніх педагогів, становлення їхньої професійної ідентичності може трактуватися не як зміна напрямку навчання, а як удосконалення його якості, розширення репертуару можливостей, збільшення ресурсного банку освіти.

У зв'язку із цим видається дуже важливою поява у психолого-педагогічній літературі ряду робіт присвячених дослідженню професійної ідентичності – М. М. Абдуллаєвої, Н. Воляннюк, Г. В. Гарбузової, О. Я. Ємельянової, О. П. Єрмолаєвої,

рецепції, рецепції стійких образів «іншості», «інакшості», «стороннього» і «чужого» [4, с. 385].

Учень і послідовник Ж.М. Карпе, історик М.Ф. Г'юйяр наголошував на необхідності застосування основних концептів імагології в дослідженнях із порівняльного літературознавства [1, с. 54]. Як стверджує Д. Наливайко, автор дискутує з американськими компаративістами, які, на його думку, надто зосереджуються на літературних контактах та впливах. За словами науковця, набагато перспективнішими є дослідження впливів однієї літератури на іншу, шляхів формування в індивідуальній чи колективній свідомості великих міфів про інші народи й нації [9, с. 69].

Упродовж 1950–1980-х рр. літературна імагологія як галузь компаративістики зазнала критики і навіть недоброзичливого ставлення. Проте, як стверджує В. Будний, вона перебуває на злеті, а «її методологія виводить компаративне дослідження у сферу вивчення міжкультурних взаємин. Наукові зацікавлення зосереджені на актуальних для сучасного суспільства проблемах національної та культурної ідентичності, “деколонізації” тощо» [3, с. 350].

Особливо інтенсивно імагологія розвивалася у Франції та Німеччині. Основні школи європейської імагології очолили Д.-А. Пажо та Г. Дізерінк.

У той час, коли компаративісти у вище згаданих роках відмовлялися від імагологічних досліджень, основним винятком був Г. Дізерінк, який стверджував, що національні образи та стереотипи аж ніяк не мають бути зовнішніми для внутрішньої тканини тексту, натомість вони пронизують усе його єство [7, с. 364].

Головним завданням імагології він вважав дослідження образів інших країн, народів та культур.

Аналізуючи праці Г. Дізерінка в галузі імагології, українська дослідниця О. Дубініна підкреслює, що «найважливіша думка тут полягає в тому, що образи, які стосуються характеру та ідентичності, – це не ментальні репрезентації, створені націями про інші нації, але артикульовані, дискурсивні (мовленнєві) конструкти, що існують у суспільствах та постають конституентами» [5, с. 79].

Науковець О. Поляков підкреслював беззаперечну заслугу Д.-А. Пажо у становленні історичної імагології, зокрема, у формуванні її понятійних структур. Ми згодні з твердженням Полякова про те, що до праць французького науковця «звертаються все нові дослідники, котрі вивчають механізми репрезентації національних образів» [13, с. 182].

«чужого» вивчається в імагології як стереотип національної свідомості» [12].

На думку В. Хорева, завдання імагології – «з'ясувати справжні та неправдиві уявлення про життя інших народів, характер і типологію стереотипів і упереджень, які існують в суспільній свідомості, їхнє походження та розвиток, їхню суспільну роль й естетичну функцію в художньому творі. Вона вивчає образ іншого народу» [14, с. 21].

У книзі «Порівняльне літературознавство» французький науковець І. Шеврель вважає імагологію актуальним напрямком сучасної компаративістики, яка системно вивчає уявлення одного народу про іншого [11, с. 35].

Виклад основного матеріалу дослідження. Імагологія як галузь літературознавчої компаративістики має свою передісторію, а також процес становлення і формування.

Виникнення імагології як наукової галузі пов'язано з французькою історичною школою «Анналів», до якої належали Марк Блок, Фернан Бродель, Жак Ле Гофф, Люсьєн Февр та ін. Виходячи із ідеалів «тотального» опису, школа «Анналів» поставила проблему масових уявлень, ментальності, історичності свідомості, зміни настанов, систем цінностей протягом століть.

Витоки імагології у французькому порівняльно-історичному літературознавстві слід шукати у 50-х роках минулого століття, коли з'явилися дослідження французьких вчених. Так, професор Сорбонни Жан-Марі Карре видав у 1947 році монографію «Французькі письменники і німецький міраж: 1800–1940». Відомий літературознавець дослідив шляхи формування образу Німеччини у французькій літературі кінця XIX – першої половини XX ст.

Карре конкретизував визначення імагології як інтерпретації інших національних культур. Досліджуючи шляхи формування образу Німеччини у французькій літературі кінця XIX – першої половини XX ст., він не просто зосереджував увагу на впливі німецької літератури на французьку, а намагався скоригувати помилки, яких допустилися французькі письменники Німеччини в своїх творах.

Бельгійський літературознавець Гуґо Дізерінк пікреслив, що «дехто може зауважити, що він (Карре) не досяг значного успіху у спробі імплементувати компаративістику раз і назавжди до циклу гуманітарних наук як самостійну дисципліну на рівні з національними філологіями в європейських університетах. Проте безперечним є факт, що Карре досяг успіху в особливих галузях

Н. Л. Іванової, Г. Ложкіна, А. М. Лукіяничук, А. Маслоу, Л. М. Мітіної, Ю. П. Поваренкова тощо.

Проблемами професійної ідентичності також займалися Є. П. Белинська, С. А. Баклушинський, Т. Д. Марциковська, Т. Г. Стефаненко, Л. Б. Шнайдер та ін. [1, с. 24]. Привертають погляди вказаних науковців на тлумачення терміну «професійна ідентичність». Зокрема, Л. Б. Шнайдер висвітлює її як наслідок наступних процесів: професійного самовизначення, персоналізації, самоорганізації. Яскравим проявом цього виступає ототожнення індивідом себе із професійною діяльністю та людьми, причетними до неї, як членами професійного співтовариства. Майкл Аргайл вважає, що потреба індивіда у само актуалізації зумовлена відкриттям своєї ідентичності, тобто, індивід прагне стати тим, ким може стати в цьому суспільстві.

У цілому ідентичність виступає у вигляді процесу, який поєднує в собі організацію життєвого досвіду та індивідуальне Я. Професійна ідентичність характеризується стійким узгодженням індивідуальних ознак, умов та змісту професійної діяльності, яка надає можливість досягати певного рівня професіоналізму на конкретному етапі, надає можливість професійного зростання особистості. У контексті зазначеного відмітимо, що Ю. П. Поваренкова професійну ідентичність трактує як прийняття професійних цінностей індивідом в певному професійному просторі, професійну ідентичність студента [5, с. 318]. У. С. Родигіна визначає її як результат цілеспрямованої активності суб'єкта у межах навчально-професійної діяльності, яка характеризується значущістю для студентів професії як засобу задоволення своїх потреб; це єдність уявлень про самого себе, емоційних переживань та усвідомленої активності, які пов'язані з отриманням професії, на основі яких з'являється почуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем. Психологічними особливостями професійної ідентичності студентів, на думку дослідниці, є:

- 1) професійна ідентичність студентів має діяльнісний характер;
- 2) професійна ідентичність студентів має імовірнісний характер;
- 3) професійна ідентичність студентів має нерівномірний розвиток;
- 4) професійна ідентичність студентів має індивідуальний характер розвитку;
- 5) професійну ідентичність студентів можливо розвивати за допомогою механізмів ідентифікації та рефлексії;

6) професійна ідентичність студентів може бути активізована за допомогою спеціальних розвиваючих завдань [6, с. 39].

Соціальна значущість та недостатнє вивчення окресленої наукової проблеми й зумовили вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є окреслити особливості формування та розвитку професійної ідентичності студентів в сучасних умовах розвитку суспільства.

Завдання дослідження:

➤ описати періоди становлення професійної ідентичності під час навчання студентів у ВНЗ;

➤ охарактеризувати параметри професійної ідентичності.

Значний вплив на успішність реалізації індивідом професійної діяльності має відповідь на питання: «Хто я?», яке супроводжує кожного усе життя. Саме уявлення індивіда щодо свого місця в професійній групі відноситься до поняття професійної ідентичності. Відмітимо, що кожен індивід формує суб'єктивне ставлення до своєї професійної діяльності, яка виражається у її прийнятті або ж неприйнятті. Варто розуміти, що професійна ідентичність включає в себе особистісні характеристики, спрямовані на орієнтацію у широкому спектрі видів професійної діяльності, можливості прогнозування наслідків вибору певного виду професійної діяльності.

Сучасний світ перенасичений інформацією настільки, що людина не встигає за змінами, які відбуваються у соціумі, відповідно, це все відображається на професійному самовизначенні людини. Актуальність цього питання пояснюється, з одного боку, тим, що індивідуальні характеристики людини (установки, потреби, інтереси, рівень досягнень, особливості інтелекту тощо) значно впливають на вибір професії та хід професійної адаптації. Вони можуть як сприяти формуванню професійної майстерності й творчому підходу до трудової діяльності, так і перешкоджати професійному становленню. Кожна із наявних у світі професій має свої особливості, на які потрібно орієнтуватись при виборі майбутньої професії. К. Уайтхорн писав: «Знайди що-небудь, що тобі подобається робити, а потім знайди кого-небудь, хто буде тобі за це платити» [7, с. 357]. Дана думка є цінною та актуальною й досі. Якщо людина визначилась із тим, що вона любить робити, вміє це робити на високому рівні, то вона повинна зробити все для того, щоб улюблена справа перетворилась в улюблену професію чи роботу. Це дасть змогу отримувати задоволення від власної діяльності та відповідні кошти

уявлення його учасників, а саме: «як пізнання себе через власне “я” та сприйняття себе іншими, так і наше сприйняття Іншого – як чужинця чи сусіда, ворога або партнера» [2, с. 52].

За твердженням В. Будного, українську та зарубіжну гуманітаристику сьогодні цікавлять комунікативно-рецепційні аспекти, що пов'язано з посиленням «в сучасному світі діалогічних тенденцій у рамках національних (як-от перебіг міжетнічного порозуміння в Україні), континентальних (об'єднавчі процеси у Європі) і глобальних (взаємини Заходу і Сходу)» [2, с. 52].

Що стосується літератури, то ці проблеми пов'язані із такою галуззю компаративістики, як імагологія, що представлена численними студіями другої половини ХХ ст., «в яких досліджуються “національні образи” країн і народів, що склалися у інших народів у певну історичну епоху (чи епохи)» [8].

Саме слово «імагологія» з'явилося ще в 20-х роках минулого століття на сторінках соціологічних академічних видань. Воно походить від латинського *imago* (зображення, образ, відображення). Термін «імагологія» у соціологію вводить у 1922 році американець Волтер Ліппман.

Завдячуючи філологам, які захопилися дослідженням образів представників інших народів в певній літературі, цей термін почав широко вживатися лише з середини 50-х років.

Сучасну дефініцію імагології, зокрема, подає В. Будний. За твердженням українського літературознавця, «імагологія (*imagology* чи *image studies* англійською, *imagologie* французькою і німецькою) – це розгалужена система споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти тих образів, за посередництвом яких учасники спілкування уявляють самі себе й партнера» [3, с. 349].

Гуґо Дізерінк визначає імагологію як дисципліну, що визнана незалежною галуззю дослідження та викладання і, безперечно, з власними іманентними їй методами дослідження, що ґрунтуються на принципах характерного наднаціонального культурного нейтралітету.

О. Ощепков вважає, що імагологія – це «сфера досліджень в різних гуманітарних дисциплінах, яка займається вивченням образу «чужого» (чужої країни, народу і т. і.) в суспільній, культурній і літературній свідомості тієї чи іншої країни, епохи [6, с. 18].

За твердженням О. Папілової, «імагологія – наукова дисципліна, предметом вивчення якої є образи «інших», «чужих» націй, країн, культур, чужорідних для сприймаючого суб'єкта. Образ

2. Весела скарбничка дідуся Сміховика: літературно-художня збірка для читання дітям дошкільного віку / упор.: А. Богуш, І. Попова. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – 272 с.

3. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2011. – № 2. – С. 4–9.

4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / О.І. Білан, Л. М. Возна, О.Л. Максименко та ін. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.

5. Слово про Кременець / [упоряд. А. Ломакович, Т. Присяжний, Г. Чернихівський, О. Василюшин, Т. Сеніна]. – Жовква: Місіонер, 2013. – 464 с., іл.

6. Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі / [упоряд.: Н. І. Вакуленко, Л. В. Гураш, О. П. Долинна, О. В. Низковська]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 512 с.

УДК 82.00

Якимович В.А.,
викладач Кременецького педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ІМАГОЛОГІЯ: ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЯК НАУКОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті йдеться про сучасну галузь компаративістики – імагологію. Акцентується на її виникненні та становленні. Наводяться приклади дефініцій імагології вітчизняних та зарубіжних науковців. Підкреслюється, що завдання імагології полягає у з'ясуванні як справжніх, так і неправдивих уявлень про життя інших народів, дослідженні національних стереотипів, зокрема, їхньої ролі та естетичної функції в художньому творі.

Ключові слова: компаративістика, імагологія, дефініція, етноімагологія, образ(імідж), Василь Будний, Дмитро Наливайко, Гурґо Дізерінк.

The article is devoted to the imagology, the modern part of the comparative literature. The attention to its occurrence and formation is given. The definitions of the imagology are given by native and foreign scientists. It is emphasized that its task is to clarify both real and false ideas about the life of other nations, the study of national stereotypes, specifically their role and aesthetic function in the belles-lettres.

Keywords: Comparative studies, imahology, definition, ethno- imahology, image, Vasyl Budnyy, Dmytro Nalyvayko, Hugo Dizerink.

Постановка проблеми. Для успішного міжособистісного або міжкультурного спілкування важливе значення мають взаємні

на реалізацію життєвих планів, що є надзвичайно важливим у сучасному світі.

Низький рівень професійної ідентичності сучасних студентів призводить до неефективної реалізації професійної діяльності, перешкоджає професійній адаптації, професійному навчанню, професійному розвитку молодого спеціаліста, що є вкрай негативним явищем сучасності. ВНЗ повинен орієнтуватись не лише на надання студентам певних знань та умінь, інформації, а й опікуватись розвитком майбутнього професіонала, стимулювати його до досягнення професійних вершин. Задля цього варто сприяти процесу самоідентифікації студента та професійній діяльності. Яскравим прикладом цього виступає те, що студент здатний до професійної ідентичності лише в межах певної професійної спільноти, до якої він себе відносить та цінності якої приймає, наслідує. Впродовж багатьох років не піддається сумніву твердження, що становлення особистості й формування Я-образу відбувається у процесі життя особистості, що зумовлено багатьма чинниками. І. С. Кон запропонував рівневу концепцію Я-образу спираючись на теорію диспозиційної регуляції соціальної поведінки В.О. Ядова. Е. Еріксон розглядає формування Я-образу людини в контексті її вікового розвитку і виділяє вісім етапів, на кожному з яких відбувається зміна соціальних ролей і позицій. Кожна стадія пов'язана з певною кризою розвитку [1; 4; 6; 7].

Окреслимо етапи та періоди формування професійної ідентичності сучасного студента в умовах ВНЗ. Отож, вступаючи до ВНЗ, студент вступає до першого періоду – періоду певного осмислення професійної ідентичності (відбувається перехід від зовнішніх ознак обраної професії до її внутрішнього осмислення). Цей період є нестабільним і характеризується також тим, що студент адаптується до нової соціальної ролі – ролі студента.

Наступний період характеризується тим, що студенти досить часто розчаровуються через відсутність відчуття себе у вигляді майбутнього професіонала (теоретичні знання частково здобуті, закріплені під час практичних занять, але не застосовані на практиці).

Далі здійснюється плавний перехід до іншого періоду – студент має змогу реалізувати себе у практичній діяльності, у межах обраної професії, відчуті задоволення у вигляді сприйняття себе у вигляді майбутнього професіонала. Також відбувається процес осмислення студентом спектра ролей, що були засвоєні завдяки процесу професіоналізації. Набувають чіткого оформлення нові цілі та перспективи в плані професійного саморозвитку та

самовдосконалення. Чимало студентів в цей період переосмислюють себе та своє місце в системі обраної професії, роздумують, чи працевлаштуються по ній чи ні. Такі сумніви сприяють дестабілізації професійної ідентичності студента [4, с. 373].

Необхідною умовою розвитку професійної ідентичності майбутнього вчителя трудового навчання є сама особистість вчителя, особистісний і професійний потенціал, а також спеціальні знання і уміння, необхідні для даного виду діяльності.

До складових компонентів структури професійної ідентичності педагога відносять комунікативний, емоційно-вольовий та емпатійний. Ці компоненти взаємодіючи, формують ядро професійної ідентичності – образ професійного «Я», зміст якого, крім названого вище, складає навчально-професійна діяльність, вивчення студентами передового педагогічного досвіду, академічні компетенції, що формують майбутні індивідуальні якості особистості і властивості педагогічної діяльності. Зазначене, на нашу думку, сприятиме сформованості у майбутніх фахівців педагогічного профілю низки якостей, властивостей, а саме:

- дотримання моральних принципів загальнолюдських ідеалів;
- розуміння сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття, духовної культури;
- початкові знання з різних напрямів культури, мистецтва, науки;
- загальну ерудицію;
- широке коло інтересів;
- здатність співчувати, співпереживати, вільно спілкуватися з людьми різного віку [1; 4; 7].

Вказані властивості є вагомими для становлення професійної ідентичності студентів, тому над їх формуванням треба систематично працювати, щоб осмислити три параметри професійної ідентичності, які висвітлила А.С. Борисюк. Отож, режим параметром виступає відношення до себе як до професіонала, другим – відношення до професійної діяльності, а третім – ставлення до професійної спільноти [2, с. 209].

Отож, професійна ідентичність є необхідною складовою професійного розвитку особистості, становлення професіонала та кар'єрного росту. Формуючи професійну ідентичність у сучасних студентів, ми корегуємо власний стиль роботи, починаємо усвідомлювати свої професійні можливості, вчмось та вчимо студентів управляти розвитком власної кар'єри, підвищуємо свою

насиченості. Виразне читання – перший щабель професійного мистецтва художнього читання, яке характеризується найбільшою глибиною і яскравістю передачі почуттів і настроїв, відбитих у тексті.

Наступний прийом – повторність читання. Невеликий вірш, який викликав інтерес дітей, доцільно повторити одразу 1-2 рази. З великого вірша можна повторно зачитати найбільш значимі і яскраві уривки. Необхідне повторення цього матеріалу й на інших заняттях, щоб досягти найбільш глибокого сприйняття, запобігти забуванню. Також варто обговорювати вірші, проводити за їх змістом різні види бесід, серед яких пріоритет віддавати узагальнюючим та морально-етичним.

Отож, вагомою у процесі формування національної ідентичності засобами поетичних творів у молодших дошкільників є підготовка вихователя дітей дошкільного віку до занять з художньої літератури та постійне використання таких творів у повсякденній діяльності. Саме з таких поетичних творів діти черпатимуть знання про рідне, українське, в ході обговорення творів, їхнього змісту учитимуться під керівництвом вихователя любити Україну, пишатися нею, її здобутками, відомими людьми і в майбутньому прагнути примножувати її багатства, бути корисними своїй Батьківщині. Також результатом ефективної роботи в означеному напрямку можуть слугувати наступні рядки з вуст дошкільників:

А коли мене питають:

Де родилась ти на світ?

Я скажу:

- Там, де катальпи,
 - Жовтувато-білий цвіт,
 - Де пісні дзвенять усюди.
 - Я у Крем'янці родилась –
- Крем'янчанкою зовіть!* [5, с. 86].

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей професійної підготовки вихователів дітей дошкільного віку до використання поетичних творів українських письменників для дошкільників середніх груп з метою формування у них художньо-мовленнєвої компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу [Текст]: реалізація завдань освітньої лінії «Мовлення дитини» / А. Богуш, Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2012. – № 10. – С. 8–14.

- Закрийте очі і ще раз вслухайтеся у спів птахів, шум вітру. Що ви відчуваєте?

- Відповіді дітей.

- А тепер давайте спробуємо намалювати свої емоції, свою любов до рідного краю. Я ось так намалювала свої почуття та емоції – у формі хатинки та мами біля неї. Кожен з вас може намалювати по-своєму, як він уявляв під час заняття.

- Діти малюють, а я ще раз тихо читаю вірш їм, інтонуючи кожне слово, підкреслюючи його вагомість.

- Коли діти намалювали, робимо виставку та разом промовляємо рядки вірша «Рідне» Я. Скидана.

- Молодці, діти, пам'ятайте, що рідне – це найдорожче, це частина нашої Батьківщини, яку ми повинні любити та цінувати.

Щоб успішно провести наведене заняття, вихователь повинен пам'ятати про те, що найпоширеніший метод роботи з віршами такого типу – читання вірша вихователем, тобто дослівна передача тексту. Вірші, які невеликі за обсягом, як вище поданий, вихователь читає дітям напам'ять, при цьому досягається найкращий контакт з аудиторією. Метод заучування напам'ять застосовуємо до невеликих віршів про Україну. Часто на одному занятті використовують різні методи. Основою ж всіх методів ознайомлення з художньою літературою є виразне читання вихователя, яке вимагає серйозної попередньої підготовки: аналізу твору і тренувального читання вголос, тривалих тренувальних вправ. Читання часто супроводжується показом різноманітного наочного матеріалу. У цьому випадку вихователю потрібно завчасно потренуватися, домагаючись чіткого зв'язку тексту і показу наочного матеріалу (розміщення силуетів або іграшок у настільному театрі, зміна кадрів діафільму і т. д.). Для закріплення засвоєного дуже корисні такі методи, як дидактичні ігри на матеріалі знайомих творів, повторення окремих фраз вірша дітьми з певною інтонацією. Прикладами дидактичних ігор можуть служити ігри типу: «Один починає – інший продовжує», «Відгадай мою казку», «Звідки я?» (опис літературних героїв) та ін. Їх можна проводити, використовуючи наочний матеріал або у словесній формі.

В цілому, призначення багатьох методичних прийомів полягає у тому, щоб полегшити дітям процес слухання і розуміння (допомогти запам'ятати твір, глибше пережити його). Звичайно, такі прийоми сприяють і кращому засвоєнню тексту, більш глибокому сприйняттю його загалом. Цим цілям відповідає, насамперед, такий прийом, як виразність читання. Сутність виразного читання в порівнянні з діловим, логічним читанням – у його емоційній

професійну компетентність. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні особливостей використання тренінгових програм, спрямованих на формування професійної мотивації у студентів технологічної освіти та розвитку професійної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т. С. Березина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 7. – С. 24-27.

2. Гриник Ір. Особливості статусів професійно-сімейної ідентичності студентської молоді / Ір. Гриник // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 3. – С. 209-218.

3. Ложкін Г., Воляннюк Н. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта / Г. Ложкін, Н. Воляннюк // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – С. 123-130.

4. Лукіяничук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А. М. Лукіяничук // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – Вип. 7. – К., 2010. – С. 370-380.

5. Павлюк М. М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів / М. М. Павлюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. XI. – Ч. 6. – К., 2009. – С. 318-327.

6. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У. С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39-48.

7. Смолінська О. Є. Професійна ідентифікація майбутнього вчителя в культурно-освітньому просторі педагогічного університету / О. Є. Смолінська // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 13. – С. 357-361.

УДК 159.922.7

Дячук І. М.,

викладач Кременецького педагогічного коледжу
здобувач кафедри психології
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей картини світу особистості в юнацькому віці. Окреслено різні підходи до розуміння поняття «картина світу», названо структурні компоненти, розглянуто

функції, механізми та чинники її формування. Розкрито особливості картини світу юнака в контексті побудови суб'єктивної картини. Відмічено, що картина світу юнака містить «серцевину», спільну для членів соціальної групи, до якої він належить. Підкреслено відмінність картини світу особистості у юнацькому та у дорослому віці.

Ключові слова: етнічна картина світу, образ світу, суб'єктивна картина світу, юнацький вік.

The article is devoted to the investigation of young man's world image peculiarities. Different approaches to the understanding of notion "world image" are outlined, mechanisms of its formation, structural components and functions are described. Young man's world image peculiarities are characterized in the context of his subjective world image formation. It is mentioned that young man's world image include "core" common for the members of the social group he belongs to. The difference between young man's world image and adult's world image is emphasized.

Key words: world image, world appearance subjective world image, young age.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство опиняється на межі багатьох культур, обриси яких розмиваються у зв'язку з великою кількістю культурних мов, ослабленням етнічних ідеалів. Внаслідок соціокультурних трансформацій, сучасна особистість стає носієм складної, неоднорідної ідентичності, частково втрачає духовно-традиційні форми культури. Ресурси людини повністю спрямовані на пристосування і виживання, на вибудовування таких відносин з навколишнім світом, які б могли надати користь. Відбувається знецінення особистості. У цьому зв'язку особливу значимість набуває позитивне сприйняття свого історичного минулого, виявлення смислів людського буття через розуміння власних коренів, відродження духовних традицій.

Упродовж свого життя людина освоює навколишній світ. Вона набуває знань, аналізує події, явища, стосунки, осмислює місце та роль у соціумі. Внаслідок цього в її свідомості виникає психологічна реальність – картина світу, яка є баченням світобудови, властиве представникам певного народу, це уявлення членів суспільства про самих себе, про свої дії, своєї діяльності у світі. Картина світу є вихідним глобальним образом світу, що лежить в основі світобачення людини, яке репрезентує сутнісні властивості світу в розумінні її носіїв і є результатом всієї духовної активності людини. Із нескінченного потоку інформації особистість обирає найсуттєвішу, спрощує її, підлаштовує під своє розуміння та категорії мислення, а тоді вносить у картину світу, яка визначає стратегію поведінки, стиль життя та образ власного «Я». Такі

Тема: Читання вірша «Рідне» Я. Скидана. Художній аналіз тексту, малювання за темою з використанням нетрадиційних технік малювання

Вікова група: друга молодша група.

Категоріальні ознаки: комплексне, на засвоєння нових знань.

Програмовий зміст: викликати у дітей радісний, піднесений емоційний настрій, допомогти їм відчути його через сприйняття вірша. Активізувати словниковий запас емоційно-оцінювальними прикметниками: рідне, рідний, рідна. Розвивати морально-естетичні почуття, вміння ділитись своїми враженнями. Виховувати любов до Батьківщини.

Матеріали: картинки із зображенням поля, гаю, хатинок, матерів вихованців, неба; фотографії рідного міста, України; зубні щітки – по кількості дітей для малювання, гуашеві фарби, серветки, стаканчики з водою, папір А-4, зразок малюнку вихователя; звукозаписи вітру, співів птахів тощо.

Хід заняття

- Діти, займіть всі свої місця на стільчиках (вони розставлені у формі півкола).

- Діти, заплющьте очі і уявіть свою рідну маму, улюблені місця нашого міста, пригадайте колір неба, стиглої пшениці у полі.

- Ви пригадали і уявили все те рідне, без чого наше життя втрачає сенс. Дуже гарно про все рідне, для нас, українців, написав вірш Я. Скидан під назвою «Рідне». Ось послухайте цей вірш:

РІДНЕ

Україна – рідний край,

Рідне поле, зелен гай,

Рідне місто й рідна хата,

Рідне небо й рідна мати.

- Діти, погляньте на ці картинки (прикріплені на дошці за допомогою магнітів). Що на них зображено?

- Відповіді дітей (поле, гай, небо, хата.).

- Так, все це автор описує, перераховуючи, як частинки нашої України. Діти, а ви любите Україну?

- Відповіді дітей.

- А за що ви любите свою Батьківщину?

- Відповіді дітей.

- Погляньте на ці фотографії, де вони зроблені?

- Відповіді дітей (у нашому місті).

- А чи пригадаєте ви, як у нашому парку співають птахи, шумить вітер? У цьому вам допоможе цей звукозапис (вмикаю).

ДОБРИЙ ДЕНЬ, УКРАЇНО МОЯ!*Струмок серед гаю, як стрічечка.**На квітці метелик, мов свічечка.**Хвилюють, малюють, квітують поля –**Добридень тобі, Україно моя!**(П. Тичина)***ЛЕЛЕКИ***З океанів далеких**Прилетіли лелеки,**Посідали край хати,**Щоб гніздо будувати.**Де лелеки осядуть –**Вдосталь щастя і ладу,**Щоб раділа родина,**Щоб цвіла Україна!**(Я. Скидан)*

У дошкільному навчальному закладі подані вище вірші можна читати дітям для сприймання на слух та для роботи за їх змістом над виразністю мовлення; вивчають ці вірші напам'ять, а також драматизують, інсценізують та розігрують їх зміст. Поетичні твори про Україну, рідне місто тощо у дошкільному навчальному закладі можна використовувати задля реалізації різних цілей, зокрема, для розвитку поетичного слуху, поглиблення естетичних та моральних почуттів, формування національної ідентичності, закріплення знань про рідний край, формування любові до Батьківщини тощо. Наведені вище вірші відіграють надзвичайно вагомий роль у житті дошкільників, оскільки вони виступають засобом засвоєння мови свого народу, смислової систематизації слів, освоєння навколишньої дійсності та її усвідомлення крізь призму віршованої форми задля інтелектуального та духовного зростання їхньої особистості.

Прикметно, що сучасні вихователі віддають перевагу, орієнтуючись на традиційну методику ознайомлення дітей з художньою літературою, на фронтальні та групові види занять для заучування віршів напам'ять. Ми ж, опираючись на дослідження психологів минулого та сучасності, радимо вихователям дітей дошкільного віку переорієнтовуватись все ж таки на індивідуальні форми навчання дошкільників для заучування віршів. Наведемо можливий варіант проведення ліричного заняття для ознайомлення дітей з конкретним поетичним твором.

операції відбуваються впродовж усього індивідуального розвитку людини, але отримані знання та досвід на різних етапах неоднаково усвідомлюються та засвоюються. У науковій літературі зазначено, що віковий період до 18 років є найбільш значимим для формування картини світу. А надалі, у процесі переходу особистості від одного етапу онтогенезу до іншого, вона зазнає часткових змін і доповнень, добудовується та вдосконалюється. У юнацькому віці, коли обирається життєвий шлях, структурується майбутнє, формується соціальна позиція і основи світогляду, суб'єктивна картина світу стає «базою», на основі якої молода людина формує життєві орієнтації.

Актуальність дослідження картини світу особистості у юнацькому віці визначається відсутністю переконливого трактування її особливостей, чіткого розуміння механізмів розвитку, структури та функцій. Знання цих явищ та процесів дасть змогу зрозуміти, як молода людина сприймає та інтеріоризує інформацію, співпрацює з носіями інших картин світу, адаптується до змін, а також дозволить управляти ними з метою сприяння особистісному зростанню і самореалізації у різних сферах життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи поняття «картина світу», ми опиралися на дослідження змісту цієї категорії (М. Вебер, О. Колісник, М. Хайдеггер, К. Юнг та ін.), її суміжних понять (Є. Артем'єва, О. Леонтьєв, Т. Козакова, С. Смірнов та ін.), вивчення механізмів побудови картини світу (І. Андреева, Дж. Лакоф, М. Джонсон), особистісних особливостей картин світу (Ф. Василюк, С. Максименко, Т. Титаренко).

Поняття «картина світу» останнім часом стає все важливішим у людинознавстві. На сьогодні його використовують науковці багатьох галузей знань – історики, етнографи, соціологи, філологи, психологи тощо.

Окремі аспекти цього питання знаходимо у дослідженнях Е. Фромма, О. Шпенглера, М. Хайдеггера, К. Юнга.

М. Хайдеггер у праці «Час картини світу» висловив своє розуміння понять «світ» та «картина». Світ, на думку вченого, який є позначенням суттєвого, не обмежується природою, космосом чи історією. Він стає картиною там, де є суттєве – те, на що особистість налаштована. Картина світу – це «не картина, яка відображає світ, а світ, який розуміється як картина» [11; с. 45]. Людина сама обирає, що для неї є суттєвим, і вносить його у свою картину світу.

На думку К. Юнга, картину світу можна трактувати як абстрактно сформовану установку, яка є психологічним поняттям,

що визначає спрямованість та особливе розташування психічних смислів. Психологічна установка має певну ціль, яка обґрунтовується досвідом, принципами та емоціями. Розвиток свідомості зумовлює побудову картини світу. Механізмами її формування є набуття досвіду, знань та усвідомлення цілей. Картина світу є надзвичайно важливою в житті людини, оскільки без цілісного образу світу вона не зможе зрозуміти себе. «Тільки в дзеркалі власної картини світу, – зазначав К. Юнг, – ми можемо побачити себе повністю. Тільки в образі, який ми створюємо, можемо постати перед собою» [12, с. 223].

В окремих наукових розвідках поняття «образ світу», «схема реальності», «когнітивна карта», «етнічна картина», «символи світобудови» використовуються як аналоги «картини світу». Слід відмітити, що зазначені синонімічні поняття мають низку спільних рис, але їх не можна повністю ототожнювати.

О. Леонтьєв, автор концепції образу світу, відмічав, що в процесі своєї діяльності людина будує багатовимірний образ світу, активно «черпаючи» його з об'єктивної реальності. Головним є не те, за допомогою яких способів це відбувається, а який образ буде створений у результаті. Вчений вважає, що людина бачить навколишній світ в чотирьох вимірах: висота, ширина, глибина і час. Окрім них, світ приймає п'ятий вимір – квазівимір – «значеннєве поле, в якому відкривається людині об'єктивний світ. Це – смислове поле, система значень» [5; с. 4], яке, власне кажучи, і є своєрідною картиною світу. Цей вимір є вкрай важливий, бо орієнтація людини у світі неможлива, якщо в її особистому досвіді немає запасу значень (оцінок). Іншими словами, картина світу допомагає людині оцінити навколишні події, виявити, що для неї є корисним, а що загрозливим.

В контексті означеної проблеми Р. Свиначенко, який досліджує відображення часової складової в картині світу суб'єкта, обґрунтовує визначення картини світу як сукупності уявлень і переживань суб'єкта про навколишній світ. Під поняттям «образ світу» він розуміє цілісний суб'єктивний образ зовнішньої реальності, побудований на основі індивідуальних відчуттів [8].

С. Смірнов вважає, що образ світу представляє собою цілісну, «моністичну» систему пояснень фактів і явищ навколишньої дійсності. Вчений запропонував розрізняти в її структурній моделі ядерні та поверхневі структури, відзначаючи, що «образ світу є ядерним утворенням по відношенню до того, що на поверхні виступає у вигляді чуттєво оформленої картини світу» [10, с. 151]. Ядро – це уявлення про світ у цілому, базис людського існування,

СЛОВО НЕЗАБУТНЄ

*Україна! Слово незабутнє.
Ти моє минуле – слава Русь.
Ти моє сьогодні і майбутнє,
Бо твоїм я іменем зовусь!
(Ігор Січовик)*

ДО НАС ЖУРАВЛИК ПРИЛІТАВ

*До нас журавлик прилітає,
Він гарні віршики читає
Про синє небо і весну,
Про Чорне море і Десну,
Про Україну – рідний край...
Ти ще раз, друже, прилітай!
(Ігор Січовик)*

ВІТАННЯ

*Літака спитав Лелека:
– Ти куди летиш?
– Далеко:
в Україну – рідний край!
– То, будь ласка, помахай
Над моїм гніздом-селом
Хоч однесеньким крилом!
(Ігор Січовик)*

РІДНИЙ КРАЙ

*Красивий, щедрий рідний край
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься Україна.
(Ігор Січовик)*

ФАРБИ

*Стільки мають кольорів,
Як веселка на Дніпрі.
Ними я створю картину –
Намалюю Україну.
(Лель-Анатолій Загрудний)*

ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Серпень нам дарує
незабутні миті:
стяги українські
в сонячній блакиті
майорять крилато
на держави свято.
Приїжджайте, друзі,
з нами святкувати!
(Л. Вознюк)

БАТЬКІВЩИНА

Моя рідна Батьківщина
Має назву Україна.
В мене й нація своя –
Українець в мамі я.
Є у мене й рідна мова,
Де українське кожне слово.
(О. Довгий)

МОЯ УКРАЇНА – ЦЕ ПІСЕНЬКА МАМИ...

Моя Україна – це пісенька мамі,
Розлогі лани колосяться хлібами,
Вишневі садочки, лелеки на хаті.
Купають ставочки хмарки пелехаті.
Моя Україна – то мамина ласка,
Червона калина, бабусина казка.
Це соняхи в цвіті, горобчиків згряя...
Я кращої в світі країни не знаю.
(Л. Савчук)

УКРАЇНІ

Наша Україно! Ми – твоя надія,
Ми – твоє майбутнє й заповітні мрії.
Будемо зростати, будемо мужніти,
На твоїх просторах жити і трудитись.
Щоб завжди цвіла ти вільна і єдина,
Синьоока ненько – рідна Україно!
(Н. Книшова)

що лежить в основі суб'єктивної картини світу і уособлює властивість орієнтуватись у світі, а поверхневі структури, що можуть бути оформлені чуттєво та раціонально, надають знання про світ.

Картина світу має свою структуру. Так, Ю. Аксьонова зазначає, що картина світу є сукупністю певною мірою впорядкованих складових – конкретних образів, уявлень, значень, а тому з точки зору наявності рівнів соціального простору можна виділити в ній такі компоненти: одиничні (індивідуальні), особливі (які є спільними для людей певної соціальної або статево-вікової групи) й загальні (ті, які поділяє людство в цілому, – універсальні) [1].

Досліджуючи особливості переживань людини, Ф. Василюк підкреслює особливу значущість в «образі світу» емоційного компонента. Образ світу, зазначає вчений, являє собою межу сутність, одним боком звернену до об'єктивно існуючої реальності (зовнішнього світу, мови і культури), а іншим – до безпосередньої суб'єктивності [2]. Переживання спрямовані на перебудову внутрішнього світу та підвищення усвідомлення життя. Емоційно-ціннісний компонент образу світу є фактором, що детермінує поведінку суб'єкта залежно від способу сприйняття ним світу, з яким будуються взаємовідносини, відбувається взаємодія.

В науковій літературі зазначається, що картина світу є характерна лише для окремо взятої особистості. Такі соціальні утворення як нація, етнос, культура, професійна група мають власні диференційовані картини світу. Так, Р. Редкліф зазначав, що картина світу є баченням світобудови, характерним для того чи іншого народу, уявлення членів суспільства про самих себе і свої дії, власну активність у світі [13]. Окрім того, кожному поколінню відповідає своя картина світу, що протягом багатьох віків зумовлює непорозуміння батьків та дітей. Кожне нове покоління вибудовує «власну» картину світу, яка дозволяє йому адекватно адаптуватися у світі та впливати на нього. Різноманітність картин світу різних поколінь «зумовлюється не лише соціальними та культурними змінами середовища існування людини, а й наявними у людини інтелектуальними ресурсами, які пов'язані з особистісними властивостями людини [3].

Картина світу виконує різноманітні функції, які витікають із природи і призначень людської життєдіяльності. Це, перш за все, інтерпретативна (здійснити бачення світу) і регулятивна (служити орієнтиром у світі, бути універсальним орієнтиром людської життєдіяльності) (С. Симоненко), світоглядна, методологічна,

евристична, описова, пояснювальна, систематизуюча та функція передбачення (В. В'язовкін).

Таким чином, у науковій літературі поняття «картина світу» має різнобічне обґрунтування. Досліджено її особливості, зміст, структуру, роль емоційного компонента, механізми формування, функції та зв'язок з іншими категоріями. Проте картина світу особистості на різних етапах онтогенезу досліджена недостатньо. Окремі наукові розвідки присвячені становленню соціальної, суспільної картини світу дітей (Р. Буре, Н. Виноградова, Р. Жуковська, О. Князева), проблемі з'ясування сутності поняття «дитяча картина світу» (В. Абраменкова, М. Осоріна, Є. Сапогова), аспектам формування картини світу в дошкільному віці (Т. Комарова, Л. Компанцева, З. Лиштван, Р. Чумічева), етнопсихологічним особливостям картини світу дітей молодшого шкільного віку (І. Маякова), механізмам впорядкування картини світу підлітків (В. Лунькова). Проте особливості картини світу юнака досліджені фрагментарно.

Недостатня наукова розробленість окресленої проблеми і разом з тим її актуальність визначили вибір теми дослідження та його **мету** – поглибити уявлення про сутність поняття «картина світу», з'ясувати та проаналізувати особливості картини світу особистості в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Задля реалізації поставленої мети вважаємо за доцільне окреслити характеристики картини світу в юнацькому віці у контексті формування суб'єктивної картини світу. Важливим є з'ясування того, якими є особливості картини світу юнака, які специфічні «маркери» визначають її відмінність від картини світу особистості на інших вікових етапах розвитку.

Насамперед підкреслимо характерні риси юнацького віку. Цей період життя людини є неповторним та унікальним. Він має свою палітру ознак. Молода людина входить у нову для себе соціальну ситуацію розвитку. В її центрі – вибір професії та перехід до самостійного життя. Юнак переходить на якісно новий – усвідомлюваний етап становлення. У нього вибудовується цілісний світогляд та формується готовність до самовизначення. Особистість у цьому віці інтенсивно пізнає навколишнє, завдяки чому збагачується і наповнюється її внутрішній світ.

Потрібно зазначити, що картина світу юнака містить загальну соціокультурну «серцевину» (або «ядро»), спільну для членів тієї культури, народу, соціальної групи або спільноти, до яких він належить.

*Хто ти, хлопчику маленький?
Син я України - неньки!
Українцем я звуся
Й тою назвою горджуся.
(Ю. Шкрумеляк)*

*Красивий, щедрий, рідний край
І мова наша солов'їна
Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься Україна
(П. Воронько)*

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

*Буває, часом сплуну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься – Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.
(Л. Костенко)*

РІДНЕ

*Україна – рідний край,
Рідне поле, зелен гай,
Рідне місто й рідна хата,
Рідне небо й рідна мати.
(Я. Скидан)*

ВСЯ МОЯ РОДИНА

*Мати, мова, батьківщина –
ось і вся моя родина.
Батьківщина, мати, мова –
три цілющих вічних слова.
Батьківщина, мова, мати –
нас повік не роз'єднати.
(М. Сингаївський)*

Формування любові до рідного краю, починається із любові до рідного міста чи села. Важливо, щоб кожен вихователь дітей дошкільного віку пам'ятав про те, що будь яка організована навчально-пізнавальна діяльність не буде ефективною, якщо вона буде відбуватись без використання поетичного слова: вдало підбраного, яскравого, емоційного. Саме поетичні твори виступають потужним інструментом в руках вихователя дошкільного навчального закладу у процесі формування національної ідентичності у дітей дошкільного віку.

Виходячи із окресленого нами визначення, що поетичний твір у дошкільному навчальному закладі – це художній твір, написаний римованою мовою, художній аналіз якого характеризується поєднанням емоційного забарвлення висловлювань із авторськими засобами виразності та сприяє розвитку художньо-мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, варто розкрити суть роботи із ними. І так, із досвіду роботи можна з впевненістю стверджувати, що методично правильно організована робота вихователя дошкільного навчального закладу з розвитку художньо-мовленнєвої компетенції дошкільнят передбачає навчання дошкільників відтворювати зміст знайомих творів, впізнавати їх за уривком чи ілюстрацією, аналізувати поведінку героїв та відтворювати його художні образи у власній діяльності засобами театрального мистецтва під час художньо-мовленнєвої діяльності.

Підкреслимо, що не можна уявити української національної ідентичності без національної пам'яті, ідеалів козацтва, краси української природи, що яскраво описані у поетичних творах, зокрема, для дошкільників. Зокрема, у роботі з молодшими дошкільниками варто використовувати наступні поетичні твори, підбрані нами з-поміж великої кількості наявних творів, зокрема, рекомендованих програмами розвитку дітей дошкільного віку («Я у Світі», «Українське дошкілля»), які характеризуються великою емоційністю, виразністю, яскравістю описаного та щирістю, любов'ю [2; 4; 6]:

*Україно моя мила,
Ти моя рідненька,
Я тебе так щиро люблю,
Хоч я ще маленька.
(І. Блажкевич)*

Із народження оточення транслює молодій людині вже готове, апробоване попередніми поколіннями бачення світу. Його передачу та підтримку забезпечують сім'я, церква, система освіти, ЗМІ, мистецтво тощо. Згідно міркувань І. Маякової, в процесі засвоєння світобудови важливу роль відіграють стереотипні уявлення (Земля крутиться) та індивідуальні уявлення особистості, сформовані в сфері її мислення, уяви і творчості [6].

У процесі осмислення, інтерпретації навколишньої дійсності та активної духовної діяльності юнак вибудовує суб'єктивну, тобто індивідуальну картину світу – «суб'єктивний образ об'єктивної реальності» [5], який допомагає йому орієнтуватись у навколишньому світі.

Зауважимо, що суб'єктивна картина світу відображає внутрішній світ людини, тобто її індивідуальність. Вона пов'язується з мета-рівнем візуально-мисленнєвої стратегії, які «можна розглядати як когнітивно-особистісну модель бачення світу, бачення проблеми» [9; с. 149]. Суб'єктивна картина не є тотожною навіть у людей, які за своїми спадковими якостями ідентичні або перебувають в одному і тому ж середовищі.

Суб'єктивна картина світу юнака – це система різноманітних взаємовідносин з навколишнім світом. У її формуванні беруть участь усі сторони психічної діяльності юнака: відчуття, сприймання, уявлення, а також вищі форми мислення і самосвідомість. У дослідженнях Л. Подшивайлової простежуємо думку про те, що інструментами побудови картини світу є концептуалізація та категоризація. Нова інформація про навколишній світ, відчуття, поведінку об'єднуються у концепти – утворення, які забезпечують збереження інформації у внутрішній реальності людини. Концептуальні структури, в свою чергу, об'єднуються у певні тематичні категорії, які забезпечують акумулювання знань індивіда та суспільства, в якому він живе. Картина світу заповнюється концептами і категоріями, в яких опредмечується і набуває особистісного смислу оточуючий світ, зберігається та відтворюється набутий досвід [7].

У каркас суб'єктивної картини юнака вбудовуються його власні принципи, уявлення, припущення про світ. Вони функціонують при необхідності розуміння, інтерпретації чи оцінки подій, власних вчинків, життєвих ситуацій. Суб'єктивна картина світу охоплює сукупність знань та уявлень, визначає особливе розташування психічних смислів.

Накопичуючи знання, юнак надає перевагу тій інформації про навколишнє, яка має цінність і виняткове значення для майбутнього

життя в суспільстві. Це пов'язано з професійним самовизначенням та уявленнями про майбутнє, які виникають у його свідомості. Він сприймає та опрацьовує об'єми інформації, а потім диференціює та засвоює, порівнюючи з тим, що вже йому відомо або в чому обізнаний. У своїй картині світу юнак моделює навчальну діяльність та будує власне майбутнє. Він чітко визначає кроки, які потрібно робити під час вибору та здобуття професії, адаптації в новому середовищі та формуванні міжособистісних стосунків.

У науковій літературі зазначається, що структурними компонентами суб'єктивної картини світу є смислові конструкти. Це інтегральні системи особистісних смислів, які функціонують як установки, мотиви, особисті цінності.

У процесі становлення нового рівня самосвідомості, формуванні світобачення та самовизначення, юнак замислюється над смыслом життя. Шукаючи його, юнак постає перед запитаннями: «Хто я?»; «В якому світі я живу?»; «Які мої можливості?»; «Як я можу прожити своє життя, аби найкращим чином задовольнити свої потреби, актуалізувати цінності?». Юнак замислюється над спрямованістю власного розвитку та своїми особистими цілями та обдумує проблеми всього суспільства або і світу в цілому. Пошуки смыслу життя несуть позитивний потенціал для юнака, оскільки сприяють побудові підвалини стилю життя, власного образу, картини світу, розширенню системи моральних цінностей.

Смысли життя не бувають мисленнєво чи понятійно репрезентовані. Вони залишаються лише вправою для юнацького мислення, проте виявляються у його характеристиках суб'єктивного ставлення до світу. Сприймаючи інформацію про певний предмет чи явище, юнак оцінює його і визначає своє відношення до нього [4]. Таким чином з'являються знання про певне явище чи предмет, власне ставлення до нього, а також установка на свою поведінку при повторній зустрічі з ним.

Оскільки картина світу дорослого є більш дослідженою, то окреслимо характеристики картини світу юнака, в контексті порівняння її з картиною світу дорослого.

Можемо констатувати, що відмінність картин юнака і дорослого визначає особистісний досвід, до структури якого входять набутті знання та життєві перипетії, які людині довелося пережити. Характеризуючи суб'єктивну картину світу особистості у юнацькому віці, потрібно відмітити її відкритість до світу. Юнак вважає, що простір надзвичайно широкий і в житті все можливо. Його картина світу ще не загроможжена блоками досвіду, тому він часто

науковців проблеми збереження та формування національної ідентичності вивчали М. Т. Степико, О. М. Лисенко, О. А. Гриценко, Н. К. Гончаренко, М. Б. Кушнар'ова, М. А. Козловець, Н. М. Ковтун та ін.

Відзначимо, що С. Кармалюк та Г. Чайка визначають національну ідентичність як «усвідомлення згоди та причетності до цінностей стосовно рідної мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини...» та коментують історично-політичну сторону цього питання. Дослідження зв'язку між мовою та національною ідентичністю займалися О. В. Горелова, Т. С. Воропаєва, яка в свою чергу стверджує, що мова є базовою основою національної ідентичності. О. В. Горелова трактує національну ідентичність як особливий світогляд, що вміщує в себе національний характер, національну історію, релігійні вірування, культуру, звичаї і традиції, що сформувались за час існування спільноти. Однак, аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема формування національної ідентичності у дошкільників засобами поетичних творів в контексті професійної підготовки вихователя дітей дошкільного віку залишається недостатньо вивченою. Отже, актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, наявні невизначені питання й зумовили мету статті: дослідження особливостей професійної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до роботи з використання поетичних творів окремих українських письменників.

У взаємозв'язку із метою статті, нами було виділено наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати поетичні твори окремих українських письменників та висвітлити їхні особливості, що є вагомими для формування національної ідентичності, починаючи із дошкільного віку.

2. Розширити та конкретизувати окремі аспекти професійної підготовки вихователя дітей дошкільного віку до використання поетичних творів у зазначеному раніше напрямку.

Щоб любити рідний край,

Його шанувати.

Необхідно того краю

Історію знати.

Там, на заході Русі

Старий Кременець стояв,

Його замок на горі

Навіть злий Батий не взяв... [5, с. 35].

Концепції розвитку особистості дитини дошкільного віку, а також регіональні підходи до освітнього процесу в дошкільних установах припускають включення окремих елементів народної культури в процес розвитку дитини. Спадщина кожного народу містить цінні ідеї та досвід виховання, що яскраво відображені у поетичних творах, зокрема, окремих українських письменників (П. Воронька, М. Сингаївського, П. Тичини, Л. Савчук, О. Довгого тощо). Національна самосвідомість чи етнічна ідентичність, як усвідомлення своєї приналежності до певного етносу, формується у дошкільників в перші роки життя дошкільника. Виходячи із цього, важливо у процесі професійної підготовки майбутнього вихователя дітей дошкільного віку до використання поетичних творів у сучасному дошкільному навчальному закладі особливу увагу звертати на те, як прилучити самого фахівця дошкільної освіти до усвідомлення своєї національної ідентичності, а потім навчити його прилучати до цього дітей молодшого дошкільного віку. Даний процес є вагомим та актуальним як ніколи в контексті сучасних національних зрушень у свідомості та поведінці українців. Вирішення даного завдання започатковується із формування у дошкільників любові до рідного міста, а тоді вже до своєї Батьківщини – України. Неабияку роль у цьому процесі відіграють поетичні твори українських письменників, що є фундаментом для формування національної ідентичності, починаючи із дошкільного віку.

У дослідженні здійснено системний аналіз праць із витоків історико-педагогічної думки щодо використання поетичних творів у роботі з дітьми дошкільного віку. Пріоритетні аспекти роботи з поетичними творами відображено у дослідженнях вчених: Фльориної Є. (особливості роботи з художньою книгою, іграшкою, картиною, методики навчання дітей розповідання); Карпинської Н. (специфіка сприймання й розуміння дошкільниками художніх творів; робота з казкою, виховання в дітей оцінного ставлення до казкових героїв); Водолаги М. (розвиток зв'язного мовлення в театральній-ігровій діяльності); Кирсти Н. (збагачення словника дітей лексику поетичних творів Марійки Підгірянки); Маліновської Н. (творче використання спадщини Софії Русової); розвиток мовлення дошкільників засобами українського фольклору (Березовська Л., Луцан Н., Руденко Ю., Трифонова О., Фесенко Л.); розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору (Попова І.) та ін. [1; 2; 3].

В умовах глобалізації формування національної ідентичності стає нагальною проблемою для будь якої країни. Серед українських

оптимістично налаштований та бачить позитивне у навколишньому. А доросла людина, яка має заповнену картину світу, усвідомлює, що не все можливо і безпечно. Вона зв'язана ригідними думками про те, як правильно діяти і жити, яким має бути життя. Такі уявлення обмежують світ дорослого. Відсутність вільного простору у його картині світу у веде до песимістичних настроїв щодо зовнішнього світу. Дорослі люди (батьки, родичі, вчителі) прагнуть передати такі знання та уявлення молоді, оберігаючи цим від негативних явищ зовнішнього світу. Вони виступають в ролі посередників між культурними цінностями, нормами зовнішнього світу та юнацькою картиною світу, створюючи умови для фізичного, морального, соціального, художньо-естетичного, інтелектуального та духовного розвитку.

Варто зауважити, що дослідження картини світу юнака повинно відбуватися в тісному зв'язку з аналізом його переживань щодо приналежності до світу, емоційної оцінки світу, задоволеності або розчарованості ним, які не просто впливають на таку конструкцію, як картина світу, а детермінують її особливості. Емоційні переживання допомагають юнаку конструювати власну унікальну картину світу. Отже, суб'єктивна картина світу юнака є продуктом його власної активності, переживань, подій та досвіду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі набутого, а також запозиченого досвіду юнаки створюють суб'єктивну картину світу – своє бачення навколишнього, розуміння суті речей, правильності або неправильності прийнятих рішень та вибору певних життєвих позицій. Картина світу юнака потрапляє під впливи різноманітної інформації, яка об'єднується у базові структури завдяки механізмам побудови картини – концептуалізації та категоризації.

Перед юнаком, який перебуває у ситуації вибору, відкривається безліч можливостей. Картина світу стає картою-схемою, яка керує поведінкою, стосунками з іншими, цінностями, нормами, допомагає діяти у світі та не дозволяє досвіду молодій людині стати хаотичним.

Серед структурних компонентів, які інтегрують картину світу, є особистісні смисли, знання та уявлення. Важливу роль також відіграють біографічні події, які сприяють побудові унікальної суб'єктивної картини. Переживання «зафарбовують» картину світу юнака, суттєво доповнюють її емоційними образами життєвих ситуацій, взірцями поведінки та почуттями. Чим багатша картина світу юнака, тим багатогранніші його взаємовідносини із навколишнім світом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виокремленні критеріальних ознак та з'ясуванні основних показників, які характеризують картину світу юнака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова Ю. А. Символы мироустройства в сознании детей. / Ю. А. Аксенова. – Екати́ренбург, Деловая книга, 2000. – 272 с.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк – М., 1984. – 200 с.
3. Зазимко О.В. Психологічні характеристики життєвого досвіду в юнацькому віці [Електронний ресурс] / О. В. Зазимко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpip/2/2010_6/st9.pdf
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Питер, 2001. – 992 с.
5. Леонтьев А. Н. Психология образа / А. Н. Леонтьев // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. – Психология, 1979. – № 2. – С. 3-13.
6. Маякова І. В. Етнопсихологічні особливості картини дитини молодшого шкільного віку : дис. кандидата психологічних наук : 19.00.07 / Маякова Ірина Володимирівна. – К., 2009. – 200с.
7. Подшивайлова Л.І. Категоризація та концептуалізація явищ дійсності як механізми побудови картини світу людини [Електронний ресурс] // Л. І. Подшивайлова, Є. А. Щербань // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. – 2010. – Том XII, частина 6. – С. 302-308 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2010_12_6/302-308.pdf
8. Сви́наренко Р. М. Відображення часової складової в картині світу суб'єкта : автореф. дис... канд. психол. Наук : спец. 19.00.01 [Електронний ресурс] / Р. М. Сви́наренко ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 17 с.
9. Симоненко С. М. Психологія візуального мислення: стратегіально-семантичний підхід / С. М. Симоненко. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. – 320 с.
10. Смирнов С. Д. Понятие «образа мира» и его значение для психологии познавательных процессов / С. Д. Смирнов // А. Н. Леонтьев и современная психология. – М. : Б. в., 1983. – С. 149-155.
11. Хайдеггер А. М. Время картины мира / А. М. Хайдеггер // Время и бытие: статьи и выступления. – М., 1993. – С. 41-62.
12. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг. – М. : Прогресс, 2006. – 331 с.
13. Redfield R. The Primitive World View. Proceedings of the American philosophical Society / R. Redfield. – New-York : New-York-Press, 1952.

Panny w Szkole Gospodarstwa Domowego nie można było wykorzystać tylko dla własnych korzyści. Wychowywane „Panny z dobrego domu” miały także rozpowszechniać tą wiedzę – chociażby ucząc swoje służące. Kobiety mające swoje rodziny – natomiast wdrażać do gospodarstwa córki, kuzynki, ponadto dawać również możliwość „obcym paniąkom”, sierotom i ubogim korzystania ze swego domu i z nauki gospodarstwa. Wszystko to miały czynić z myślą, iż robią to dla ogólnego dobra kraju i ojczyzny.

УДК 801.631.5

Швець О. В.,
асистент кафедри
педагогіки вищої школи
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Статтю присвячено дослідженню ролі поетичних творів у формуванні національної ідентичності дошкільників. Автором проаналізовано поетичні твори окремих письменників, розглянуто їхні характерні особливості, які можуть мати позитивний вплив на формування національної ідентичності у дітей. Акцентовується увага на тому, що вагомою складовою професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до використання поетичних творів у дошкільному навчальному закладі є робота з поетичними творами окремих українських письменників (П. Воронька, М. Сингаївського, Л. Савчук, О. Довгого, П. Тичини тощо), які присвячені Україні.

Ключові слова: поетичний твір, національна ідентичність, етнографічна інформація, традиції, професійна підготовка.

The article studies the role of poetry in shaping the national identity of younger preschoolers. The author analyzes the poetic works of individual writers, examined their characteristics, which can have a positive influence on the formation of national identity in children. The attention is focused on the fact that a significant part of professional training of pre-school education to the use of poetry in pre-school is to work with some poetic works of Ukrainian writers (P. Voronkiv, M. Synhayivskoho, L. Savchuk, P. Tyichina etc.), dedicated to Ukraine.

Key words: poetry, national identity, ethnographic information, traditions, professional training.

czasu i pieniędzy, naprawiania garderoby, szycia sukienek, rozsądnego czynienia zapasów, zawiadywania służbą¹⁸.

Dziewiętnastowieczni autorzy podręczników dla kobiet uważali, że dama powinna być łagodna, akurтна, skromna, delikatna, zdolna do poświęceń, pracowita, silna, prawa, uległa, cierpliwa i niewinna. Od najmłodszych lat kształtowano przyszłą żonę i matkę. Uczono dziewczynki, by do rodziców zwracały się z pokorą i miłością, zawsze grzecznie i łagodnie. W każdej sytuacji miały być posłuszne, pielęgnować bliskich. Szanować miały także innych krewnych, zwłaszcza dziadków. W tej kwestii podstawowym błędem wychowawczym bywało wpajanie niektórym młodym damom tylko manier przydatnych podczas bywania na salonach, z pominięciem szacunku dla wieku i doświadczenia życiowego. Autorzy podręczników dobrego wychowania głosili, że nastoletnia panienka ma być wobec dziadków troskliwa, opiekuńcza, mieć dla nich czas i dobre słowo oraz umieć korzystać z ich wiedzy i doświadczenia.

W stosunku do panów dziewczęta miały się zachowywać nade wszystko skromnie. Wręcz nie do pomyslenia było śmiałe patrzenie mężczyźnie, zwłaszcza obcemu, prosto w oczy. Panienka z dobrego domu miała być w swym zachowaniu powściągliwa i tego samego wymagać od mężczyzny w towarzystwie którego przebywała. Gdy kawaler ośmielił się na przykład wziąć ją za rękę, natychmiast winna odsunąć się od niego, a najlepiej odejść z oziębłą miną, w innym wypadku mogłaby zostać uznana za próżną, zalotną, wręcz źle wychowaną¹⁹: *Podczas umizgów radzono dziewczynie, by się nie uśmiechała, bo inaczej nie uda jej się pozbyć natręta.*

Reasumując, w przypadku Aten Wołyńskich – trafną wizję programową nowej wersji wychowania, praktykowaną w zaborze rosyjskim we wspomnianej szkole, przedstawił w swoim dziele J. Śniadecki. Dzięki czemu zasygnalizowany przez autora program wychowawczy określa się dzisiaj jako jeden z reprezentatywnych wśród szeroko rozbudowanej literatury ogólnopedagogicznej. Wychowanie było też nieodzownym elementem w systemie oświaty na terenie zaboru austriackiego. W tym aspekcie istotnym do podkreślenia elementem wychowawczym jest to -, iż wiadomości, które nabywały

¹⁸ Na temat XIX-wiecznej edukacji i wychowania, pisali m.in.: Ł. Kurdybacha, *Ideał wychowawczy w rozwoju dziejowym*, Warszawa 1948, passim; *Myśl edukacyjna w Galicji 1772-1918: ciągłość i zmiana*, red. Cz. Majorek, A. Meissner, Rzeszów 1996; *Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000; *Rodzina a wychowanie – ciągłość i zmienność na przestrzeni wieków*, red. J. Jundziłł, Bydgoszcz 1995.

¹⁹ M. Stawiak-Ososińska, op. cit., passim.

УДК 398. 82

Шородок Х.С.,
асистент кафедри гри на музичних інструментах
та вокально-хорових дисциплін
КОГПА ім. Тараса Шевченка

МОТИВИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ В РЕЛІГІЙНИХ КОЛЯДАХ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті висвітлена тематика релігійних коляд, створених під впливом національних ідей українського народу. У загальних рисах проаналізовано праці відомих українських вчених-музикознавців із наявної проблематики. Наведені конкретні приклади коляд із національними мотивами, які побутують на теренах Західного Поділля.

Ключові слова: релігійні коляди, національні ідеї, повстанські коляди, Західне Поділля.

In the article the subject religious carols, created under the influence of national ideas of the Ukrainian people. In general analyzed the works of famous Ukrainian scientists and musicologists of the existing problems. There is specific examples carols with national motifs, which are portrayed in Western Podillya.

Key words: religious carols, national idea, rebel carols, Western Podillya.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом на хвилі національного відродження України почали змінюватися пріоритети у ставленні до історичного минулого, зокрема й до відродження традиційної народної культури. Відродження і збереження обрядової музичної спадщини, глибоке ознайомлення з її раритетами, прищеплення любові до національних цінностей – основні завдання українського музикознавства та педагогіки. Серед широкого кола українського населення в обрядовому фольклорі чи не найпопулярнішими і найулюбленішими є релігійні коляди.

Вперше серед українських вчених на історичне коріння релігійних коляд та на їхні фольклоризаційні процеси звернули увагу І. Франко та В. Гнатюк. Зокрема, І.Франко з цього приводу зазначав, що на початку XX ст. «... народ зовсім переабув стародавні колядки світські, а співав лише ті книжні, церковні» [6, с. 7]. На жаль, до останнього часу цьому пласту зимової календарно-обрядової культури ще не достатньо знайшлося місця у сучасних музикознавчих та педагогічних розвідках (хоча частково

це питання висвітлювали Ф. Колесса, А. Іваницький, О. Смоляк, Р. Крамар, Ю. Медведик).

Завданням даної статті є дослідження тематики релігійних коляд під впливом історичних подій українського народу.

У першій половині ХХ століття під впливом національно-визвольних воєн в Західній Україні тематика розширюється завдяки введенню мотивів захисту Батьківщини від зовнішнього ворога – більшовицьких загарбників.

Партизанські різдвяні пісні – це здебільшого переробки популярних церковно-релігійних текстів. Слід зазначити, що український досвід не є унікальним. Переспіви давніх різдвяних творів зустрічаються у партизанському фольклорі інших слов'янських народів, зокрема поляків.

У Західній Україні церковні різдвяні пісні з соціальними мотивами відомі вже в XVII-XVIII ст. Їх виникнення зумовлене упослідженням становищем греко-католицької церкви та її духовенства під чужоземним пануванням. А вже століттям пізніше, набули популярності літературні обробки і переспіви народних та релігійних колядок з використанням традиційних мотивів і відомих мелодій [3, с. 26]. На межі XIX-XX століть у Галичині з'явилися і поширилися гостросатиричні різдвяні пісні на актуальні громадські теми. Наприклад:

*Небо і Земля нині торжествують,
Наші українці нехай ся готують.
Парламенти в Відні, а самі у Львові
В раді податковій збирають податки,
Всілякі податки,
Войска не приймають, а нас за ніц мають!*
(сmt. Коропець, Монастириський р-н)

За часів польської окупації розповсюдилися патріотичні переспіви стрілецького поета Юри Шкрумеляка («Нині Рождество Божого Дитяти», «Всю Україну зорі освітили», «З'явилася, браття, добра новина»). І вже прямими попередниками повстанських колядок були твори, складені у міжвоєнний період на честь полеглих провідників національно-визвольного руху С. Петлюри та Є. Коновальця.

*Ми пам'ятаєм Базар і Крути,
Кривавий Париж і Роттердам,
Де впали вірні сини Вкраїни,
Де впає Петлюра і Євген.
(«Возвеселімся всі разом нині»)*

*auflaufami, speckknedlami (...) i innemi dziwolągami, gdy na nie mamy polskie nazwy*¹⁷.

Dissłowa była przekonania, iż dla każdej kobiety są bardzo ważne wiadomości z dziedziny gospodarstwa domowego. Są one koniecznym uzupełnieniem jej wychowania i wykształcenia. Natomiast brak tych wiadomości – według Dissłowej stawał się niejednokrotnie ruiną zdrowia i mienia całej rodziny. Kobieta winna była prowadzić gospodarstwo domowe w sposób umiętny, czynić dom ciepłym ogniskiem, wokół którego miała się skupiać cała rodzina. Według Dissłowej rządy domowe źle sprawowane przez kobietę rozpraszały rodzinę, co więcej mogły one powodować domowe niesnaski, złe nałogi, a nawet upadek moralny i materialny.

Młoda panienka – kształcona w zaciszu domowym – miała zdecydowanie ułatwioną edukację. Podstawowymi umiejętnościami, jakie musiała zdobyć, były ładne i składne pisanie oraz rachunki w najprostszej formie. Wręcz wypadało, by na spacer zabierała ze sobą lekturę, najlepiej ocenioną przez mamę. Zalecano również by panienka nie czytała zbyt wiele, a na pewno już nie książki o tematyce medycznej (gdyż mogą zawierać wyrażenia nieodpowiednie dla młodej damy) oraz romanse (bo takowe budzą przecież namiętności). Zalecano raczej czytać bajki, przyzwoite powieści, mowy okolicznościowe i żywoty świętych. Natomiast jeśli chodzi o rachunki, panienka musiała się w praktyce zadowolić znajomością czterech działań: dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia. Zalecano również by panienka przeliczała wszystko na przykładach przydatnych później w gospodarstwie domowym: miarach, wagach, pensjach służby i przykładowym budżecie gospodarstwa domowego. Bardzo ważne było praktyczne kształcenie dziewczynki. Pomoc matce w obowiązkach pani domu była dla nastolatek wręcz pożądaną rozrywką. Właśnie rodzicielka miała czuwać nad „kobiecą” edukacją dorastającej córki. Od niej dziewczynka miała nauczyć się skromności, gospodarności, dobrych obyczajów, manier, tradycji i miłości dla bliźnich. W praktyce córka musiała jej towarzyszyć w wielu obowiązkach domowych, uczyć się pod czujnym okiem rodzicielki robótek, gotowania, rozplanowywania

¹⁷ M. Dissłowa, *Jak gotować: Praktyczny podręcznik kucharstwa*, s.20-87 (widoczny duży akcent na przywiązanie i rolę ojczystego kraju); M. Stawiak-Ososińska, op. cit. Całe dzieło stanowi próbę ukazania życia kobiet w pierwszej połowie XIX wieku. Ponadto przedstawia ideał kobiety tego okresu. Inspiracją dla Autorki owej książki były poradniki wydane w języku polskim w latach 1800-1863.

Nauka teoretyczna w szkole trwała 3 godz. tygodniowo, natomiast praktyczna 21 godz./tydzień:

*Nauka teoretyczna ma podać wiadomości z zakresu gospodarstwa domowego, higieny, nauki o pokarmach i środkach spożywczych, prowadzeniu ksiąg gospodarskich, a wreszcie pouczyć ma o pierwszej pomocy w nagłych wypadkach w domu i kuchni. Część praktyczna nauki ma obejmować: kucharstwo, pranie i prasowanie*¹⁴.

Dissłowa wielokrotnie w swoich pracach dotyczących dobrego wychowania Kobiet – „z dobrego domu”¹⁵ wyjaśnia, że obowiązkiem każdej „dobrze myślącej” kobiety jest zaznajomić się dokładnie z wiadomościami z dziedziny gospodarstwa domowego, zarówno w części teoretycznej, jak i praktycznej. Ma to bowiem w przyszłości zaowocować silnym i zahartowanym pokoleniem. Każda młoda niewiasta, chcąc podjąć się tego szczytnego dzieła „odtworzenia z gruzów wojennych i niewoli zdrowego i rządowego pokolenia”, musiała rozpocząć to dzieło od siebie, od przygotowania się w odpowiedni sposób do wielkości tegoż działania¹⁶.

Warto również dodać, iż Maria Dissłowa w swoich pracach podkreślała swoje przywiązanie do ojczystego kraju, a co za tym idzie dużą dozę patriotyzmu. Można to zauważyć po jej doborze słownictwa. Wielokrotnie akcentowała:

Wszystkie podręczniki (...) przeładowane są obcemi wyrazami, czego się w żadnym innym dziele naukowym nie spotyka. Wiele wyrazów, przez wiekowe używanie, uzyskało prawo, które trudno zmienić dzisiaj, jak niemieckie nazwy (...). Zmienić także nie można nazw potraw obcych narodów, jak befsztyk, sznycel, omlet; ale dla czego nasze rodzime potrawy nazywać mamy kochami, kuchenami,

¹⁴ *Dobra gospodyni. Pismo tygodniowe ilustrowane dla Polek*, Warszawa z dnia 5 czerwca 1908.

¹⁵ Miała być dobrą chrześcijanką i posłuszną córką, w przyszłości zaś roztropną kobietą, wierną małżonką oraz matką: czułą bez słabości, porządną i przewidującą. Zob.: M. Dissłowa, *Jak gotować: Praktyczny podręcznik kucharstwa*. Poznań 1928; M. Stawiak-Ososińska, *Ponętna, uległa, akurata... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*, Kraków 2010, passim. Rady zawarte w tego typu piśmiennictwie były swoistego rodzaju odpowiedzią na społeczne zapotrzebowanie. Zostały zamieszczane tu wszystkie możliwe porady dotyczące poprawnego zachowania się w towarzystwie.

¹⁶ Każda młoda panienka chciała się podobać i być akceptowana. Chęć podobania się miała zaowocować w przyszłości – zdobyciem ukochanego i wymarzonego męża. Innego rodzaju cele przyświecały natomiast kobietom dojrzałym, które sięgały po kodeksy obyczajowe. Mężatki szukały w nich rad, jak stworzyć szczęśliwą rodzinę, zapewnić sobie wierność i troskliwość ze strony męża, ponadto jak odpowiednio wychować dzieci. Jeżeli chodzi o gospodynie – w poradniku szukały one porad, jak stworzyć dobrze funkcjonujące gospodarstwo domowe. Zob.: M. Stawiak-Ososińska, op. cit., passim.

Злободенні різдвяні пісні були обов'язковим атрибутом обрядових колядувань на потреби церкви, «Просвіти», «Рідної школи» у 1930-ті роки. У створюваних тоді колядах домінувало звертання до Господа про ласку для України, сподівання омріяної волі, а нерідко, й відвертий заклик «свою славу Україну здобувати».

Перші антирежимні коляди, спрямовані проти більшовицького терору, з'явилися вже з початком радянської окупації 1939-1941 років:

*Ірод московський хтів нас обдурити,
Хтів червону зірку засвітити,
А нам її не треба,
Хочем світла із неба,
Хочем світла у наш край,
Так нам, Боже, помагай!*

(«Бог ся рождає»)

Подібні мотиви у колядці «Чи ви чули, любі браття». Цар Ірод, традиційне втілення зла в українському фольклорі, наділений тут епітетами «поганий», «мученик неситий». А узвичаєне колядкове звернення до Божої милості має за об'єкт не конкретного господаря та його родину, але цілу Україну. Можна припустити, що на перших етапах творення повстанських різдвяних пісень за основу бралися довоєнні патріотичні колядки. Текст записаної у Переволоці (Буцацький р-н) колядки «Дивная новина» збігається, в основному, з відомою перед 1939 роком переробкою «Возвеселімся всі разом нині». Проте доповнення давнішої колядки всього однією строфою робить її актуальною для учасників руху опору:

*Пісню рожденскую шлем всім братам;
Друзям в Сибірі, друзям в тюрмі.
Що терплять муки за святу ідею,
За самотійну неньку-Україну.*

Повстанські коляди розповсюджувалися і множилися в різних варіантах і версіях. Непоодинокі коляди мали по декілька текстових варіантів. Так, коляда «Нова радість стала» з повстанськими сюжетами відома, за підрахунками Г. Дем'яна, не менше, ніж у десяти зафіксованих варіантах, до того ж з різних регіонів України [1, с. 130]. У збірнику З. Лавришина наведені два варіанти і дві версії тексту повстанської коляди, яка виконувалася на мелодію коляди «Бог ся рождає». Усі вони, замість традиційного різдвяного сюжету, пропонують реалістичні замальовки з тогочасного стану поневоленої окупантами України і повідомлення про повстанську визвольну боротьбу. Тільки фрагментарні згадки в таких текстах

вказують на їх приуроченість до різдвяного колядування. Живо нагадує про нього перетекстовка рефрену: «тут ангели чудяться...», який у новій версії наповнений актуальним інформативним та агітаційно-закличним змістом:

*Рождество Христове в жалобі святкуєм,
господарям чесним новину звістуєм:
встань, народе, пробудись,
скинь кайдани, озовись,
недалеко вже той час,
бо вже воля кличе нас,
кличе нас усіх до мести,
щоб на багнетах принести
волю Україні, щастя й добробут* [4, с. 189].

Серед повстанських коляд найбільш численну тематичну групу складають твори про «сумний святий вечір». Чому відсутність одного або кількох членів родини напередодні Різдва спричинила появу великої кількості пісень? Причина у шанованому вкраїнському звичаї збиратися всією сім'єю в рідній хаті напередодні народження Спасителя. Споконвіку навіть для старців знаходилось місце біля родинного столу. Тому ненормальна ситуація, коли тисячі батьків, братів, синів зустрічали Святий вечір у тюрмах і таборах не могла не потрапити в поле зору народної пісенності.

Коляда «Сумний Святий вечір в сорок шостім році» побудована на мотивах смутку і плачу за родичами (батьками, братами), яких за партизанську діяльність сталінські сатрапи повідсилали в Сибір на багаторічне ув'язнення. Вона співалася на мелодію загальновідомої коляди «Нова радість стала». Ця коляда аж до 1990-х років зберігалася в пасивному репертуарі галицьких колядників-старожилів. Про цю коляду відомий український фольклорист Р. Кирчів писав наступне: «у 1940-х роках знущаннями над релігійними почуттями віруючих виникали і поширювалися тривожні оповідання і чутки про арешти, депортації з родинами відомих місцевих людей, переслідування священників, осквернення святинь тощо [2, с. 363-364]. Уже в Різдвяні свята 1940 року з'явилася і пішла в обіг колядка «Сумний Святий вечір в сороковім році, по всій нашій Україні плач на кождім кроці». Цей пісенний новотвір утвердився в колядному репертуарі і наступних років з відповідною зміною датування в тексті («в сорок першим», другим, третім і т.д.). В сюжеті пісні відповідно з її рухомою хронологічною прив'язкою нарощувалися й додаткові співзвучні з місцевими

анalfабетизму. Мłodzież gimnazjalna i uniwersytecka skupiała zatem się w organizacjach samokształceniowych, w tym również tajnych.

Lwów – będący od pierwszego rozbioru (1772 r.) pod władzą Austrii, jako stolica Galicji – w okresie zaborów był jednym z najważniejszych ośrodków nauki, oświaty i kultury polskiej.

W latach 1870–74 został repolonizowany Uniwersytet Lwowski, dzięki czemu osiągnął on wysoki poziom. Od 1896 r. dostęp do studiów wyższych uzyskały kobiety (z wyjątkiem wydziału prawa). Warto w tym miejscu poświęcić nieco więcej uwagi Marii Disslowej (ur. 1870 r., zm. 1936 r.), która również działała we Lwowie. Była publicystką, pedagogiem oraz wieloletnią autorką książek kucharskich. Ponadto sprawowała funkcję Dyrektorki Szkoły Gospodarstwa Domowego przy Miejskim Liceum Żeńskim im. Królowej Jadwigi we Lwowie¹¹.

Szkoła Gospodarstwa Domowego połączona z najwyższym zakładem żeńskim – czyli 8-klasową szkołą im. Królowej Jadwigi przetrwała do 1907 r. Była to jedyna szkoła w Galicji utrzymana z funduszy publicznych. Jeżeli chodzi o jej wnętrze, znajdowały się tam: kuchnia urządzona według najnowszych przepisów higieny oraz trzy pokoje na naukę teoretyczną i na kancelarię szkolną. Głównym celem, jaki obrała sobie Dyrektorka owej szkoły – Maria Dissłowa, było:

*teoretyczne i praktyczne przygotowanie do porządnego prowadzenia mieszczkańskiego domu, wdrażanie uczennic do porządku, czystości, punktualności i oszczędności, a głównie obznajamienie ich z zasadami higienicznego sporządzania prostych pokarmów dla zdrowych i chorych*¹².

Jak podkreślała sama Dissłowa:

*Wiadomości z dziedziny gospodarstwa domowego są dla każdej kobiety koniecznym uzupełnieniem jej wychowania i wykształcenia. Brak tych wiadomości staje się niejednokrotnie ruiną zdrowia i mienia całej rodziny. Rządy gospodarstwa domowego sprawuje niepodzielnie kobieta. Do niej należy utrzymanie porządku w mieszkaniu, bieliźnie, odzieży, żywienie rodziny, staranie się o jej zdrowie, wychowanie dzieci, zarząd nad służbą i budżet domowy*¹³.

¹¹ Szkoła została założona przez Radę miasta Lwowa w 1891 r. Zob.: *Dobra gospodyni. Pismo tygodniowe ilustrowane dla Polek*, Warszawa z dnia 5 czerwca 1908. (Miejska Szkoła Gospodarstwa Domowego przy Liceum żeńskim Imienia Królowej Jadwigi – wywiad Marii Disslowej. 5 czerwca 1908.)

¹² *Dobra gospodyni. Pismo tygodniowe ilustrowane dla Polek*, Warszawa z dnia 5 czerwca 1908.

¹³ *Dobra gospodyni. Pismo tygodniowe ilustrowane dla Polek*, Warszawa z dnia 5 czerwca 1908.

Słowackiego, później Alojzego Felińskiego. Jedynym cudzoziemcem był przybyły z Austrii profesor botaniki i zoologii, twórca krzemienieckiego ogrodu botanicznego Willibald Besser, od którego Czacki żądał, by przykładał się do nauki języka polskiego:

Wszystkie lekcye w naszych prowincjach dawane są po polsku dla powinności obywatelskiej przedłużenia mowy naddziadów (...). Codzień iakiekolwiek dzieło Polskie czytać proszę, i gdzie tylko można, mówić po polsku, nie uważając, czy początkowo będą błędy. Kto źle nie mówi, dobrze mówić nie będzie⁹

– pisał w specjalnej instrukcji dla niemieckojęzycznego pedagoga¹⁰. Profesorowie zobowiązani byli do stałego uzupełniania swego wykształcenia; w tym celu sprowadzano dla nich książki i czasopisma.

Młodzież pobierająca nauki pochodziła z różnych środowisk. W niższym gimnazjum spotykali się synowie najbogatszych rodzin szlacheckich i tzw. „szaraczki”. Na listach wychowanków były nazwiska mieszczańskie i chłopskie, polskie, ukraińskie i żydowskie. Najbiedniejsi mogli ubiegać się o stypendium. By uniknąć drażliwych sytuacji, proponowano, by nazwać ich „kadetami cywilnymi” rezygnując z określeń w rodzaju: „uczeń ubogi”.

Bardzo istotnym wydarzeniem było również sprowadzenie do Krzemieńca biblioteki Stanisława Augusta z Zamku Królewskiego w Warszawie. Można stwierdzić zatem, iż trzonem zbiorów gimnazjum była biblioteka królewska oraz zakupiony wraz z nią gabinet numizmatyczny, uzupełniany дарамі книг, рycin, minerałów i sprzętu. W 1834 r., w chwili likwidacji gimnazjum, Biblioteka Krzemieniecka liczyła trzydzieści cztery tysiące trzysta siedemdziesiąt osiem tomów.

Jednak nie tylko w zaborze rosyjskim możemy mówić o rozwijającej się polskiej kulturze, czy edukacji. W Galicji po uzyskaniu autonomii (1866 r.) powołano Radę Szkolną Krajową jako władzę zwierzchnią nad szkołami średnimi i ludowymi. Niestety z braku funduszy – szkoły średnie rozwijały się powoli. Ponadto konserwyzm reprezentacji ziemiańskiej w Radzie i zacofanie ekonomiczne sprawiły, że szkolnictwo, mimo początkowego rozwoju, nie zaspokajało potrzeb, a różnice programowe między szkołami wiejskimi i miejskimi sprzyjały utrzymywaniu się wysokiego poziomu

⁹ *Zbiór Rękopisów Czarłoryskich*, Nr 3444 [Raport Czackiego]; por.: M. Rolle, *Ateny Wołyńskie*, s. 39.

¹⁰ M. Danilewicz-Zielińska, *Próby przywołań. Biblioteka Więzi*, Warszawa 1992. Por.: A. Żukowska-Maziarska, *Liceum Krzemienieckie*, „Podkowiński Magazyn Kultury”, 2001/2002, nr 34.

подіями мотиви. Так творилися її варіанти, які набули широкого розповсюдження» [2, с. 236].

Детальний тематичний аналіз коляди робить львівський етнограф Г. Сокіл. Зокрема, вона стверджує: «досить часто ворожі сили намагалися порушити сам гармонійний спосіб життя української родини, зруйнувати її звичаї, обряди, культуру. Це добре видно з повстанської колядки «Сумний Святий вечір». Уже в самій назві звучать контрастні поняття «сумний» і «Святий вечір». Контраст – сум і плач замість радості й веселості підкреслює весь трагізм, всю гіркоту більшовицької неволі:

*Людей повбивали, села попалили,
більшовицькі дикі орди біди наробили.*

Трагічне тло, яке постає у конкретній ситуації, виступає як порушення, руйнація не просто ідеалу, а саме гармонійного: батьки, діти зустрічають Святий вечір у тюрмах, таборах:

*Тато на Сибірі, сестра у Берліні,
а брат пішов в партизанку,
щоб служити Україні* [5, с. 179].

Ряд колядок про сумні свята не торкається родинних нещасть, але виходить на узагальнене змалювання трагізму української ситуації. Центральним образом коляд стає персоніфікований образ неньки-України. Усталеними засобами поетизації описується, як «в кайдани кували, на хрест розпинали» покривджену Україну. Несподіваною розв'язкою твору є звертання Степана Бандери до Всевишнього з молитвою за український народ:

*А Степан Бандера на це споглядає,
Здоймив руки до Ісуса, Ісуса благає:*

– Ісусе мій милий, я Тебе благаю:

Поможи ми цю комуну вигнати із краю!

Наступна метафоризована картина втечі ворога («комуна тікала, ліси ся хилили») змінюється молитвою вдячності за народного оборонця «Бандеру-тата». Ім'я видатного політичного діяча українська людність ототожнювала зі сподіваннями довгожданої волі, благала Божого заступництва для нього:

Просим Тебе, Христе,

І Твого Ангела,

Щоб прожив на Україні

Провідник Степан Бандера.

(с. Возилів Бучацького району Терн. обл.)

У період активної збройної боротьби з окупантами виникла інша група колядок, змістовим стрижнем якої є заклик до опору

ворогам. Саме цей пласт антирежимного різдвяного фольклору пропагувався у 40-ві роки ХХ ст. зі сторінок підпільних видань.

Пісням даної групи властива двоступінчата композиція. Спочатку йде повідомлення про жорстокі безчинства, що діються на Вкраїні в час Різдва Христового. А опісля – благання Господа захистити народ. Партизанський переспів колядки «Бог ся рождає» навмисне протиставляє різдвяну радість у цілому світі жалібним настроям в Україні.

*Бог ся рождає по світі цілому,
Тільки Україна в жалобі сумному.*

Однак на противагу чорній жалобі, якою тішиться ворог, партизани впевнено заявляють: «Рождество Христове сьогодні святкуєм». Їхнє звернення з «новиною» до «чесних господарів» споріднене з партизанськими піснями-закликами, є свого роду відозвою до пригноблених.

Усвідомлення важливої ролі слова надихало повстанців на ризиковані акції різдвяних колядувань. Цінна вказівка на участь партизан в зимових обрядах у пісні «Ой там на Вкраїні». Саме з цією колядою приходили партизани у сільські хати в повоєнні часи, а місцева молодь, пристаючи до повстанців, вивчала їхній репертуар.

Описуючи злодіяння окупантів, народна уява не знаходила їм кращого еквівалента, як нашествя татарської орди:

*Бо навіть татари не робили того,
Щоб так мордувати цвіту молодого.*

У коляді «Ой там на Вкраїні» наявний формотворчий елемент старих коляд, так звана поколядь:

*Ми вже кінчаєм колядувати,
За цим словом будем вас поздоровляти:
Здоровим вас, діти, і батька, і неньку.
За злих нас не майте, хлопців молоденьких.*

Ремінісценції з відомого твору «По всьому світу стала новина» відчутні в однойменній повстанській колядці. Новина, про яку дізнався світ – народження УПА. А в стислій характеристиці «вождів» СРСР та Німеччини – визначення імперської сутності двох наддержав: «Гітлер – за Європу, Сталін – за свободу для українського народу». Помічники головних мучителів України ототожнюються з нечистою силою:

Обґрунтування отриманих результатів дослідження. На теренах Західного Поділля в активному репертуарі співаків перебуває шість повстанських коляд: «Сім'я засіла при столі», «Як зійшла на небі зірка», «Сумний Святий вечір», «На Вкраїні дзвонять

funkcjonujące w literaturze, będące synonimem Liceum Krzemienieckiego – czyli Ateny Wołyńskie – miały symbolizować wysoki poziom nauki i wychowania (także fizycznego). Do nauczania tańca, szermierki, jazdy konnej dyrektor Tadeusz Czacki powołał nauczycieli – specjalistów⁵. Nadzór higieniczny miał pełnić stały lekarz szkolny. Liceum Krzemienieckie było pierwszą w Polsce szkołą, w której wprowadzono wychowanie fizyczne do programu nauczania. W 1805 r. Jędrzej Śniadecki ogłosił w Wilnie sławną pracę *O fizycznym wychowaniu dzieci*, odzwierciedlającą postępowe (oświeceniowe i późniejsze) osiągnięcia europejskiej myśli pedagogicznej w tym zakresie, która do dziś zadziwia nowoczesnością, oraz naukowym podejściem szczególnie do spraw fizjologii i anatomii⁶.

Tadeusz Czacki chciał stworzyć w Krzemieńcu ośrodek na poziomie uniwersyteckim. Jego założeniem było wprowadzenie w życie starannego programu wychowawczego, opierającego się na wszechstronnym rozwoju uczniów w zakresie intelektualnym, kulturalnym, moralnym, a także obywatelskim:

W zakres wykładów wejść miały: języki klasyczne i nowożytne, literatura, historia i geografia, prawo, matematyka, fizyka, mechanika praktyczna, historia naturalna, botanika, chemia, dodatkowo nadto utworzyć pragnął Czacki (...) szkołę guwernantek⁷.

Umiejętnie dobierał grono profesorskie, zwłaszcza, że marzyło mu się przekształcenie w przyszłości gimnazjum w „akademię”. Sprowadził do Krzemieńca ośmiu wykładowców z Krakowa⁸, czterech – wśród nich Lelewela (choć na krótko) – z Wilna: Alojzego Osińskiego, Euzebiusza

⁵ M. Rolle, *Ateny Wołyńskie*, s. 16. Tadeusz Czacki sprowadził (...) do szkoły doświadczonych i znanych profesorów z akademii krakowskiej.

⁶ J. Śniadecki, *O fizycznym wychowaniu dzieci*, Gdańsk 1997, passim. Głównie przedstawił wizję programową nowej wersji wychowania. Ów program wychowawczy zaliczany jest dzisiaj do skarbcza literatury ogólnopedagogicznej. Autor wyraźnie wskazał różnicę, jaka występowała między praktyką życia i teorią naukową. Wychowanie fizyczne określał jako fundament każdej innej dziedziny wychowania, ponadto podkreślał, że zdrowie jest podstawą do osiągnięcia innych życiowych wartości. Śniadecki zalecał równość i jedność wychowania w odniesieniu do sfer umysłowej, moralnej, estetycznej i cielesnej. Por.: M. Demel, *Komentarze do rozprawy Jędrzeja Śniadeckiego O fizycznym wychowaniu dzieci. Wychowanie Fizyczne i Sport*, 1989, nr 3, s. 3-29.

⁷ *Zbiór Rękopisów Czarłtoryskich*, Nr 3443. (...) W odpowiedzi podpisanej 23 VIII 1811 r. przez Śniadeckiego, żąda uniwersytet dokładnej wiadomości o liczbie pensjonarek i profesorów, o rozkładzie nauk i wreszcie o wysokości pobieranych opłat. W seminarium pańskim, czyli szkole guwernantek w początkowym okresie przyjęto 24 kandydatki – w wieku 8-9 lat. Dziewczęta pochodziły z ubogich rodzin (...) poleconych przez marszałków szlachty. Zob. *Projekt urządzenia Seminarium guwernantek*, [Rękopis współcz. Ark. 9], *Korespondencja*, I, 391, II, 141. Por.: M. Rolle, *Ateny Wołyńskie*, s. 29.

⁸ M. Rolle, *Ateny Wołyńskie*, s. 16.

bowiem powstało Gimnazjum Wołyńskie, zwane też Liceum Krzemienieckim, Szkołą Czackiego, a nawet Atenami Wołyńskimi¹.

Edukacji na ziemiach polskich w okresie zaborów, szczególnie na wschodnich obszarach – towarzyszył bardzo trudny czas rzeczywistości społecznej i politycznej obszarów, na których przyszło jej funkcjonować. Niewątpliwie wycisnął on piętno na ówczesnym procesie dziejowym – utrata państwowości, ucisk narodowy, walka społeczeństwa polskiego o utrzymanie bytu narodowego. Aspiracje niepodległościowe określały warunki i treści polskiego ruchu społeczno-gospodarczego, politycznego i kulturalnego. Dlatego też tak istotnym wówczas czynnikiem rozwoju kultury była budowa i utrzymanie już istniejącego szkolnictwa. Wielu pedagogów epoki Oświecenia kontynuowało jej tradycje, zwłaszcza w zaborze rosyjskim, na terenie kuratorium wileńskiego, pozostającego pod zarządem ks. Adama Jerzego Czartoryskiego. Pracował on między innymi nad reformą szkolnictwa, której celem miało być podniesienie poziomu szkół na ziemiach kresowych. Ponadto objął również funkcję kuratora wileńskiego okręgu szkolnego.

Na mocy wydanego przez Cara Aleksandra I ukazu – w guberni wołyńskiej powstało gimnazjum² gubernialne podległe Uniwersytetowi Wileńskiemu. Osobą, której powierzono wprowadzenie tego planu w życie, był Tadeusz Czacki, a jego współpracownikiem został Hugo Kołłątaj³. Na siedzibę gimnazjum wybrano Krzemieniec⁴. Określenie

¹ Bibliografia Literatury Polskiej – Nowy Korbut. Warszawa, 1966, s. 366. Funkcja tej szkoły miała przede wszystkim skupiać się na edukacji elementarnej poprzez wykształcenie średnie, zawodowe, aż do półwyższego. Ponadto pełnić rolę ośrodka kulturalnego na południowo-wschodnich Kresach byłej Rzeczypospolitej. Otwarcie nastąpiło 7 października 1805 r. Bardziej szczegółowo na temat Liceum Krzemienieckiego, zob.: A. Szmyt, *Kulturotwórcza rola Liceum Krzemienieckiego na Kresach Południowo-Wschodnich*, w: *Myśl i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych*. T. 1: *Człowiek i wychowanie w perspektywie wieloletniej i wielokulturowej*, red. Kazimierz Szmyd, Ewa Barań-Baran, Elżbieta Dolata, Anna Śniegulska, Rzeszów, 2012, s. 363-381.

² Pierwotna nazwa szkoły, Gimnazjum Wołyńskie, obowiązywała do 1819 r., potem ranga placówki wzrosła, a jej nazwę zmieniono na Liceum Krzemienieckie. Już jako liceum szkoła mogła nadawać niższe tytuły naukowe. Zob.: M. Rolle, *Ateny Wołyńskie. Szkic z dziejów oświaty w Polsce*, Lwów 1923, s. 16-17.

³ T. Czacki, *O stanie jeneraln. oświec. gub. wołyńsk.* [Hugona Kołłątaja korespondencja, II, 241], wyd. Kojasiewicz, Kraków 1844, passim; M. Rolle, *Ateny Wołyńskie*, s. 21.(...) Tadeusz Czacki wezwał do pomocy w wielkiej wagi dziele – jakim było bezsprzecznie urządzenie gimnazjum wołyńskiego – reformatora krakowskiej akademii ks. Hugona Kołłątaja (...). Zob. także: J. Śniadecki, *Pisma rozmaite*, I, s. 107-108.

⁴ *Zbiór Rękopisów Czartoryskich*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Nr 3442, t. II [Szkoły Krzem. 1803-1808].

дзвони», «Христос ся рождає по світу цілому», «Чи ти чув, народе, ось таку новину?», в яких фігурують національно-патріотичні мотиви – мотиви боротьби місцевих жителів за волю і незалежність України. Такого роду коляди формують у колядників та їхніх слухачів національно-патріотичні почуття, любов до своєї Вітчизни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'ян Г. *Українські повстанські пісні 1940 – 2000 рр.* / Г. Дем'ян. – Львів, 2003. – 646 с.
2. Кирчів Р. *Двадцять століття в українському фольклорі* / Роман Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
3. Кирчів Р. *Українські колядки та щедрівки // Колядки та щедрівки.* – Київ, 1991. – С. 5-28.
4. *Пісні УПА* / [збір. і зредагував З. Лавришин]. – Львів ; Торонто : Літопис УПА, 1996-1997. – 556 с.
5. Сокіл Г. *Українські обхідні календарно-обрядові пісні: структура, функції, семантика* / Галина Сокіл. – Львів : Інститут народознавства НАН України. Відділ фольклористики, 2004. – 191 с.
6. Франко І. *Наші коляди* // Франко І. *Твори: у 50 томах.* – Т. 28. – К. : Наук. думка, 1980. – 340 с.

УДК 82.161.2

Дубровський Р. О.,
к. філологічних наук,
голова циклової комісії гуманітарних дисциплін
Кременецького педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНЕ В ЕСТЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ

Стаття присвячена проблемам співвідношення цінностей різних рівнів у поезії Галини Гордасевич, написаних в тоталітарну епоху. У публікації зосереджено увагу на національних та авторських особливостях манери письма. Розглянуто функціональні особливості національного як центрального елемента художньої картини світу поетеси.

Ключові слова: національне, універсальність, індивідуальний стиль, міфологічне мислення, стилізація.

The article is dedicated to the problem of the correlation of values of different levels in the poetry by Galyna Hordasevych in the totalitarian epoch. The publication focuses on the national and author's peculiarities of the writing manner. The article provides the functional peculiarities of national as a central element in the artistic world of the author's poetry.

Keywords: national, versatility, individual style, mythological thinking, stylization.

Постановка проблеми. Кожен літературний твір, який є продуктом авторської свідомості та творчого генія, так чи так вбирає у себе як національний, так і ширший загальнолюдський культурний досвід. Адже жоден письменник, до якої національної літератури б він не належав, наскільки б свідомо чи напівсвідомо не відсторонювався від зовнішніх впливів, усе ж черпає естетичні набутки попередніх поколінь. К. Г. Юнг у цьому контексті зауважує: «Переконання поета в абсолютній свободі своєї творчості, скоріше всього, просто ілюзія: він думає, ніби пливе, хоча насправді його несе невидима течія» [7, с. 324]. О. Бушмін справедливо відзначає: «Художня творчість, будучи індивідуальною за формою, є колективною за суттю. Твір будь-якого автора – результат не тільки його одноосібних зусиль, я й засвоєного ним досвіду попередників» [1, с. 36]. Таким чином, авторський художній твір поєднує у собі три важливих компоненти: 1) загальнолюдський; 2) національний; 3) індивідуальний.

Співвідношення між цими елементами є одними із диференціюючих факторів між літературними стилями, окремими жанрами і особливо – між ідіостілями конкретних авторів. Цей зв'язок є взаємним, оскільки з одного боку завдяки певній кореляції цих трьох чинників сформувалися літературні течії та напрямки, а з іншого – уже ці канонічні вимоги до стилів, жанрів тощо є тією силою, котра чинить тиск колективної історично формованої свідомості на індивідуальну свідомість автора.

Вивченню національного як елемента естетичної концепції поета присвячені праці О. Бушміна, Р. Гром'яка, М. Жулинського. Петро Іванишин у монографії «Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко» досліджує сутнісні ознаки художньо вираженого національного розуміння на основі вивчення літературної практики витлумачення національного сенсу способів людського існування в поезії названих авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проникнення загальнолюдського та національного в авторську свідомість, а отже, і у створений нею продукт – художній твір відбувається на двох рівнях: внутрішньому та зовнішньому. Перший реалізується через міф, фольклорні елементи, традиційне формальне оформлення літературного твору певного жанру, яке часто напівсвідомо використовує автор. Другий знаходить вираження у тексті через використання національних або ж загальнолюдських образів, символів, постановку національних або ж

Joanna Elżbieta Śliczyńska,
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
аспірантка Інституту історії і міжнародних відносин
Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині
(Республіка Польща)

ATENY WOŁYŃSKIE VERSUS XIX-WIECZNE WYCHOWANIE «PANIEŃ Z DOBREGO DOMU» NA PRZYKŁADZIE "DOBREJ GOSPODYNII.(...)» – MARII DISSŁOWEJ

A crucial factor in the development of culture and education in the territory of Poland during partition times – particularly in the east – was the construction and sustaining the already existing educational institutions. Undoubtedly, independence aspirations determined the conditions and contents of Polish socio-economic, political and cultural movement. A particularly accurate vision of the new version of upbringing, implemented and practised under Russian rules – in Krzemieniec Lyceum – was presented by J. Śniadecki in his literary work. Moreover, the issue of proper tuition, particularly when it comes to 'Maidens from Good Houses', was also emphasized in the educational system of Austrian partition area (especially rich in contents – good manners textbooks by Maria Dissłowa – a publicist, a pedagogue and the Principal of the Household Economy School at the Queen Jadwiga Municipal Lyceum for Maidens in Lvov).

Волинські Афіни і XIX – вічне виховання «Панянок з доброго дому» на прикладі «Доброї господині(...) Марії Діссльової

У статті йдеться про Школу домашнього господарства, яка діяла при міському жіночому Ліцеї імені королеви Ядвіги у Львові наприкінці XIX – початку XX століття. Директоркою у школі була Марія Діссльова – педагог, публіцист і авторка книг з кулінарії. Розкрито зміст навчання і виховання дівчат, яке базувалося на найкращих європейських зразках того часу.

W dobie dyskusji nad stanem i przyszłością reformy szkolnictwa, warto zwrócić uwagę na przeprowadzony swego rodzaju „eksperyment edukacyjny” w Rzeczypospolitej dokładnie 210 lat temu. Wówczas

аспекти національної ідентичності кожного українця на шляху утвердження української нації в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Багатогранність світогляду М. Вериківського, різноманітна тематика його робіт є невичерпним джерелом подальших наукових розвідок. Окрім того, зібрана М. Вериківським бібліотека вимагає окремого детального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балицький М. З джерел народної пісенності: 21 листопада виповнюється 100 років від дня народження відомого українського композитора, диригента, педагога і музикознавця Михайла Івановича Вериківського / М. Балицький // *Свобода*. – 1996. – № 25. – С. 4.
2. Вериківська І. Я не знаю чому «Наймичка» не йде в національній опері України / І. Вериківська // *Українська газета*. – 2008. – № 45. – С. 8.
3. Вериківські – укр. діячі культури: батько і дочка // *Митці України: Енциклопед. довідник*. – К., 1992. – С. 112.
4. Королюк А. Михайло Іванович Вериківський (1896 – 1962) / А. Королюк // *Корифеї української хорової культури ХХ ст.* – К., 1994. – С. 151-172.
5. Крем'янчанка Н. Є у Крем'янці школа мистецтва імені Михайла Вериківського: на сторіччя видатного укр. композитора / Н. Крем'янчанка // *Тернопілля: Регіон. річник*. – Тернопіль: Збруч, 1996. – С. 562 – 566.
6. Кузик В. Пісенна творчість М. Вериківського періоду Великої Вітчизняної війни / В. Кузик // *Українська радянська лірична пісня*. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 29-34.
7. Ліберний О. Мистецтво Вериківського звеличує нас: урочини з нагоди 100-річчя від дня народження композитора / О. Ліберний // *Свобода*. – 1996. – С. 8.
8. Смоляк О. Фольклорні засади у творчості маестро: 100 років від дня народження Михайла Вериківського / О. Смоляк // *Русалка Дністрова*. – 1996. – С. 11.
9. Татаринцева І. Кременецька мелодія: (Про М. Вериківського) / І. Татаринцева // *Свобода*. – 1998. – С. 6.
10. Торба О. Хорова творчість М. І. Вериківського в контексті національного стилістичного творення / О. Торба // *Михайло Іванович Вериківський. Погляд з дев'яностих*. – К., 1997. – 78 с.

загальнолюдських проблем.

Національне стає конкретним утіленням загальнолюдського. Те, що стало загальноприйнятим, витримавши перевірку часом, та є вартісним з аксіологічної точки зору, тобто сприяє культурному прогресу людства, можна віднести до загальнолюдських надбань. Загальнолюдське завжди є історично виправданим та доцільним з культурної чи матеріально-економічної точки зору. Воно наповнене соціальним змістом та важливістю.

Проблема співвідношення загальнолюдського та національного сягає кількох століть. Так, за Г. Гегелем, прогрес загальнолюдської культури й духовності здійснюється не інакше як через прогрес окремих народів, однак не усіх.

І. Кант також досліджував національне у контексті відчуття різними народами піднесеного та прекрасного. Так, четвертий розділ у його «Естетиці» має назву «Про національні характери, оскільки вони ґрунтуються на неоднаковому чутті піднесеного і прекрасного» [6, с. 112].

У другій половині ХХ століття, на яку, власне й припадає більша частина творчого шляху Галини Гордасевич, ситуація із взаємопроникненням культур складалася по-різному. Так, у Радянському Союзі з одного боку будувалося інтернаціональне суспільство, з іншого ж – у цьому поліетнічному хорі повинен був звучати один домінуючий голос, інші не мали права на повноцінне вираження свого національного «я», оскільки воно неодмінно трактувалося як «буржуазний націоналізм». Та все ж міжкультурна комунікація активно відбувалася, щоправда, у часи «холодної війни», коли «сталева завіса» відділяла країни радянського табору від західного світу, міжкультурний взаємозбагачувальний обмін із європейськими народами та Америкою, звичайно, був обмеженим. Із настанням «перебудови», а згодом і здобуттям Україною незалежності ситуація змінилася. Ці історичні події, які характеризують тісноту або ж навпаки труднощі у здійсненні міжкультурного діалогу, мають своїм наслідком збільшення або зменшення питомої ваги загальнолюдського у творчості митців. У першу чергу, це стосується внутрішнього рівня вияву цього поняття. Для прикладу, модернізм як загальнолюдський культурний здобуток не міг всесторонньо проникнути у творчість (принаймні, ту, яка виходила на-гора) якнайбільшої кількості митців у СРСР за правління М. Хрущова після розгрому ним модерністів. Тож політичний фактор у даному випадку також неодмінно слід враховувати. Однак на зовнішньому рівні, незважаючи на політичні чи економічні реалії (а саме вони, за К. Марксом, становлять

базис), загальнолюдське лишається практично недоторканим, адже насправді вічними як при капіталізмі, так і при соціалізмі лишаються проблеми добра і зла, кохання і зради, образ матері тощо.

Тож творчість Галини Гордасевич у різні періоди різняться як за співвідношенням загальнолюдського, національного та індивідуального, так і за якісним складом цих компонентів. Її перші літературні спроби припадають ще на 50-і роки ХХ століття, які були позначені попитом на поезію серед широких мас. ХХ з'їзд КПРС приніс певну лібералізацію соціально-культурного життя і спричинив зміни в мистецьких колах на рівні розуміння ролі творчої інтелігенції у розбудові радянського суспільства.

Національна патетика у творах цього періоду була досить обмеженою та прихованою, адже, як справедливо зауважує М. Жулинський, «ми, українці, жили в ідеократичній державі під космополітичною назвою СРСР, яка не лише ігнорувала, але свідомо заперечувала національну ідентифікацію» [5, с. 185].

Характерною особливістю, яка дозволяє віршам Галини Гордасевич увійти у загальноєвропейський і, зрештою, всесвітній естетичний контекст, є інтертекстуальність, яка практично ніколи не зводиться до сліпого наслідування, а реалізується на рівні інтерпретації подекуди зі значною стилізацією. Таким чином, поетеса «акліматизує» свої поезії у широкому світовому літературному просторі та одночасно надає світовим літературним реаліям етнічної колористики та знайомості звучання. Дуже часто у поетеси з'являються знайомі образи найвизначніших світових мистецьких творінь. Як правило, вони поєднуються із чимось із іншої концептосфери. Однак це майже завжди щось, пов'язане зі сферою почуттів та духовності: картини природи, які поетеса прагне піднести до рівня Абсолюту; людські переживання або ж пов'язані із ними періоди життя тощо. Аналіз збірки «Веселки на тротуарах» як єдиного цілого показав, що поетеса використовує своєрідний ефект «збільшувальної лінзи», переходячи від загального до інтимного. Так, спочатку переважає налаштування на аналіз вічних проблем, згодом відбувається перехід до слов'янського контексту, який поступово починає торкатися власне етнічної самоідентифікації, крізь призму якої уже видно Індивідуальність. Рух саме у такому, а не у зворотньому напрямку видається зрозумілим, адже інтернаціональний зміст (а часто інтернаціональність помітна лише на рівні формальному, крізь який просвічується якраз національна сутність) – перша вимога для того, щоб збірка пройшла цензуру та потрапила до читача, чого не сталося, наприклад, зі збіркою «Мажорна гама» Галини Гордасевич, яка мала стати першим

виплескуються у надривному молитовному екстазі. Скупі засоби виразності («Прийдіть, поклонімся», «Богородице, Діво») лише підкреслюють сконцентрованість та напруженість музичної мови композитора [10, с. 27].

«Митець, свідомий свого покликання», «талановитий заспівувач», «сівач краси і добра», «неспокійний лірик»... Можна б ще і ще продовжити ряд епітетів, якими нагороджували Михайла Івановича Вериківського за життя і з якими він поправу живе у пам'яті народу. Видатний композитор, диригент, педагог, учений, заслужений діяч мистецтв України, він увійшов в історію вітчизняної музичної культури як один з яскравих, самобутніх і активних її творців. М. Вериківський володів особливим почуттям причетності до глибинних джерел національного мистецтва [7, с. 8]. Він був першим у відкритті багатьох жанрів в українській класичній музиці.

Великий творчий та життєвий шлях, спілкування з видатними людьми, фундаментальні знання, безмежна відданість музиці – все це ставить Михайла Вериківського у число найкращих педагогів та композиторів України. Його твори – оригінальні, своєрідні, глибокі. Для кожного з них знаходив він особливу, неповторну музичну мову та стиль, які здаються єдино можливими, вірними й точними, ніби музика іншого звучання іншого характеру сюди й не підходить. І навіть відсутність інколи контрастних емоцій та яскраво вираженого темпераменту в деяких творах М. Вериківського не згладжує враження, а свідчить про його індивідуальні композиторські спрямування. Сила мистецтва Михайла Вериківського – у його глибині та народності, різноманітних виразових засобах, новизні мови [6, с. 28]. І в той самий час його новизна не має відношення до надуманої складності. М. Вериківський не робить новизну самоціллю, у нього все природно.

«Слухаєш солоспіви Михайла Вериківського й відчуваєш гармонію ясної, закінченої форми з тонким нюансуванням та глибоко продуманою концепцією: гарна мелодія тут гнучко наслідує кожне слово, чутливо відповідаючи поетичним пориванням: такої ніжної, святої, такої рідної, як ти, такої щирої, простої, вже, мабуть, більше не знайти. Таку не часто скинеш оком, такою тільки що марить....» [10, с. 6]. Отже, світоглядні погляди М. Вериківського носять яскраво виражений національний характер і апелюють до історичного минулого нашого народу, національної української культури, пісенної творчості, фольклорного матеріалу, звичаїв та традицій українського народу. Тому вивчення його творчого доробку дозволить відстежити провідні риси української ментальності,

творчому доробку митця посідають обробки народних пісень, хорові композиції. Саме в жанрі церковної музики були зроблені перші творчі спроби. Однією з важливих рис його музики є надзвичайна демократичність. Саме вона спричинила велику популярність багатьох його творів, оскільки робила їх близькими і зрозумілими слухачам. Досягти цього композиторів допомогло глибоке знання рідного фольклору. Вміла обробка народних пісень «Сусідко», «Ой учора із вечора», «Гей зі Львова», «На городі та все білі маки», «Ой дзвони дзвонять», «Котику сіренький» принесла йому велику популярність. М. Вериківський написав більше 120 обробок музичного фольклору.

Першою значною композицією Михайла Івановича, підґрунтям для якої були хори початку 20-х, стала ораторія «Дума про дівку-бранку Марусю Богуславку». У цьому творі відчутна справжня мистецька зрілість автора, він виступає як першовідкривач жанру національної ораторії, якого до нього не було в українській музиці. Використовуючи досягнення вітчизняної героїчної опери, композитор створив новий для України жанр, а найперше – його самобутній різновид, яким є ораторія-дума. Робота з народно-пісенним матеріалом привела М. Вериківського ще до одного етапного твору – оркестрової сюїти «Веснянки» з варіаційним розвитком народних мелодій. Її цінність полягає насамперед у тому, що їй судилося стати одним з перших національних оркестрових творів.

Світоглядні пошуки автора торкалися не тільки балетної («Пан Каньовський»), але й оперної творчості. Він написав шість опер, сюжети більшості з яких пов'язані з національною історією. Проте жодну не можна назвати історичною, оскільки в них переважає лірико-психологічне начало, зокрема, це камерні опери «Сотник», «Втікачі», «Будяк і Троянда». Загалом творчість М. Вериківського відзначається глибиною розкриття образів, сміливим використанням сучасних композиторських засобів, національним характером. Церковно-музичний доробок М. Вериківського залишається мало дослідженим. У духовних композиціях митця вражає глибина образів та сила втілення могутнього релігійного почуття, незвичне прочитання канонічних текстів. Невипадково він звертався переважно до співів всенічної, де більшість складають змінні піснеспіви. Сміливі ладіві зіставлення («Хваліте ім'я Господнє»), гармонічні ускладнення, використання різних типів поліфонії, що ними М. Вериківський майстерно володіє, оперування вільною метрикою й ритмікою – усі ці засоби спрямовані на відтворення глибоких драматичних переживань, що наче

виданням авторки. Проте, як видно із першої виданої збірки, поетеса усе ж не вдавалася до «паровозиків», які б витягнули усю книгу. Так, у неї немає жодного вірша, де б звучало слово «партія» із позитивною експресією чи возвеличувалися її досягнення.

Отже, у збірці спостерігаємо рух від загальнолюдського через етнічне й національне до глибоко інтимного. На думку поетеси, цивілізація – це рух уперед (у тому числі і культурний) усього суспільства, проте у ній обов'язково має лишатися місце для духовного і творчого розвитку кожної окремої людини як індивідуальності.

Інтертекстуальність – іще одна особливість донецького періоду творчості Галини Гордасевич. Уже в її першій збірці вчувається цілий хор голосів, творчу іскру яких доносить поетеса. Вона вільно володіла польською, білоруською, російською, чеською, словацькою і болгарською, добре знала англійську, латинську, італійську та іспанську мови та перекладала з них. Важливим набутком Гордасевич-перекладача є книга «Українка у світі». Що ж до першої збірки «Веселки на тротуарах», то у ній привертає увагу рецепція поетичних творів гуманістичного спрямування. Поетеса переосмислює творчий досвід багатьох письменників, обирає найцікавіші твори й дає власну художню інтерпретацію, подану як екстракт найціннішого в аналізованих творах.

Часто у поезіях Галини Гордасевич зустрічається синтез міфічних, фольклорних образів із образами реальних історичних постатей, що зробили помітний внесок у розвиток світової культури, а також образи із всесвітньо відомих літературних і не тільки творів. Для прикладу, у поезії «Тиша» для посилення образу серця, котре піклується про людей, поетеса вводить знаний усіма образ Данко із «Старої Ізергіль» М. Горького. У цьому ж вірші з'являється інший образ Джордано Бруно, спаленого на вогні у Римі на площі Квітів. Також багато разів у віршах поетеси з'являється образ синього птаха, що пов'язує їх пафос із пафосом відомої п'єси бельгійського драматурга Моріса Метерлінка.

Поступово від загальнолюдських мотивів письменниці переходить до мотивів слов'янських. Так, у багатьох поезіях прослідковується образ жар-птиці. Наприклад: «І всі побачили, що то була жар-птиця. / Довго люди за нею бігли» [2, с. 22].

Цей образ зустрічається у східнослов'янській народній творчості і є символом сонця, достатку та щастя.

Використовуючи ефект «збільшувальної лінзи», від слов'янського тла поетеса переходить до власне національного. Це

підтверджує уже вірш «Україно моя» [2], де подано поетичну сповідь ліричної героїні своїй країні та переживання за її долю. У наступній поетичній збірці під назвою «Наречена сонця» (1976) Галина Гордасевич продовжує дотримуватися обраної художньої лінії, однак тут усе помітнішим стає національне начало. Характерною особливістю віршів, які увійшли до книги, є поєднання загальнолюдського та власне українського як його частинки.

Також у збірці чимало фольклорних інтерпретацій та стилізацій під український фольклор. Поряд із образом-символом червоної калини з'являються й образи соняха, мальв, асоційовані з Україною. Наприклад: «Давня пісня проста, / Що мама співала, / Коли ще під серцем мене носила. / Про чисте поле, про синє море, / Про червону калину з темного луку, / Про силу молодецьку, що ворога зможе, / Про гірку материнську тугу» [3]. Поетеса вдається до фольклористичної стилізації, використовуючи сталі метафоричні епітети, які давно утвердилися в українській усній народній творчості. Образ матері, що зустрічається в багатьох віршах, надає їм широкого гуманістичного спрямування. Таким способом забезпечується зворотній рух: від національного до загальнолюдського. Таким чином Галина Гордасевич пропонує національний гуманістичний досвід для прийняття та засвоєння широким загалом можливих рецепієнтів.

Новаторством цієї збірки є використання народно-фольклорних мотивів у назвах («Казка про сонце», «Казка про три сестри», «Зіллячко копала...», «Балада про чотири вітри») та в епіграфах до віршів («Чи так ти тужиш за мною, / Як я за тобою?» [3, с. 54], «А козак не без долі, / А доля не без добра» [3, с. 56]).

Образ калини набирає усе більшої ваги, про що свідчить, зокрема, й останній вірш збірки «На калиновому мості», де лірична героїня асоціює калиновий міст із дорогою власного життя.

Збірка «Високе полум'я дня» (1980) органічно поєднана філософська та інтимна лірика і уже традиційно для Галини Гордасевич звучать «космічні» нотки, які виступають водночас у діалектичній єдності та опозиції до душевних ноток кожної людини та краси звичної для кожного природи.

Остання віршована збірка, яка належить до донецького періоду творчості Галини Гордасевич, має назву «Слід зірниць» (1986). Попри зв'язок із попередньою творчістю авторки вона відзначається багатьма стильовими новаторствами. До них, у першу чергу, можна віднести міфологічність та глибокий фольклоризм, застосовані уже не фрагментарно, а майже у кожному вірші. Фактично, ці дві ознаки складають містичне

цей період продовжує активну роботу по формуванню української хорової виконавської культури. Згодом М. Вериківський очолює Український національний хор, з честю замінивши на цій посаді видатного діяча світового хорового мистецтва О. Кошицю. В цей же час він активізує свою роботу з пропаганди хорового мистецтва і стає керівником хору-студії при товаристві ім. М. Леонтовича. Серед його учнів – заслужені артисти України М. Тараканов та Л. Ладалко, кандидати мистецтвознавства А. Мірошникова та М. Щоголь і багато інших, які теплим словом згадують свого Вчителя. Можемо впевнено говорити про «школу М. Вериківського», в якій життєво-практичні установки митця активно підтримують та продовжують розвивати його учні.

У роки навчання в консерваторії розкривається і науковий потенціал композитора. Журнал «Музика» друкує цілий ряд його статей, присвячених сучасному хоровому мистецтву, музично-теоретичному вихованню, творчості тогочасних українських композиторів. Відомий музикознавець Микола Грінченко, розпочавши у журналі «Музика» нову рубрику, присвячену українським композиторам, не випадково відкрив її статтю про Михайла Вериківського. Він зазначає, що, попри молодий вік композитора (29 років), написані ним твори засвідчили появу непересічної постаті у вітчизняній культурі. Викладаючи на кафедрі хорового диригування і композиції в Київській консерваторії, М. Вериківський багато працював як науковець, зокрема вивчав методику диригування та дослідження в галузі гармонії, що продовжила систему ладів Б. Яворського. Ці наукові праці залишилися не завершеними.

Подальша доля композитора нерозривно пов'язана з долею Київської консерваторії, де Михайло Іванович довгий час працював на факультеті хорового диригування, а згодом очолив кафедру хорового диригування, присвятивши свій талант та організаторські здібності вихованню нових поколінь діячів вітчизняної музичної культури. Консерваторія стала «початком шляху», що визначив подальшу долю композитора М. Вериківського в українському мистецькому просторі [3, с. 112]. Отже, цей навчальний заклад відіграв вирішальну роль у формуванні творчої постаті композитора, виховав та розкрив потаємні куточки його мистецької душі, подарувавши українській культурі одного з найяскравіших виразників національного художнього світобачення.

Творча діяльність М. Вериківського тривала більше сорока років і була різнобічною, хоча в ній помітно переважає вокальна музика, що є давньою традицією для України. Окреме місце в

зокрема думи, які впливають на структурування досить оригінальної форми та сильну психоемоційну складову твору. У цьому контексті світоглядні пошуки М. Вериківського тісно пов'язані з символічним світом Біблії, виділеним ще українським Сократом Г. Сковородою, де через складний образ, традиційний символ передаються внутрішні переживання, істинні почуття, вказуються шляхи розв'язання складних життєвих ситуацій тощо.

Опис героїчного минулого українського народу доповнюється обробкою українських народних пісень. Навчання у Київській консерваторії розкрило творчі можливості М. Вериківського, сформувало його світогляд, дало високопрофесійну освіту і вказало шлях його подальшого творчого становлення. Одним з перших творів, написаних композитором під час навчання у консерваторії, стали 10 обробок українських народних пісень, що відкривають його професійний доробок. Народна музика буде невичерпним джерелом творчого натхнення митця протягом всього його життєвого шляху. Найяскравіші і найвагоміші твори у різних музичних жанрах будуть пов'язані з народним мистецтвом. Таким чином, вивчаючи український національний фольклор, М. Вериківський відстежує риси національної ідентичності кожного українця – любов до музики та співів, практичну спрямованість життєвих установок на протидію їх теоретичному узагальненню, здатність до самопожертви тощо.

Під час навчання у Київській консерваторії окреслюється тематика хорів, жанрові та структурні особливості, характерні риси музичної мови композитора. Починається активна робота з художнім словом, відбір текстів для власних композицій. Світоглядні пошуки митця спрямовані на творчість провідних геніїв українського слова Т. Шевченка, В. Чумака, В. Самійленка, П. Тичини, Б. Грінченка та багато інших. У цей практично учнівський період композиторської діяльності М. Вериківського вражає його тонке відчуття слова в усіх його аспектах – від чисто вербального до глибини смислової символіки. Показовим можна вважати один з перших хорових творів, написаних у роки навчання в консерваторії, – «На майдані» на слова П. Тичини. Полотно, сповнене яскравої, драматичної, навіть театралізованої сили, яка підкреслюється сучасною колористичною і вишуканою гармонічною мовою.

Світоглядні пошуки митця знаходять вираження у руслі педагогічно-викладацької та наукової діяльності. М. Вериківський бере активну участь у створенні Народної консерваторії, згодом викладає на педагогічних курсах ім. Б. Грінченка, а також веде курс сольфеджіо в Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка. У

імпліцитне тло усієї книги. До них поетеса звертається як на жанровому рівні, так і на рівні образному, метафоричному тощо. Часто використовує й формальну стилізацію під народну пісню, думу, баладу, народні прикмети, використовуючи відповідні сталі епітети, рефрени, зменшувально-пестливі форми та інші засоби.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Літературознавець Роман Гром'як зазначає: «Збагачення художньо-образного розмаїття в сучасній поезії відбувається то за рахунок засвоєння традиційних мотивів світової і вітчизняної поезії, то завдяки переосмисленню фольклорної символіки, то на шляхах пошуку у вирі буднів, у плінні повсякденності бодай зернини буття, прояву непроминальних цінностей» [4, с. 31]. Можна стверджувати, що Галина Гордасевич послуговувалася усіма названими методами пошуку художніх орієнтирів. У її поетичному доробку радянського періоду гармонійно поєднуються загальнолюдське, національне (що було рідкістю на той час) та індивідуальне начала. Ці доміанти ідіостилію авторки зазнали значного розвитку у її подальшій творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушмин А. С. *Преемственность в развитии литературы* / А. С. Бушмин. – Л. : Наука, 1975. – 159 с.
2. Гордасевич Г. Л. *Веселки на тротуарах* / Галина Гордасевич. – К. : Радянський письменник, 1966. – 75 с.
3. Гордасевич Г. Л. *Наречена сонця* / Галина Гордасевич. – Донецьк : Донбас, 1976. – 63 с.
4. Гром'як Р. Т. *Культура. Політика. Інтелекція. Публіцистика літературознавця* / Роман Гром'як. – Тернопіль : Джура, 2009. – 400 с.
5. Жулинський М. Г. *Нація. Культура. Література: нац.-культ. міфи та ідейно-естет. пошуки укр. л-ри* / Микола Жулинський. – К. : Наук. думка, 2010. – 560 с.
6. Кант Іммануїл. *Естетика* / Іммануїл Кант / [пер. з нім. Б. Гавришкова]. – Львів : Аверс, 2007. – 360 с.
7. Юнг К. Г. *Сознание и бессознательное : сборник* / Карл Густав Юнг ; [пер. и научн. ред. А. А. Алексеева]. – СПб. – М. : Университетская книга ; АСТ, 1997. – 544 с.

УДК 811.161.2:371.3

Терп'як О. П.,
викладач циклової комісії гуманітарних дисциплін
Кременецького педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ НА УРОКАХ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ГУМАНІТАРНИХ КЛАСАХ ЛІЦЕЮ

У статті проведено короткий аналіз програм для шкіл з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю з погляду використання народознавчих матеріалів на уроках мови та запропоновано види вправ із розвитку зв'язного мовлення учнів.

Ключові слова: національний аспект вивчення української мови, народознавчий матеріал, зв'язне мовлення, види вправ.

The article reveals the brief analysis of programmes for schools with extended teaching of Ukrainian language, for humanitarium lyceums and grammar schools (high schools), which widely use nation study materials in language lessons. Different kinds of exercises for developing pupils' connected speech are proposed (exposed) in the article.

Key words: national aspect of Ukrainian language teaching, nation study material, connected speech, types of exercises.

Постановка проблеми. Питання формування національної свідомості учнів піднімалося багатьма вченими-лінгводидактами. На думку К. Д. Ушинського, учні повинні вчитися рідною для них мовою, а мовний матеріал учитель може дібрати із джерел народної творчості (прислів'я, приказки, опис фактів і явищ життя і побуту народу). Автор збірки «Запорожская старина» (1833-1838 рр.) І. І. Срезневський твердить, що мова і народ нерозривно пов'язані між собою, це – «неподільна одиниця». Матеріали збірки відомого вченого (історичні пісні та думи) відігравали важливу роль у вивченні української мови. Над проблемою навчання і виховання дітей рідною мовою працювали такі відомі вчені як С. Русова, І. Огієнко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Грушевський.

С. Русова у своїх працях зазначає, що провідним принципом виховання учнів має бути виховання на національних традиціях. Творчі здібності дітей повинні розвиватися на національному матеріалі тієї чи іншої місцевості, на художніх творах українських

рис творчості композитора, виправдовуючи сутність давно відомої тези: «Талановита людина – талановита в усьому».

Закінчивши училище, М. Вериківський стає на шлях здобуття професійної освіти. Восени 1914 року він вступає до класу контрабаса Ф. Воячека у новостворену Київську консерваторію, яка перебувала у фазі становлення, розбудови та формування власного музично-педагогічного стилю видатних композиторів-педагогів, діячів музичного мистецтва. У наступному році молодого митця забирають до армії. Лише у 1918 році М. Вериківський поновлюється у Київській консерваторії у класі спеціальної теорії музики Б. Яворського. Постать цього вченого є знаковою не тільки для формування світогляду М. Вериківського, а й для історії становлення української музичної культури загалом. Він був учителем таких видатних постатей, як М. Леонтович, П. Козицький, Г. Верьовка, А. Альшванг, С. Протопопов, Є. Скрипчинська та багатьох інших.

Світоглядні пошуки митця включають історичну тематику, відображення якої у творах було вороже прийнято з боку тогочасної влади, тому М. Вериківського звинуватили у надмірній творчій увазі до історичної проблематики. Після цього його звільнили від обов'язків керівника класу композиції. З того часу М. Вериківський працював професором та завідуючим кафедрою хорового диригування. У тогочасній пресі зазначалося: «Скрізь, де йде рух за українську музику, ми чуємо ім'я Вериківського, бо він найактивніший із сучасних композиторів» [4, с. 152]. Світоглядні погляди композитора носять національний характер: у них яскраво відображені трагічні моменти з історії українського народу, які слугують уроком мужності, рішучості та героїчної боротьби у процесі розбудови та становлення української держави для сучасних поколінь.

Особливо невдоволеним був критик В. Костенко. Він звинувачував М. Вериківського у «захопленні абсолютною красою музики», а також у тому, що «занадто м'які риси його ліризму в хорових творах не відповідають революційному змістові та мало нагадують залізний характер нашого віку» [2, с. 8]. Загальноісторична народна тема композиції потребувала і відповідного музичного втілення. Автор трансформує український музичний фольклор з позицій тогочасного, новаторського напрямку, де немає «прямих» виходів на українську народну мелодику, однак повно і глибоко розкривається національне світобачення, мислення, образність українського фольклору. Народно-епічні літературні витоки вокально-симфонічної поеми зумовлюють

формується за двома стильовими напрямками: традиційним і новаторським. Незважаючи на велику роль особистості М. Вериківського в історії вітчизняного мистецтва та попри те, що в багатьох музичних жанрах він виступив першовідкривачем, його спадщина й дотепер лишається мало дослідженою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світоглядні установки М. Вериківського включають оригінальні знання про світ музики, її жанрове різноманіття, а також програму життєдіяльності щодо реалізації, зміни та перетворення світу національної культури українського народу. Все своє свідоме життя М. Вериківський відчував величезний потяг до музики, тому її вивчення почав ще з юних літ. Це явище не було випадковим, оскільки майбутній композитор народився у місті Кременці (Тернопільської області), славному своєю історією та самобутнім музичним фольклором. Народження М. Вериківського у цьому красивому місті Західної України справило надзвичайно великий вплив на його творчий світогляд. Кременець – місто надзвичайно цікаве, з багатою історичною та культурною минувиною. Народні легенди, повір'я, обряди, традиції викликали інтерес М. Вериківського до історії України.

Михайло Іванович походив із багатодітної родини. Його батько був міщанином. Мати – неписьменна, дуже емоційна. Вона знала багато народних пісень. Перша спроба юного митця долучитися до професійного музичного мистецтва відбулася в дев'ятирічному віці у початковій школі, коли йому довірили керувати учнівським хором. М. Вериківський прославився тим, що коли священик виїжджав на Великдень по селах, то залишав його як регента. Хлопчика ставили на стілець, і він диригував хором. Народна пісня супроводжувала композитора все життя і постійно була натхненником, джерелом і тим досконалим зразком високого мистецтва, який спонукав митця до все нових вершин у творчості.

Навчаючись у Кременецькому комерційному училищі, М. Вериківський знайомиться з класичною школою оволодіння музичними знаннями і водночас продовжує вивчення світової хорової спадщини в архієрейському хорі. Світоглядні пошуки М. Вериківського прикуті до музики, яка стає його життєвим покликанням, оскільки завдяки їй він повністю розкриває себе, грані своїх життєвих поривів. У цей період юний митець робить перші спроби у композиції. Перелік назв творів свідчить про те, що юний автор починає пошук свого мистецького шляху в найрізноманітніших жанрах, що згодом і буде однією з прикметних

письменників і зразках усної народної творчості. С. Русова наголошувала, що виховувати дітей та розвивати їх мовлення потрібно «у згоді з народними звичаями, з родинними нахилами, з індивідуальними змаганнями самої дитини». Також науковець пропонує «єднати народне, національне, фольклорне із загальнокультурним і давати щось естетичне, прекрасне, веселе», говорить про проведення українських національних свят. Вважаємо, що висловлена сентенція буде правильною і для уроків розвитку зв'язного мовлення. Адже суто національне, «український дух», за словами С. Русової, має втілюватись у творчу діяльність учнів на різних заняттях [7, с. 39].

Питання розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови викладено у низці праць В. Сухомлинського («Серце віддаю дітям», «Слово рідної мови», «Рідне слово», «Слово про слово» та ін.). Учений виокремлює принцип національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини і навчання її рідної мови.

На сьогодні багато вчених-лінгводидактів також підтримують ідею посилення національного аспекту в змісті мовного матеріалу на уроках української мови. Тому в програмі для шкіл з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю зазначається, що на уроках української мови потрібно використовувати елементи народознавства, пов'язані з історією, культурою, звичаями і побутом українського народу.

Мета нашого наукового повідомлення полягає в короткому аналізі національного аспекту вказаної програми при вивченні української мови та доведенні доцільності використання українознавчого матеріалу на уроках розвитку зв'язного мовлення в гуманітарних класах ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю «Рідна мова» (8-11 класи), В. Тихоша, робить акцент на розширенні функцій державної мови, творенні україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, що сприятиме поверненню українців у щоденному побутовому спілкуванні до відродження традиційної народної культури [6, с. 14]. Науковець визначає ряд завдань, з яких виокремлюємо формування національно-мовної свідомості і духовності учнів, навчання учнів пізнавати за словами й граматичними формами національне світосприймання, ментальність українського народу.

Дослідниця зазначає, що у змісті мовного матеріалу повинен

бути посилений національний аспект шляхом добору текстового матеріалу, що відображає загальнолюдські духовні цінності – любов до людини, доброту, милосердя та ін., елементи українознавства, пов'язані з історією, культурою, звичаями і побутом українського народу.

Зміст програми диференційовано на чотири взаємопов'язані змістові лінії: мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльнісну. В основу мовної змістової лінії покладено положення освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Однак вона значно поширюється розділами із загального мовознавства, зокрема передбачено ознайомлення старшокласників з поняттями української національної мови, відомостями про писемну та усну форму літературної мови, колоритно-стильовими різновидами мовлення, поглядами на культуру мовлення видатних учених, громадських діячів, письменників та ін. Це сприятиме усвідомленню природи й суті мови як суспільного явища та позитивно позначиться на національно-патріотичному вихованні ліцеїстів. Мовленнєва змістова лінія передбачає роботу над формуванням в учнів сприйняття усного та писемного мовлення, відтворення та самостійної побудови висловлювань різних жанрів та форм. Домінування комунікативного лінгводидактичного принципу навчання рідної мови є однією з умов формування мовленнєвої компетенції ліцеїстів. Важливе місце виділено у програмі самостійній соціокультурній змістовій лінії, яка становить перелік культурологічних тем, що орієнтують вчителів на добір відповідних текстів, які знайомлять учнів з історією, звичаями і традиціями, духовними скарбами і видатними особами рідного народу, із загальнолюдськими моральними нормами у певній системі. У вправах важливе місце відводиться етнокультурознавчому компоненту, представлена система тем: національне – загальнолюдське, духовна спадщина народу і людства, краса в природі і людині, в мистецтві і мові.

В. Тихоша наголошує на важливості того, щоб слово для ліцеїстів та гімназистів було не просто мовним знаком-символом, а й знаком-темою, добіркою певних культурологічних відомостей про національну культуру, духовність, ментальність народу. Учні повинні сприймати поняття «оберіг», «тризуб», «ненька», «рушник», «калина» та ін. не просто як слова на позначення конкретних предметів, а як слова-знаки національної культури. Діяльнісна змістова лінія має суто процесуальний характер. Вона реалізується через систему вправ комплексного характеру, що забезпечує

національної культури у найбільш складний та внутрішньо суперечливий час. Багатовекторна діяльність М. Вериківського у період становлення сучасної української музики відповідала тогочасним загальноісторичним принципам розвитку світового, зокрема європейського, музичного процесу. Дослідження його світоглядних установок дозволить розкрити багатогранність творчої спадщини нашого земляка, виокремити риси національної ідентичності українського народу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проаналізовану літературу варто поділити на дві великі групи. Перша включає творчу спадщину композитора загалом і служить фактологічним матеріалом для дослідження, друга – праці науковців, в яких розкрито окремі аспекти творчості композитора, його життєво-практичні настанови.

Величезна музична спадщина митця охоплює практично всі відомі жанри – від камерних до музично-театральних, які включають сценічні твори: опери («Діла небесні», «Сотник», «Наймичка», «Слава»); музичні комедії («Вій»); балет («Пан Каньовський»); симфонічні твори (ораторія «Дума про дівку-бранку Марусю Богуславку»; симфонічна сюїта «Веснянки»; кантата «Гнів слов'ян»; драматична симфонічна поема «Петро Конашевич-Сагайдачний»). Окрім того, композитор написав понад 60 камерно-вокальних творів, близько 100 пісень для дітей, зокрема відома його мелодія «Котику сіренький», близько 100 обробок українських авторських народних пісень для різних виконавців, романси, музику до кінофільмів («Устим Кармелюк», «Назар Стодоля»), опрацьовував фольклор. Відомими є збірки обробок М. Вериківського «10 українських народних пісень», «26 волинських народних пісень», «П'ять українських народних пісень», «10 пісень Закарпатської України», «Холмська» та «Закарпатська» сюїти, веснянковий цикл «Кровавеє колесо» або цикл «Пісні різних народів».

Друга група опрацьованої літератури містить праці науковців, мистецтвознавців, істориків, дослідників творчості композитора. До них належать дочки композитора І. Вериківська та О. Вериківська, А. Королюк, О. Смоляк, І. Татаринцева, О. Торба та інші. Як зазначає музикознавець О. Торба, розмаїття жанрово-стильових засад хорової музики М. Вериківського вражає, однак у хоровому доробку композитора можна виокремити шість груп: 1) крупні жанри; 2) хорові мініатюри або хорові п'єси; 3) обробки народних пісень; 4) духовна музика; 5) хорові сцени з опер; 6) дитяча музика [10, с. 55]. Таке жанрове розмаїття хорової музики досить органічно

УДК 78.071.1

Мороз О. В.,

к. філос. наук, старший викладач кафедри
української філології та суспільних дисциплін
КОГПА ім. Тараса Шевченка

СВІТОГЛЯДНІ ПОГЛЯДИ КРЕМЕНЧАНИНА МИХАЙЛА ВЕРИКІВСЬКОГО

Проаналізовано світоглядно-творчі пошуки видатного композитора-кременчанина, диригента, заслуженого діяча мистецтв України Михайла Івановича Вериківського у контексті розгляду його творчого доробку і життєво-практичних установок.

Ключові слова: світоглядні погляди, композитор, диригент, опера, кантата, оркестрова сюїта, ораторія-дума, романс, хорове диригування.

Outlook views of kremenets outstanding composer, conductor, honored artist of Ukraine Mikhail Ivanovich Verykivsky in the context of his life and creative works are analyzed.

Keywords: outlook views, composer, conductor, an opera, cantata, an orchestral suite, an oratorio-duma, romans, choral conducting.

Постановка проблеми. Вивчення та удосконалення культурного життя неодмінно веде до спроб віднайти витoki фольклорної творчості, етнічної культури, українських народних пісень тощо. Це дозволить краще усвідомити культурно-етнічні особливості свого народу, розкрити істинну сутність свого внутрішнього Я. Видатний український філософ Д. Чижевський вважає, що характеристику національного типу можна здійснити трьома шляхами: досліджуючи народну творчість, через вивчення найбільш яскравих епох в історії народу, шляхом аналізу творчості його видатних представників. У цьому контексті вивчення світоглядно-творчих пошуків кременчан мистецького життя та культури минулих століть відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки репрезентує культурно-історичні, соціальні та економічні виміри національної ідентичності українського народу.

До таких «заспівувачів» української пісенної творчості належить Михайло Іванович Вериківський, постать якого є знаковою для української музичної культури. Композитор, педагог, диригент, громадський діяч та музичний критик – неповний перелік аспектів його багатогранної діяльності на ниві розбудови української

цілеспрямоване набуття учнями досвіду творчої діяльності.

Таким чином, проаналізувавши програму, бачимо, що автор відводить важливе місце народознавчому аспекту при навчанні рідної мови, радить використовувати українознавчий матеріал послідовно на кожному уроці, щоб ознайомлювати учнів із звичаями, традиціями, побутом нашого народу. На нашу думку, уроки розвитку зв'язного мовлення якраз співпадають із метою впровадження народознавчої теми у процес навчання рідної мови. Адже саме на уроках розвитку мовлення ліцеїсти сприймають матеріал, аналізують його, продукують власні висловлювання і мають змогу застосовувати нову інформацію у повсякденному житті. Оскільки наше наукове дослідження націлене на формування креативного писемного мовлення ліцеїстів, нас цікавить питання писемної творчості учнів та використання народознавчого матеріалу на уроках зв'язного мовлення в гуманітарних класах ліцеїв.

Зв'язне мовлення у методиці розглядається як особлива галузь роботи з розвитку мовлення – процес говоріння, діяльність мовця, текст, висловлювання. У методичній науці вже сформувалася певна система проблем у дослідженні розвитку мовлення (М. Рибникова, Т. Ладиженська, І. Синиця, С. Чавдаров, А. Богуш, О. Біляєв, В. Мельничайко, О. Глазова, Г. Шелехова, Т. Донченко, Г. Дідук М. Пентилук, П. Кордун та ін.). Учителі й тепер користуються посібниками Д. Кравчука «Творча робота з української мови в IV-VIII класах», М. Стельмаховича «Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах», В. Мельничайка «Творчі роботи на уроках української мови» тощо.

Основною одиницею мовлення є розгорнуте зв'язне висловлювання, текст. Методисти розглядають його як мовленнєву діяльність учня і як результат цієї діяльності. У школах одним із традиційних видів роботи з розвитку зв'язного мовлення є переказ. Цей вид роботи, будучи засобом навчання і перевірки знань та вмінь, дає змогу одночасно оцінити рівень мовної, мовленнєвої й комунікативної компетенції. З погляду психології мовлення переказ – це два взаємопов'язаних мовленнєво-мислительних процеси: сприймання мовлення і його відтворення, що відповідає двом видам мовленнєвої діяльності – слуханню і письму. Від умінь слухати залежить смислове сприйняття почутого, а від умінь писати – створення грамотного мовленнєвого твору. Цінність переказу полягає у тому, що це вправа, яка створює ідеальні умови для тренування мовленнєвих і мисленнєвих механізмів в умовах взаємозв'язаного навчання всіх основних видів комунікативної

діяльності. Значення переказів полягає у тому, що вони розвивають пам'ять учнів: вони змушені запам'ятати текст і мовні засоби у ньому, завдяки чому активізовується й зміцнюється механізм пам'яті. Працюючи над переказами різних текстів, учні збагачуються чудовими зразками висловлювань, засвоюють правила побудови текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення. У процесі роботи над переказом збагачується мовний запас учнів, розвивається вміння вживати слова в точному їх значенні й користуватися різноманітними засобами мови для вираження певного змісту.

У методиці переказ розглядається як практичний метод навчання, що розрахований на довільне засвоєння фактів мови і мислення, на засвоєння зразкової української мови. Існує й певна класифікація переказів як виду вправ:

- за поставленою метою розрізняють навчальні та контрольні перекази;
- за типом мовлення – описи, роздуми, розповіді;
- за докладністю передачі змісту – повні (докладні) і короткі (стислі), близькі до тексту і «вільні», вибіркові, з перебудовою тексту та творчими домислами, перекази-переклади;
- за місцем виконання – класні й домашні [5, с. 146].

При написанні переказів важливо забезпечити поступовість у наростанні труднощів, посиленні ролі самостійності учнів, урізноманітненні їх видів. Саме для розвитку креативних здібностей учнів ми вважаємо за потрібне використовувати перекази із творчим завданням, із перебудовою тексту та творчими домислами. Відповідно до теми нашої статті ми підібрали текст народознавчого характеру, який можна використовувати на уроках розвитку зв'язного мовлення. Для переказу із творчим завданням радимо текст, який несе додаткову інформацію для уже відомої. На нашу думку, це дасть змогу ліцеїстам проаналізувати новий матеріал і при написанні власного висловлювання використати відомий.

Текст.

Шануй одержину, а люди – тебе

В усі часи оберегом для людини був одяг. Він прикривав не лише від холоду, а й від недоброго ока.

Раніше вишивалися комір сорочки, низ і манжети рукавів. Таким чином, вишивка ніби обрамляла тіло людини й захищала її від зла. Це ж стосується головного убору: для дівчат вінок, жінок – хустка, очіпок, намітка. За давніх часів люди уявляли світ у трьох вимірах. Верхній світ – небесний, світ богів. І головний убір ставав наче посередником між людиною та вищим світом.

РОЗДІЛ II.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРИСТИКИ ОЧИМА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

7. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – 5-е изд., доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 200 с.

8. Социология: энциклопедия / [сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко]. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. – 1312 с.

Відомо, що зображення кола – це магічний знак, оберіг, символ сонця. Начільну пов'язку – стрічку, що служила оберегом і символізувала сонячний диск, дівчата носили з найдавніших часів.

Оберегом від зла був віночок, що плели дівчата. У повному українському вінку було дванадцять квітів, кожна з яких була символом: безсмертник – символ здоров'я, деревій – нескореності, барвінок – життя та безсмертя людської душі, цвіт вишні та яблуні – символ материнської відданості, лю-бисток та волошка – вірності в коханні, ромашка – дівочої чистоти та цноти, ружа, мальва та півонія – віри, надії та любові, хміль (вусики) – гнучкості та розуму.

До віночка в'язали кольорові стрічки. Посередині світло-коричнева стрічка – символ землі-матінки, зліва та справа дві жовті – символ сонця, світло-зелена й темна – символи живої природи, краси та юності, далі йдуть синя та блакитна – символи неба й води; потім з одного боку оранжева – символ хлібу, з іншого фіолетова – символ розуму, малинова – символ щирості та рожева – символ багатства; по краях вінка в'язали білі стрічки – символ чистоти, на лівій внизу вишивали сонце, на правій – місяць.

Вінок недаремно є одним з основних образів, що фігурують у зразках народної творчості. З ним дівчата ворожили, пускаючи його за водою й т. ін. Він був постійним атрибутом святкового одягу, особливо це стосується весілля.

Як уже зазначалося, магічним знаком-оберегом ще задовго до християнства був хрест. Він уважався символом чотирьох сторін світу – сходу, заходу, півночі та півдня. Намагаючись захистити себе з усіх боків від зла, хвороб, нечистої сили, наносили знак хреста на денце капелюха (на Поділлі), вишивали на крисах (на Львівщині).

А дівчата пришивали до гільця вовняні кульки спереду, ззаду та з обох боків, що теж служило знаком хреста та оберігало з чотирьох боків.

Оберегом був у давнину і пасок. Про це свідчить обряд «зв'язування пояса» для хлопчиків, які досягли трьох років. Недаремно ж дуже часто зустрічаємо й у Біблії нагадування Ісуса своїм учням, щоб «рамена їхні були підперезані».

А про людину, яка поводить не так, як слід, негідно, у народі кажуть: «Він зовсім розперезався».

Л. В. Скуратівський
(320 слів)

Творче завдання: доповнити переказ міркуваннями про те,

яку роль відіграє оберіг для українця. Що з побуту наших предків хотілося б вам повернути?

Ми вважаємо, що прислів'я, приказки, народні прикмети, уривки історичних пісень, дум, переказів можуть стати епіграфами до учнівських творів. А це ще один урок розвитку зв'язного мовлення ліцеїстів. Питання учнівської творчості цікавило і досі цікавить багатьох науковців. Твір старшокласника – результат роботи усіх вчителів-словесників: він потребує багатьох умінь учня, набутих упродовж навчання мовленнєвої діяльності на всіх етапах, починаючи від молодшого шкільного віку.

Найважливішим першоджерелом творчості як самоутвердження особистості є слово. І творча наснага, яка переживається в дитинстві, починається з того, що слово як духовний скарб особистості стає будівельним матеріалом, з якого дитина щось творить. Твір, казка – сфера творчості, в якій дитина утверджує свої здібності, пізнає себе, переживає перше почуття гордості з того, що щось творить.

Шкільна творчість починається зі слова. На думку великого педагога В. О. Сухомлинського, дитячі твори – це результат великої роботи. Треба піти з учнями до живого джерела думки і слова, домогтися, щоб уявлення про предмет, явище навколишнього світу увійшло через слово не тільки у свідомість дитини, а і в її душу і серце. Завдяки цьому діти стають більш чутливими до слова і краси.

Учений визначив чітку систему творчих робіт різних видів (твори-мініатюри, казки, твори-розповіді, твори-описи, твори-роздуми). Він приділяв велику увагу опису природи, спостереженням, творам за картиною, що вимагали роздумів, уміння змістовно й образно викладати думки, вчив дітей висловлювати свої міркування, думати, творити [9, с. 342].

Народна мудрість – невичерпне джерело народної моралі, духовності наших предків, тому прислів'я і приказки є чіткою, влучно сформованою темою для написання творів-роздумів. Адже це ще один різновид творчої роботи учня, який вимагає осмислення поставленої проблеми, пошуку причини і наслідків, формулювання тез і їх доведення.

Пропонуємо орієнтовні теми творів: «Без вітру і листя не ворухиться», «У біді чоловік розумнішає», «Велика хмара, та малий дощ», «Гни тоді, як іще дубок, а не тоді, як уже кілком стане», «Не той друг, що медом маже, а той, що правду каже», «Лісу без вовка не буває».

ознакою. О. Бочковський теж дотримувався погляду, що релігія не є об'єктивною ознакою нації, однак, «не підлягає сумніву, що в процесі не тільки етно-, а й націогенези вона є активним чинником» [3, с. 158].

Згідно з концепцією О. Бочковського, світові релігії стають чинниками націогенезу тією мірою, у якій під впливом процесів національного пробудження набувають національного змісту. Нові держави майже скрізь у тій чи іншій формі перевели націоналізацію церкви. Одним з перших кроків самостійної України було здійснення церковної автокефалії» [3, с. 156].

Із вищесказаного можна резюмувати наступне. Націогенетичний вплив релігії детермінований різними обставинами, зокрема суспільно-політичними умовами буття певного народу й насамперед процесами становлення нації загалом та окремої особистості зокрема.

Процеси, які нині відбуваються в релігійному житті України, зокрема поширення тих течій, які не мають стосунку до українського культурного ґрунту, ставлять і перед громадськістю, і перед науковцями питання надзвичайної важливості: нові релігійні рухи слугуватимуть цілісності українського соціуму чи стануть чинником його дезінтеграції?

Висновки і перспективи подальшого дослідження. З огляду на викладене вище, можна стверджувати, що процес соціалізації особистості є досить складним і багатоаспектним та відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Релігія, будучи мікрофактором соціалізації особистості, відіграє вагомий роль у процесі входження індивіда у соціум загалом, певну етнічну групу зокрема та, в залежності від масовості і якості впливу, стає чинником етноінтеграції і націєтворення.

Перспективними вбачаємо подальші дослідження щодо впливу сучасних релігійних організацій на етносвідомість українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Бочковський О. Вступ до націології / О. Бочковський. – К. : Генеза, 1998. – 144 с.
3. Бочковський О. Вступ до націології : курс лекцій / О. Бочковський // Українська господарська академія. – Подєбради, 1934. – 202 с.
4. Грушевський М. Історія української літератури : [в 6 т., 9 кн.]. – Т. 4. – Кн. 2. / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.
5. Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. Посібник / Г.В. Дворецька. – Вид. 2-ге, перероб. і доповн. – К.: КНЕУ, 2001. – 472 с.
6. Лаппо В.І. Етнічна соціалізація в європейському контексті сучасної педагогіки / В.І. Лаппо. – К. : Вища шк., 2006. – 387 с.

утворюють. Духовно-культурне життя сучасної України є яскравим свідченням інтегруючої та дезінтегруючої ролі релігії.

У цьому контексті доречно апелювати до вчених, що досліджували взаємозв'язок релігійного та національного аспектів життя людини.

Зокрема, Бочковський стверджує, що нація – це суспільно-історична спільнота, найістотнішою ознакою якої є національна свідомість. Якщо народ є витвором не лише історичного, а й природного процесу, то нація – вияв культурно-історичного процесу. Якщо народ є етнічною спільнотою, то нація – соціальне утворення. Вона постає як результат тих суспільних зрушень, у процесі яких долаються соціальні, політичні, господарські перешкоди між різними суспільними групами. А тому нація – це єдність, яка себе усвідомлює. За О. Бочковським, свою визначеність релігія здобуває, передусім, як вияв певної культури. Саме тому «в релігійних почуттях уже підсвідомо криються зачатки майбутньої національної відрубності» [1, с. 79].

М. Грушевський обґрунтовує тезу про позитивну роль християнства, яку воно відіграло, утверджуючи універсальні за своїм змістом цінності. Тут треба зауважити, що в концепції вченого поняття «універсальність» указує на вищі духовні цінності, що складають основу вищих культурних проявів людства. Можна сказати й так: це ті цінності, які заклали основи духовної сутності людства та його справжньої історії.

Долучаючись у певний момент свого розвитку до освоєння вищих духовних цінностей людства, етнос стає і їх виразником, і творцем. У цій же іпостасі виступає і його релігія.

М. Грушевський є автором оригінальної концепції нового, народного, українського християнства. Українське християнство – це особливе релігійне утворення, що сформувалося протягом XIII–XVII ст. і виражає детерміновану соціальними й культурними обставинами життя українського народу єдність ідей дохристиянського світогляду, християнства та побутуючих в Україні інших релігій [4]. Не вдаючись тут до детального аналізу цієї теорії, наголосимо, якої великої вагомості надавав видатний учений християнській релігії в становленні української духовності.

Розуміння того, яким чином світові релігії наповнюються національним змістом і стають чинниками націєтворення, можна вгледіти в дискусії О. Бочковського з М. Драгомановим. Останній, як відомо, не вважав релігію ознакою нації. Оскільки, на його думку, сучасні йому релігії є продуктом інтернаціонального культурно-історичного процесу, то вони й не можуть бути національною

Автор програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю «Рідна мова» (8-11 класи) подає ряд орієнтовних тем з розвитку мовлення, народознавчого характеру. Наприклад, «Чому наше національне відродження – благо не лише для нас?», «Внесок українців у світову культуру», «Які зразки українського мистецтва мені подобаються найбільше?», «Хліб і сіль на столі – добробут у сім'ї», «Як видозмінюється матеріальна культура українців?», «Що нам потрібно відроджувати?» та багато інших.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, провівши короткий аналіз діючої програми, ми дійшли до висновку, що вчені-лінгводидакти належним чином оцінили роль народознавства при формуванні зв'язного мовлення ліцеїстів та гімназистів й пропонують активно впроваджувати у процес навчання рідної мови тексти, що висвітлюють історію, побут, звичаї та традиції нашого народу. Адже духовний світ українців настільки багатий, що, використовуючи мудрість та досвід наших предків, можна виховати не одне покоління національно свідомих, духовно багатих патріотів нашої держави, які достойно будуть нести звання громадянина України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідук Г. І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови // *Укр. мова і література в школі*. – 2000. – №5. – С. 24-28.
2. Кравчук Д. М. *Творчі роботи на уроках української мови в 4-8-класах* / Д. М. Кравчук. – К. : Рад. школа, 1971. – 148 с.
3. Кудима О. П. К. Д. *Ушинський про розвиток мислення і мовлення дітей у процесі навчання. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського* / О. П. Кудима. – К. : Вища школа. – 1974. – 236 с.
4. Мельничайко В. Я. *Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад. Посібник для вчителів* / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1984. – 223 с.
5. *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах* / [Пентиліук М. І., Караман С. О., Караман В. О., Горошкіна О. М. та ін.] ; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2000. – 399 с.
6. *Рідна мова, 8-11 кл.: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю* / В. Тихоша. – К. : Пед. преса, 2004. – 56 с.
7. Русова С. *Теорія і практика дошкільного виховання* / С. Русова. – Львів : Краків, 1993. – 258 с.
8. *Стельмахович М. Г. Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4-8 класах* / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1976. – 189 с.

9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 638 с.

10. Шкода М. Н. Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повір'я українського народу / М. Н. Шкода. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 544 с.: іл.

УДК 81'221

Шульган В. В.,
аспірантка кафедри
загального і російського мовознавства
Російського університету дружби народів
(м. Москва)

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено роль невербальних засобів у здійсненні процесу спілкування. Особливу увагу сконцентровано на психологічному аспекті невербальної комунікації та вираженні національного менталітету екстралінгвальними засобами.

Ключові слова: комунікація, невербальні засоби, спілкування, кордоцентризм, кінесика, авербальні дії, фізіогноміка.

The article deals with the role of non-verbal means in the communicative process. Special attention is focused on the psychological aspect of non-verbal communication and expression of national mentality with the usage of extra-lingual means.

Keywords: communication, non-verbal means of communication, cordocentrism, kinesics, nonverbal actions, physiognomy.

Мова – це не єдиний засіб спілкування. Люди обмінюються інформацією й за допомогою інших засобів – жестів, міміки, погляду, пози, рухів тіла, які часто поєднуються в різних комбінаціях.

Невербальні засоби спілкування – це система немовних знаків, що слугують для обміну інформацією між людьми [4, с. 157].

Невербальні засоби комунікації вивчає паралінгвістика. Це досить нова мовознавча дисципліна, що займається вивченням факторів, які супроводжують мовне спілкування та які беруть участь у передачі інформації. Паралінгвістика розвинулась у 50-і роки ХХ століття. На сьогодні назва “паралінгвістика” міцно утвердилася у мовознавстві для позначення галузі науки, яка займається загалом сферою несловесної комунікації.

його культури як в історичному аспекті, так і в сучасну епоху. Історичний розвиток людства і сучасна епоха дають різноманітні форми взаємовпливу етносу і релігії. В одних випадках – це поділ етносу за конфесійною ознакою (як, наприклад, у Північній Ірландії на католиків і протестантів), в інших – домінування релігійних ознак аж до утворення етноконфесійної спільноти (меноніти). Можливо також конфліктне протистояння ряду народів один одному за конфесійною ознакою (Індія – Пакистан).

Співвідношення етносу і релігії було різним. На перших етапах культурної історії людства можна говорити про синкретичності, нерозчленованій етнічності і релігійності. На більш пізньому етапі моноетнічних (або етногенетичних) релігій доцільно розглядати взаємодію цих двох феноменів як органічного, взаємодоповнюючого процесу, в якому змістовна сторона релігії має етнічне забарвлення. І нарешті, на етапі панування світових (надетнічних) релігій необхідно відзначити метакультурну, інтегративну функцію релігії по відношенню до етносу. Таким чином, релігія стає потужним фактором її етносоціалізації особистості.

У сучасній науці існує два підходи до трактування поняття етнічної соціалізації: 1) опанування етнокультурних цінностей; 2) переформатування загальнонаціональних цінностей у систему особистісних установок та орієнтацій. Такий перерозподіл здійснюється не пасивно, а шляхом відтворення попереднього досвіду, надання йому нової визначеності. За такої умови водночас відбувається розвиток особистості, вияв її активної позиції, зумовлений поширенням й удосконаленням інформаційних зв'язків [6, с. 125].

Спираючись на визначені в науковій літературі погляди, під етнічною соціалізацією розуміємо процес становлення, розвитку і самоствердження особи як національно свідомого індивіда, входження особистості до національної лінгвокультурної спільноти й поступове залучення її в родинно-побутове, фахове, громадське, державне, культурно-освітнє життя тощо.

Соціалізація етнічна розглядається як процес опанування індивідом системи етнокультурних цінностей і норм, що дозволяють йому функціонувати в конкретному етнічному середовищі. Етнічна соціалізація охоплює практично всі етапи життєвого шляху людини, протягом якого вона опановує етнокультурні цінності, набуваючи нових якісних характеристик. Відбувається залучення індивіда до етнокультурного середовища, що пов'язане зі ступенем культурної укоріненості людини. Однак тут варто говорити також і про духовну та релігійну сферу існування окремих осіб та нації, яку вони

Факторами соціалізації називають обставини й умови, що спонукають до дії та активності. Існує кілька підходів до виділення факторів, що визначають процес соціалізації. Науковці диференціюють по-різному фактори соціалізації, однак ми вважаємо за доцільне опиратися на класифікацію А.В. Мудрика. Чинники соціалізації вчений умовно об'єднує у чотири групи – мегафактори, макрофактори, мезофактори і мікрофактори.

1. Мегафактори – космос, планета, світ, які тією мірою через інші групи факторів впливають на соціалізацію мешканців Землі.

2. Макрофактори – країна, етнос, суспільство, держава, котрі впливають на всіх, хто проживає в певних країнах.

3. Мезофактори (мезо – середній, проміжний) – умови соціалізації великих груп людей, які виділяються за національною (етнічною) ознакою, місцем і типом поселень, в яких вони живуть (регіон, село, місто, селище, район); за приналежністю до аудиторії тих або тих мереж масової комунікації (радіо, телебачення); за належністю до тих чи тих субкультур.

4. Мікрофактори – чинники, котрі безпосередньо впливають на конкретних людей (сім'я, сусіди, групи однолітків, навчальні, виховні організації, різні суспільні, державні, конфесійні організації) [7, с. 14-16].

Мікрофактори, як зазначають соціологи, впливають на розвиток людини через так званих агентів соціалізації – осіб, у безпосередній взаємодії з якими проходить її життя.

Унікальним фактором, що, на нашу думку, займає проміжне місце між загальнолюдським (соціальним) та власне народним (етнічним), є релігія (потужний мікрофактор соціалізації).

Як соціальний інститут, релігія є системою соціальних норм і ролей, історично сформованим комплексом вірувань і звичаїв, ритуалів (культів), стандартів поведінки, духовних цінностей і заповідей, що існує на двох рівнях: ціннісно-нормативному та організаційному [5, с. 244].

У соціалізації підростаючих поколінь релігійні організації були найважливішим – після родини – інститутом. У процесі секуляризації, тобто звільнення суспільства від впливу релігії, її значення падало і в житті суспільства, і в соціалізації дітей. Проте в сучасному світі роль релігії, по-перше, залишається важливою, по-друге, вона різна в залежності від країни і конфесії (віросповідання), по-третє, у деяких країнах її вплив став знову зростати.

Взаємодія етнічного та конфесіонального чинників багато в чому визначає специфічність того чи іншого народу, особливість

Коло питань, які обговорюються у межах паралінгвістики, охоплюють всі види кінесики (від жестів до пантоміми), всі види фонації (від мовлення до вокального мистецтва) і всі види спілкування за участі так званого ситуативного тексту.

Як вважають деякі лінгвісти, паралінгвістика як наука про мову не співіснує із соціолінгвістикою, етнолінгвістикою і т. д. (як порівняно самостійними розділами мовознавства), а є, скоріше, частиною інтралінгвістики, оскільки вивчення функціонування мови містить у собі вивчення зв'язків внутрішніх засобів мови з факторами, що супроводжують мовне спілкування і беруть участь у передачі інформації.

Зараз, із появою різноманітних технічних засобів віртуального спілкування, таких як "ICQ", "Skype", "Facebook" та ін., ми багато набуваємо, але втрачаємо набагато більше: результативність, красу і психологізм живого спілкування.

Тому з'ясування самої природи цього живого спілкування в наш час є особливо актуальним. Цю проблему досліджували Н.Д. Бабиц, І.В. Клименко, С.В. Шевчук та ін. На їхню думку, велика роль належить невербальним засобам спілкування.

Метою нашої статті є з'ясування психологічного впливу засобів невербального спілкування на обох комунікантів. Завдання:

1) визначити роль різних типів невербальної комунікації у передачі – сприйнятті інформації;

2) дослідити вплив невербальних засобів на результативність та психологізм процесу спілкування у певних умовах;

3) охарактеризувати конотативне забарвлення типових для українців жестів на прикладі творів української літератури.

До засобів невербальної комунікації належать:

1. Мова тіла: а) статична експресія – фізіогноміка (експресія обличчя і фігури будовою тіла); арт-ефекти (прикраси, манера одягатися, зачіска, косметика); запахи (природні, штучні); б) динамічна експресія – текесика (дотики, потиски рук, поплескування); просодика (тембр, висота, гучність, темп мовлення, особливості наголошування, акцент голосу); екстралінгвістика (паузи, покашлювання, сміх, позіхання, плач); кінесика (комунікативно значущі рухи: міміка, жести, пантоміміка, постава, поза, хода; контакт очей: спрямованість, частота контакту, тривалість); авербальні дії (дії з предметами, тілесні рухи – почісування, потирання рук).

2. Міжособистісний простір: дистанція; взаємне розміщення під час спілкування.

3. Часові характеристики: тривалість спілкування; пунктуальність партнерів; своєчасність дій.

Чим емоційніша людина, тим багатшою буде її міміка; чим вільнішим і багатшим буде мовлення, тим точнішими будуть жести [1, с. 74].

Невербальна комунікація істотно впливає на взаємини, визначає емоційну атмосферу, самопочуття співрозмовників. За твердженнями психологів, 60-80% комунікації відбувається з використанням невербальних засобів, значущість у спілкуванні міміки, жестів становить 55%, інтонації — 38%, слів — 7%, більше 90% інформації у перші секунди спілкування передається невербальними засобами [5].

Невербальна поведінка включає не тільки акустичні елементи, але також рухи тіла, що супроводжують звукові елементи. Цей тип невербальної поведінки або рухи тіла передають великий спектр комунікативних кодів і символів (включаючи рухи всіх частин тіла, вирази обличчя, рухи очей, голови, жестів тощо).

Ми щодня маємо справу із невербальними засобами комунікації, серед яких: рукостискання, посмішка, моргання, поцілунки, обійми, кивання головою, різноманітні комбінації схрещування пальців рук для позначення як позитивної оцінки чогось, схвалення, так і для демонстрування невдоволення та відсутності зацікавлення у тому чи іншому виді діяльності. Сьогодні слова Ліни Костенко: «...несказане лишилось неказаним..», «либонь, втрачають свою актуальність. Адже усе, навіть те, про що мовчать, можна побачити, аналізуючи мову тіла співрозмовника. Отож, вміння розпізнавати й розуміти міміку, жести дає нам можливість помічати приховані речі й уникати неприємних ситуацій у соціумі. Це перш за все стосується українського народу, адже наші земляки надто сентиментальні й заборонні. Вони усе почуте й побачене пропускають через серце. Саме тому кордоцентризм — це перш за все українська філософія.

Філософія серця Г. Сковороди, П. Юркевича відображає специфіку ментальної свідомості, що проявляється в яскравих емоційних формах «кордоцентризму», пов'язуючи ентузіастичні настанови з чуттєвою сферою, з прагненням охопити в обмеженому безмежне, у відносному — абсолютне. «Серце» як прихований центр центрів людського буття не є проблемою тільки української душі, воно властиве й іншим народам, які сповідують індуїзм, буддизм чи християнство. Уперше найповніше формулювання філософії серця спостерігається у вченні Григорія Сковороди: «Істиною людини є серце в людині, глибоке ж серце — одному лише Богу досягне, як

окресленим. Однак окремі дослідження дають деяку інформацію із цієї теми. Зокрема, А. Грицанов, Т. Кузьменко, Ф. Бацевич у своїх наукових розвідках дають різноаспектний аналіз поняття «соціалізація», М. Варій описує психологічні особливості процесу соціалізації, В. Докаш та М. Гарас вивчають релігійні механізми соціалізації особистості, С. Толстенко та Г. Дворецька визначають зміст релігії та її роль у житті суспільства, Л. Кондратик розглядає релігію з історико-соціологічної точки зору.

Мета нашої наукової розвідки полягає в тому, щоб з'ясувати, яку роль відіграє релігія у процесі соціалізації особистості взагалі і як позначається на консолідації певного етносу зокрема. З метою досягнення поставленої мети визначаємо наступні завдання: 1) розкрити наявні в сучасній науці підходи до розуміння поняття «соціалізація», «етнічна соціалізація», «релігія». 2) окреслити релігійний аспект соціалізації та етнічної соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом усього життя продовжується процес соціалізації індивіда, характеризуючись внутрішнім розвитком здобутків і втрат, велегранністю розкриття особистості. Термін «соціалізація» (від лат. *socialis* — суспільний) означає сукупність взаємопов'язаних процесів засвоєння та відновлення індивідом необхідного й достатнього для повноцінного включення в суспільне життя соціокультурного досвіду філо- й онтогенетичного формування та розвитку відповідних якостей і здібностей, його становлення як конкретно-історичного типу особистості та суб'єкта (актора) соціокультурних практик цього суспільства [8, с. 939].

Під соціалізацією розуміють процес передачі й засвоєння індивідом накопичених суспільством знань, умінь і навичок, моральних цінностей, способів і прийомів спілкування тощо; забезпечення засвоєння і відтворення особистістю соціального досвіду, яке засвідчує адекватне входження людини в життя суспільства [1, с. 160].

Соціалізація являє собою складний і багатогранний процес, що може відбуватися як *стихийно*, так і *цілеспрямовано* під впливом безлічі посередників, тобто суспільних структур і інститутів, роль яких по-різному виявляється на різних етапах і стадіях соціалізації. Серед чинників соціалізації людини виділяються такі, як *родина, родичі і друзі, навчальні заклади, трудові, спортивні та інші колективи*, суспільно-політичні і культосвітні організації, засоби масової інформації, література, мистецтво і т. ін. — всі ті сфери, де людина збагачує свій соціальний і комунікативний досвід.

УДК 316

Мельник Ю.С.,

викладач, практичний психолог Кременецького педагогічного коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка

Яцюк Н.М.,

викладач Кременецького педагогічного коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується актуальна проблема релігійної етносоціалізації особистості, розглядається сутність понять «соціалізація» та «етнічна соціалізація», визначаються їх фактори та основні аспекти, зокрема увагу зосереджено на релігійному чиннику, що забезпечує входження індивіда у соціум та певну етнострупу.

Ключові слова: соціалізація, етнічна соціалізація, фактори соціалізації, релігія, нація.

The article deals with the actual problem of personal ethnic socialization; different interpretations of the concepts "socialization" and "ethnic socialization" are reviewed, defined their main aspects and factors, including the focus on the religious factor that ensures entry of the individual into society and some ethnic groups.

Key words: socialization, ethnic socialization, socialization factors, religious, nation.

Постановка проблеми. На кожному етапі еволюції людської цивілізації суспільство активно вело пошук успішних механізмів адаптації кожного представника соціальних груп до єдиної системи цінностей та соціальних норм з метою створення сприятливого психологічного клімату на відповідній етнічній території. Все це реалізувалося через процес соціалізації індивіда шляхом засвоєння та відтворення ним культурних цінностей і соціальних норм, самореалізації і врешті-решт перетворення його із людини на особистість. Досить актуальним на теперішній час, з огляду на духовний та моральний стан сучасної людської цивілізації (маємо на увазі низький рівень духовності суспільства: гонитва за матеріальним, атеїзм, людська жорстокість, війни, спричинена шкідливими звичками моральна деградація), є саме релігійний аспект соціалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок релігії та процесу соціалізації у сучасній науковій літературі не є чітко

думок наших безодня, просто сказати душа, тобто суттєва істота», «сила», поза якою «ми є мертва тінь». У даному випадку, ототожнюючи «серце» з душею, філософ спирався на Біблію, де воно означає душу і дух, шлях до вищої істини. Філософію серця поглибив у XIX ст. яскравий представник «києво-руської школи» П. Юркевич. Він обстоював тезу, що «серце є осереддя душевного і духовного життя людини», перед яким поступається розум, тому що «урядувальна й володарююча сила не є сила породжувальна», відводив розуму «похідну» роль, але не применшував його значення, спирався на національне світобачення, в якому «серце» постає універсальною категорією, втілюючи в собі ідею всеєдності. Поза філософією серця дійсність для українства позбавлена сенсу, тому виявляє себе через «кордоцентризм» у різних спектрах життєдіяння – від розмаїтих жанрів фольклору до вищих, інтелектуальних рівнів культури, зокрема літератури, в якій образ «серця» віддає посідає центральне місце [6, с. 697]. Ця філософія характерна саме для українців як дуже емоційних людей, які все в першу чергу пропускають через своє серце. Міміка й жести напруги пов'язані з емоціями, вони слугують засобами їх вираження. Є багато жестів для вираження позитивних емоцій, але є й такі, які покликані виражати емоції негативні, а серед них й дуля.

Дуля має вигляд стуленої в кулак руки так, що великий палець просувається між вказівним і середнім – як знак зневажливого ставлення до кого-небудь. У сучасному значенні дуля є непристойним жестом, що має на меті образити і принизити того, кому його показують. Проте історично вона також використовувалась як універсальний оберіг від небезпеки, особливо проти вроків, навіювання, нечистої сили та навіть негоди. Згідно з повір'ям, дуля мала також магічні якості впізнати відьму – дуля в кишені повинна була змусити відьму чіплятися до того, хто її показував. Також при хворобі очей («ячміль») дуля, показана зненацька хворому, мала вилікувати недуг. Цікаво, що даний жест в Китаї має украй непристойне значення і виступає повним аналогом західного «побратима» – середнього пальця. А дуля японської повії означає готовність обслужити клієнта, вступити у статевий зв'язок. От у Німеччині «feige» («дуля») – це амулет з металу, слонової кістки, який носили на шиї чи на грудях навіть діти. Він вважався помічним від відьомського чаклування та зурочення. Такі амулети і відповідні їм жести були відомі в Італії та Іспанії вже в античні часи [6]. Що ж стосується України, то тут цей жест відомий усім й має негативне значення. Це можна прослідкувати на прикладі повісті «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького:

«— Брешеш! Я не пропив грошей. Осьдечки гроші, та тобі не дам, — сказав Кайдаш, вдаривши рукою замість кишені по припічку. — Дулю візьмеш, а не гроші!» [3, с. 247].

«— За мої горшки, за мою невістку ось тобі на! — сказала Кайдашиха і дала Палажці дулю під самісінький ніс, так що вона аж голову задерла» [3, с. 328].

«Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашихі» [3, с. 328].

«— Куди яка панія! Проше та проше, пані економша! — дражнилась Палажка з Кайдашихи. — Це по-панській дулі сучиш; нічого казати, звичайна!» [3, с. 328].

«Палажка вийшла з волості з Кайдашами, скрутила дві дулі, тикнула їм в вічі й пішла додому» [3, с. 329].

«Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрапила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача й сунула держалом Кайдашихі просто межі очі» [3, с. 356].

На прикладі вище поданих цитат ми бачимо, що колорит української душі кордонів немає. Кожна «ситуація із дулею» на сторінках «Кайдашевої сім'ї» відрізняється не лише структурою вислову й ситуативним (контекстуальним) простором, а й семантичними відтінками, які допомагають нам виявити прихований намір вживання дулі. Негативні почуття викликала не сама дуля, а те, як її «презентували». Для українців було несуттєвим, загубленим в історії первинне значення дулі як символу коїтусу, натомість з'явилося інше значення.

Висновки. Отже, різні форми невербальної поведінки використовуються для виділення чи акцентування вербального повідомлення, для посилення якої-небудь частини повідомлення, для пояснення мовчання, для додавання нової інформації до висловлення чи для перекичування вербального повідомлення. Норми ведення бесіди також залежать від культурних традицій, так само як і способи вітання, звертання один до одного і т. д. Взагалі ж, більшість жестів є нейтральними носіями тієї чи іншої інформації. Та є й такі, що виникли історично під впливом формування традиційної основи того чи іншого народу. Вони виражають емоційний стан людини на момент спілкування. Під час проведення даного наукового дослідження нам вдалось з'ясувати вплив невербальних засобів на психологізм процесу спілкування на прикладі повісті «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. *Культура фахового мовлення: навч. посібник* / Н. Д. Бабич. — Чернівці: Книги — XXI, 2006. — 496 с.

даних. Це визначає подальший напрям наших наукових розвідок у контексті проблеми становлення й розвитку етнонаціональної ідентичності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березін А. М. *Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07* / А. М. Березін. — К.: Алерта, 2002. — 208 с.

2. Боришевський М. Й. *Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві* / М. Й. Боришевський // *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. — К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. — С. 138-144.

3. Кафарський В. *Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність* / В. Кафарський. — Івано-Франківськ: Плай, 1999. — 336 с.

4. Макаренко С. С. *Національна ідентичність як складова формування Я-концепції особистості* / С. С. Макаренко // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. — 2012. — Вип. 2(2). — С. 345-354.

5. Проценко О. В. *Психолого-педагогічні чинники формування громадянської свідомості та самосвідомості студентської молоді* / О. В. Проценко // *Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2 т. / за заг. ред. М. Й. Боришевського*. — К.: Дніпро, 2001. — Т. 2. — С. 211-231.

6. Стефаненко Т. Г. *Этнопсихология: практикум: Учебное пособие [для студентов вузов]* / Татьяна Гавриловна Стефаненко — М.: Аспект Пресс, 2006. — 208 с.

7. Удод О. *Актуальні проблеми сучасної історичної освіти: гармонія чи компроміс між наукою та історичною пам'яттю* / О. Удод // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. — 2011. — № 8. — С. 34.

8. Розумний М. М. *Концептуальні засади політики ідентичності в Україні* / Максим Миколайович Розумний // *Стратегічні пріоритети*. — 2011. — № 2 (19). — С. 21-26. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до джерела: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/3-1440588835.pdf>

Відповіді респондентів

Використання тесту дозволило визначити окремі змістові характеристики респондентів, пов'язані з їх самосприйняттям, рівнем етнонаціональної ідентичності. Інтерпретація результатів дозволила зробити висновок про недостатньо розвинену етнонаціональну ідентичність досліджуваних, оскільки вкрай низький відсоток респондентів (15%) у самовизначенні поставили цей компонент у перші три позиції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одним із викликів глобалізації є протиріччя між новими реаліями та усталеними формами і способами буття людей, протистояння між універсальними цивілізаційними стандартами й цінностями національної ідентичності. Національна ідентичність епохи глобалізму є предметом вибору, характеризується гнучкістю, нестабільністю і динамічністю, множинністю і незавершеністю. Формування національної ідентичності розпочинається з переживання смислового зв'язку з національною спільнотою, самоусвідомленням, що пов'язує когнітивне «Я» особистості з переживанням приналежності до певної нації. У студентські роки становлення етнонаціональної самосвідомості особистості сягає найвищого рівня, коли відбувається її зміцнення та закріплення. Проведене емпіричне дослідження наводить на думку про низький рівень сформованості етнонаціональної свідомості респондентів. Вважаємо, що на етапі сучасності в умовах соціально-політичної ситуації в країні отримані показники мають бути значно вищими. Однак, щоб зробити ґрунтовні висновки, у перспективі плануємо застосувати ширший комплекс методик для уточнення і, цілком імовірно, отримання кращих діагностичних

2. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Терешка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.

3. Нечуй-Левицький І. С.: в 3 т. / Іван Нечуй-Левицький. – К. : Дніпро, 1988. – 416 с.

4. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

5. Сутність і засоби невербальної комунікації [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/3467/97/>

6. Дуля [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Дуля>

УДК 81.162.2

Нікіфорчук Т. В.,
викладач циклової комісії гуманітарних дисциплін
Кременецького педагогічного коледжу
КОГПА ім. Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ ЗЕЛЕНОГО КЛИНУ (ЗА РОМАНОМ «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО)

У статті проаналізовано особливості творчого представлення феномену національної ідентичності у романі Івана Багряного «Тигролови». Увагу зосереджено на художніх деталях, які увиразнюють представлення духовного світу українців, змушених жити на чужій землі.

Ключові слова: ідентичність, духовна культура, еміграція, звичаї.

The features of a creative representation of the phenomenon of national identity in the novel «Tygrolovy» by Ivan Bagryany are analyzed in the article. Attention is focused on the artistic details demonstrating the representation of the spiritual world of Ukrainians living in a foreign land.

Key words: identity, spiritual culture, immigration, customs.

Постановка проблеми. Кожна людина, якою б незалежною вона не здавалася, не може відгородитися від суспільства, в якому живе чи жила раніше, його звичаїв, культури загалом. Однак коли особа живе серед тисяч таких же носіїв певної етнокультурної єдності, ці духовні нашарування здаються непомітними, навіть неважливими. Коли ж та чи інша людина потрапляє в інше соціокультурне оточення, вона починає відчувати свої відокремленість, до певної міри навіть винятковість, і дорожити своїми духовними пріоритетами. Той, хто з певних причин, змушений покинути рідну землю, зазвичай прагне створити собі

духовний затишок, оточити себе рідними речами у тому місці, де йому доводиться перебувати. Саме тому українські емігранти в екзилі так дорожать усім, що бодай якось пов'язане з Україною. Зважаючи на те, що сьогодні суспільство переживає четверту хвилю еміграції, що, окрім цих масових виїздів наших співвітчизників за кордон, у нашій історії траплялися і примусові виселення людей за часів Російської імперії та за радянської влади, проблема збереження національної ідентичності в умовах еміграції залишається актуальною.

В українській літературі є низка неординарних творів, в яких так чи так ця це питання розвивається авторами. Так, у поезіях Тараса Шевченка представлена ціла галерея жіночих образів з нещасною долею. Один з найяскравіших – Катерина, яка, будучи покритою, мандрує в Московщину разом з маленьким сином Івасем. Оксана, головна героїня драми «Бояриня» Лесі Українки, змушена жити на чужині, підкорятися тутешнім звичаям та відчувати себе «хохлушкою». Новела «Камінний хрест» Василя Стефаника показує глибину внутрішнього світу Івана Дідуха та його дружини, котрі змушені на схилі літ назавжди покидати рідну землю, залишаючи на ній по собі лише камінний хрест. Одним з найвиразніших творів, де знаходить своє художнє втілення ця проблема, є роман Івана Багряного «Тигролови».

Тож **метою** нашої статті є з'ясування художніх особливостей відтворення «українського світу» героїв роману «Тигролови».

Виклад основного матеріалу. У творі йдеться про українців, які жили на території так званого Зеленого Клину. З'ясуємо зміст і походження цього поняття. У другій половині XIX ст. Росія поширила свої володіння в Азії й захопила від Китаю мало залюднені простори Далекого Сходу, прагнучи закріпити їх своїми поселенцями. Так відкрилися нові можливості переселення до Азії.

Колонізація Амурської та Приморської областей Далекого Сходу, яку українці назвали Зеленим Клином, відбувалася дуже повільно. Це велика територія у басейні ріки Амуру і над Тихим океаном, які відійшли до Росії від Китаю, Амурщина – згідно з Айгунським договором від 1858 р., а Приморщина у 1860 р. – згідно з Пекінським договором. У той час тут жили лише нечисленні групи корінного населення. Росія, включивши цю велику територію (бл. 1 млн. кв. км) у свої володіння, заснувала у 1850 р. міста-порти Ніколаєвськ над гірлом Амура та Хабаровськ, Благовіщенськ у 1856 р. У 1860 р. засновано місто і порт Владивосток – центр Амурського краю.

усього життя, проходячи у своєму становленні низку фаз, котрі пов'язані з віковими етапами психічного та фізичного розвитку людини. Однак вирішальним етапом становлення етнонаціональної ідентичності особистості – періодом зміцнення та закріплення – є юнацький вік, коли її розвиток в умовах вищої школи сягає найвищого, інтелектуально-теоретичного рівня.

Вивчення емпіричних аспектів проблеми передбачало проведення відповідної діагностичної роботи. Відповідно до поставленої мети, нами були застосовані такі методики: модифікований шкальний опитувальник О. Романової для дослідження етнічної ідентичності; методика Куна-Макпартленда «Хто Я?», спрямована на розкриття актуальності та значущості етнонаціональної ідентичності в Я-образі особистості (модифікований тест «20 висловлювань»). У дослідженні ми фокусували увагу на переживанні студентами ідентичності з нацією, що дозволило виявити їх спонуки до розвитку національної самосвідомості. Вибірка становила 26 осіб, до якої ввійшли студенти III–IV курсів спеціальності «Соціальна педагогіка» КОГПА ім. Тараса Шевченка.

Спершу респондентам пропонувалося визначити своє ставлення до запропонованих тверджень з опитувальника О. Романової за п'ятибальною шкалою. Варіанти відповідей поляризувались від «повністю згоден» до «повністю не згоден». У відповідності з ключем було підраховано кількість балів за кожний блок питань та визначено середній показник по кожній шкалі. Використана методика дозволила виявити рівень етнічної ідентичності студентів як показника сформованості емоційно-ціннісної складової національного характеру (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Група	Почуття приналежності до своєї етнічної групи	Значущість категорії «національність»
31-СП	6,2	5,3
41-СП	3,3	5,6

Результати проведеної методики продемонстрували, що у студентів рівень етнічної ідентичності зі своєю нацією є відносно середнім (максимальний показник 10) в обох групах.

На другому етапі респондентам пропонувалося відповісти на питання: «Хто я?». (тест М. Куна-Макпартленда «Хто Я?»).

1) людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників, визнають, що їхні спільні характеристики схожі та прагнуть продовжувати співіснування;

2) спільне історичне минуле (причому, не лише переможні моменти, а й поразки), спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє;

3) спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дієва ідентичність;

4) постійне проживання в одній країні, спільна батьківщина, держава. Це той територіальний елемент, який скріплює зв'язок між нацією і державою як політичним інститутом, що здійснює законну владу в межах певного простору;

5) спільні характеристики, що їх об'єднано поняттям «національного характеру», спільна культура, спільні політичні принципи (демократія, верховенство закону тощо) [7, с. 23].

Згідно з останніми психологічними дослідженнями, становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її зародження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо [5, с. 220].

Під впливом зазначених чинників новим змістом наповнюється Я-образ особистості, в якому дедалі більшої ваги набувають національні складові. Національна ідентичність вкорінює індивіда у буття рідного народу і робить учасником спільної справи. Становлення національної ідентичності є одним із чинників, який утверджує особистісну ієрархію смислів. Будучи складовою засад ієрархії смислів, етнонаціональна ідентичність виконує роль фільтра, який відсортовує нову інформацію з навколишнього середовища.

Велика роль національної ідентичності в житті кожної особистості базується на тому, що національна мова, як основний чинник передачі національної ідентифікації, імпліцитно несе в собі напрацьовану спільнотою в ході її історії картину світу [4, с. 349].

Національна ідентичність як реальність доволі важлива, вона відрізняє представників різних націй, слугує критерієм безпеки, афіліації, самореалізації, тому постає перед кожним свідомим громадянином у ході становлення і формування самосвідомості.

У своєму дослідженні розглядаємо етнонаціональну ідентичність як утворення, розвиток якого відбувається впродовж

Організований рух переселенців на Далекий Схід почався у 1859 р. спочатку через Сибір, а в 1882 р. губернатор Приморської області ген. П. Унтербергер подбав перед центральною владою про перевіз поселенців морем з Одеси на державний кошт і відвів для них найкращі землі в Усурійсько-Ханківській низовині. Тут кожна родина поселенців отримувала сто десятин землі, що було великою заохотою для українських мало- чи взагалі безземельних селян. В 1883 р. виїхала через Одеський порт перша група переселенців. Крім переселення на державний кошт, на Далекий Схід відбувалося також переселення на власний кошт. Для заохочення переселенців уряд звільняв молодих людей військового віку від рекрутської повинності протягом 10 наборів. Крім того, переселенці назавжди звільнялися від подушного податку, а від поземельного – на 20 років [2].

Отже, українці на цій території отримували бажану землю та певні привілеї, натомість принесли сюди свою матеріальну та духовну культуру. Опинаясь тут і Григорій Многогрішний, котрого переслідують служителі тоталітарної системи, у першу чергу, в особі майора Медвина. Автор свідомо підібрав прізвище героя, яке б, як ніщо інше, визначало його українське єство, адже Многогрішний – це прізвище наказного гетьмана Лівобережжя. Тож Григорій став своєрідним нагадуванням про період української слави в часи жорстоко винищення усього українського.

Потрапивши на територію Зеленого Клину, Григорій очікує побачити лише непривітну тайгу і, можливо, її корінних мешканців. Натомість він, будучи напівпритомним, потрапляє у «своє», українське середовище, яке починається для нього з пісні, які він чув у маренні. А коли чоловік прокинувся, то знову ж потрапив в Україну. Принаймні ту, яку змогла витворити в себе родина українців-тигровців. Ось як це описується в творі:

«– Де це я? – прошепотів Григорій розгублено, злякався за свій розум. – Та в нас же, в нас, дома, сину... На стіні рясно карток – дівчата у вишиваних сорочках, у намисті, парубки в шапках і киреях» [1, с. 68]. Отже, автор акцентує увагу на зовнішніх матеріальних атрибутах побуту – картині, на якій зображено те, що однозначно асоціюється з українською культурою: вишиті сорочки, намиста, киреї. Таке предметне оточення співзвучне з духовною атмосферою, що панувала в домі. Автор наділяє людей найкращими рисами, характерними для його народу. Вони знають власну історію. Бережуть народні традиції, розмовляють «густою» українською мовою. Складається враження, що відособленість описаної сім'ї, відсторонення її від жахів сучасного суспільства,

мало позитивний вплив для збереженні недоторканності їх української сутності.

Далі, стежачи за розмовами Григорія з українською родиною Сірків, що проживала на території Зеленого клину, читачі дізнаються про своєрідні ойконіми. Виявляється, що переселенці принесли з собою не лише звичаї, предмети побуту, а й навіть знайомі їм назви населених пунктів, щоб «акліматизувати» тутешню землю під знайомий культурний код або ж навпаки, легше «акліматизувати» свою «українську» свідомість до нового життя. Наведемо приклад: «– Який... Який це район? – Та Київський же, – це дівчина. І так вона сказала те «Київський», проворкотіла, аж за серце взяла <...> – Боже мій! – аж скрикнула і сплеснула руками матінка. – Дитино моя! Та це ти не з того Київського!» [1, с. 69]

Автор, як уже зазначалося, наділяє героїв типовими українськими прізвищами. Разом з тим, він показує образ Іншого й часто акцентує на цій «ін шості» простих українців та росіян – служителів каральної системи. Це, зокрема, простежується в наступному фрагменті: «– Добре. Може, скажеш і прізвище? – В мене прізвище не цікаве для тебе. Старовинне. І, як кажуть русаки, «хохлацьке». – А все ж таки? – Сірківна, – вимовила дівчина з гордістю. – Мій батько – Сірко, і дід – теж Сірко, і прадід. Всі Сірки. І тут уже розвелось до лиха...» [1, с. 76]

Самі герої наголошують на важливості збереження українського начала як в духовному просторі, так і в усьому матеріальному оточенні: «– Так. Я от скільки днів дивлюсь на оцю хату вашу – і мені якось дивно. Всередині вона вибілена, ще й розмальована по-нашому, а зокола – вигляд сибірський або поліщуцький.

Мати засміялась:

– А так. Я сама, синку, довго не могла звикнути, не по-нашому це. Але ж це ми тільки тут так. А як жили в селі... Тепер це містечко, Києвом зветься... Так там, та й у всіх наших селах тутешніх, хати білені зокола, як на Україні. З нас за це всі тут сміялись, що от, мовляв, скільки лісу, а «хохли» хати з глини ліплять та білять. Ні, тут хати зовсім такі, як на Україні» [1, с. 91].

Слід зауважити, що, описуючи українську родину, Іван Багряний наділяє її традиційним патріархальним устроєм і властивими ментальними рисами. Так, Григорій, потрапивши в дім Сірків, стає для старого господаря другим сином, до нього відповідно ставляться й водночас виставляють відповідні вимоги. Прикметно, що донька Наталка називає батька на «ви», як велить традиція. Звернімося до прикладу: «– Знаєш, що батько сказали?

державного уособлення, модернізації та постмодернізації, орієнтації на Захід чи на Схід. Все це створює ситуацію «системної кризи суспільства», частиною якого є проблематичність національної державної культури, соціальної та ідеологічної ідентичності, адже національна ідентичність – це усвідомлення себе представником певної нації і оцінка себе, як носія національних цінностей [2, с. 139].

Мета статті – проаналізувати проблеми формування національної ідентичності студентської молоді в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ототожнення себе з членами своєї національної спільноти відбувається через переживання взаємної подібності психічних виявів. Ця подібність поступово постає в ході історичного становлення національної культури і відображається через вияв особистістю свого внутрішнього смислу.

Сукупний духовний прояв членів спільноти складається у стабільний, не нав'язаний ніким устрій, який об'єднує окремих членів у єдину спільноту. Переживання національних смислів, особливо поваги до рідної нації, трансформується у смисл самоповаги до себе, як до представника шанованої спільноти, входить в ієрархію смислів як національна ідентичність [3, с. 61].

У випадку, коли успадкована від дорослих (особливо від рідних) національна ідентичність зумовлена походженням, її становлення відбувається без рефлексивного вибору, але так буває не завжди. Усвідомлення людиною власної належності до певного народу виконує в її житті доволі важливу роль та помітно впливає на відносини між людьми (і на міжособистісному, і на міждержавному рівнях).

Серед безлічі питань, що потребують відповіді, є питання про психологічні причини зростання значущості національної ідентичності в наш час, про особливості трансформації ідентичності громадян, до яких призвели зміни етнополітичної та соціально-психологічної реальності в суспільстві, про психологічні особливості та чинники формування національної ідентичності у дітей та молоді в поліетнічній Україні [5, с. 225].

Нині в Україні перед особистістю, особливо в юнацькому віці, завжди постає питання вибору національної ідентичності.

Учені виокремлюють п'ять найважливіших джерел національної ідентичності:

О. Забужко, М. Рябчука, В. Степаненко, О. Моргуна, С. Шостака, М. Шульги, Г. Щокіна, Т. Ящук. Попри те, що становлення Української держави ініціювало справжній дослідницький бум у сфері становлення національної ідентичності, порівняно недавно ця проблема почала обговорюватися на концептуальному рівні у працях В. Андришенка, В. Губерського, В. Воронкової, Т. Воропай, В. Кременя, В. Крисаченка, Л. Нагорної, Н. Рогозіна, Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської.

Актуальність проблеми етнонаціональної ідентичності пов'язана, насамперед, із тим, що саме етнічні спільноти виконують вирішальну роль у самозбереженні індивіда чи групи, з якою він себе ідентифікує. У складній системі суспільних зв'язків і стосунків виділяється саме етнічна належність людини, яка є первинною щодо інших. Тобто, виступаючи представником різних соціальних, економічних, політичних та інших спільнот, людина, перш за все, є представником того або іншого етносу. Цей статус вона набуває під час народження.

На процес формування етнонаціональної ідентичності впливають різноманітні за силою, напрямом та впливом чинники (соціально-економічний, державний устрій; мова спілкування; релігія; національні цінності та ідеали; історія; культура та ін.), а от сила та напрям їх дії безпосередньо залежать від оточення [1, с. 26].

Останнім десятиріччям гуманістичний підхід людини спирається на повагу до її особистості, прав на соціальну справедливість. Він завоював пріоритет над позиціями, що розглядають людину як маніпулятивний об'єкт, поведінка якого може програмуватися ззовні. Одним із найвищих її виявів є ініціювання своєї етнічної ідентичності. Етнонаціональна ідентичність базується на переживанні тотожності зі своєю і відмінності від членів іншої номінальної групи, вибудованої за етнічним принципом.

Зважаючи на економічні та соціально-політичні перетворення, які відбуваються в Україні останніми роками, не можна не погодитися з тим, що людина змушена адаптуватися до цих змін, шукати відповідь на питання «Хто я?». Усвідомлення людиною власної належності до певного народу виконує важливу роль в її житті та впливає на відносини між людьми, як на міжособистісному, так і на міждержавному рівнях. Надзвичайно гостро проблема національної ідентичності постає перед сучасною Україною, яка перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації й національного,

Сказали, що відколи ти в цій хаті – вони відповідають за тебе... як за сина, от. І нічого не хочуть знати. Все. А батько в нас... Та от поживеш – побачиш. І Грицько теж. Ого!» [1, с. 76]

Акцентуючи на українській ідентичності, автор вдається до тонких психологічних прийомів. Наприклад, він фокусує увагу на типових антропічних рисах українців, їх традиційному родинному устрої, на прямому зв'язку між «перовинним» запорізьким козацтвом та козацтвом амурським і уссурійським через звичайний перегляд героями старих світлин: «Цікаві світлини. Дівчата у вишиваних сорочках та в намисті, у чоботях якихось чудних, хутових. Ось дружки весільні. Молодиці – групами і по одній. А ось – ціла родина. Величезна родина! Діди, батьки, онуки й правнуки, – чоловіка з сорок. Цілий рід! Дід з бабою посередині, решта, згідно з родинним станом, розташувались обабіч і ззаду. Діти рядочками стояли обабіч діда й баби, у парадних кашкетиках і чобітках... І все це на тлі гір. Українська степова родина на гірському тлі. Як десь на Закарпатті. Чудне... Ось хлопці верхи – чоловік з дванадцять – цілий загін з рушницями через плечі, в папах, оточені зграєю здоровенних гостровухих собак. Коли б не ці мисливські собаки, можна б подумати, що це козацький загін. А таки козацький, бо це ж уссурійські козаки» [1, с. 78].

Цікаво простежити те, як Іван Багряний коротким штрихом підкреслює українські традиції, пов'язані з шанобливим ставленням до старших: навіть у розміщенні людей на фотокартці є своя традиційна мудрість.

Вдаючись до прийому внутрішнього монологу головного героя, автор робить наголос навіть на особливостях просодики в різних регіонах України. Показово, що він показує особливості вимови на Київщині та Полтавщині. Саме з цими землями пов'язані витoki української мови – джерела нашої духовності: «І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси. Але не київський. Григорій міг посперечатись з ким завгодно, що вона полтавка з кореня, – м'яко вимовляла «л», як усі жінки на Полтавщині, щось середнє між «л» і «ль». Це така мила йому, зворушлива особливість мови полтавських жінок. Йому кортіло спитати, чи її мати або бабуса не з Зінькова часом або чи не з Лубен» [1, с. 89].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Знання витоків своєї культури, її збереження є важливою складовою ментального здоров'я нації. Це набуває особливої важливості для тих людей, котрі з тих чи тих причин змушені проживати за межами

рідної землі. Описана проблема яскраво висвітлена Іваном Багряним в романі «Тигролови». Автор знайшов ефективні мистецькі шляхи для художнього представлення цієї проблеми. У творі не тільки в описі звичаїв, родинного устрою, але і в зображенні знайомих предметів побуту наявний потужний етнопонаціональний код, ключ до якого даний українцям на генетичному рівні. Це посилює іманентний психологізм твору і може бути цікавим об'єктом для подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрянний І. Тигролови [роман] / Іван Багрянний. – Давидів : Братське, 2012. – 322 с.

2. Далекий Схід – Зелений Клин: назва з екрану // *Історія України [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://histua.com/knigi/narisi-z-istorii-ukraini/dalekij-sxid-zelenij-klin>

УДК 37.013.42(043.3)

Леник Т. В., Мовшук Ю. О.,
студенти 41-СП групи
КОГПА ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті актуалізується проблема становлення національної ідентичності. Визначено джерела національної ідентичності, розкрито вплив глобалізації на її формування. Наведено дані емпіричного вивчення окремих аспектів національної ідентичності студентської молоді.

Ключові слова: етнопонаціональна ідентичність, глобалізація, самосвідомість, особистість в юнацькому віці.

Article focuses on the formation of national identity. The source of national identity, the impact of globalization on its formation are determined. There are provided data from empirical study of certain aspects of national identity of students.

Keywords: ethnic identity, globalization, identity, identity in adolescence.

Постановка проблеми. Проголошення України незалежною державою стало поштовхом до інтенсифікації процесу націєтворення, який в умовах масштабної економічної кризи, під впливом несприятливих культурних, ідеологічних, соціально-психологічних та політичних чинників відбувався вкрай складно. Гостро поставала проблема національної свідомості етнічних українців, низький рівень якої ускладнював можливість їх мобілізації

під національними гаслами; надзвичайно низький соціальний статус мала українська мова, яка через масштабну культурну русифікацію позиціонувалась як мова села.

Сучасний стан ідентичності українців часто характеризують як кризу ідентичності, на яку впливають кілька чинників. На думку М. Розумного, це:

1) параметри і критерії української етнопонаціональної ідентичності зі стереотипним образом українця, сформованим упродовж XIX-XX ст. у межах романтично-народовського дискурсу, оновленим консервативно-революційною ідеологією націоналізму середини XX ст., з пантеоном національних героїв (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський, С. Петлюра, С. Бандера), з козацьким ідеалом особистої самореалізації, національно-культурними і політичними ритуалами та літературною нормою сучасної української мови;

2) імперська російська культурна традиція, що спиралася на авторитет російської культури XIX-XX ст., який масштабно і наполегливо відтворювався пропагандистською машиною СРСР;

3) ідеологічна й психологічна спадщина комунізму, покладена в основу ідентичності «радянської людини», підкріплена синдромом втоми від перемін та уявлення про комунізм як час соціального благополуччя й особистого успіху;

4) наслідки ліберальної вестернізації, пов'язані з гіпертрофованими за часи «перебудови» ліберальними цінностями, перетвореними на цинічний індивідуалізм, культ споживання, повну автономність соціальних груп, недовіру до держави й заперечення ідейних мотивацій тощо [8, с. 24-25].

На етапі сучасності зростаючі й вельми суперечливі процеси глобалізації різко актуалізують і загострюють проблему національної ідентичності, оскільки розмивають її традиційні основи. Ніколи раніше у світовій історії ця проблема не стояла так доленосно, навіть фатально, як сьогодні. І ніколи раніше вона не торкалася практично всіх держав і народів світу. Криза національної ідентичності набула таких форм та масштабів, що її подолання для багатьох із них означає вже не тільки вибір конкурентоспроможної стратегії розвитку – вона трансформувалася у проблему національного виживання. Найбільш показовим у цьому сенсі є зрушення у національній та етнічній ідентифікації української молоді, особливо студентства.

Важливі аспекти окресленої проблеми відображені у працях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема, Ю. Бадзьо, І. Бойченко, С. Веселовського, М. Головатого, І. Дзюби, М. Жулинського,